

**Н. В. САВІНОВА
І. В. СЕРЕДА
М. І. БЕРЕГОВА**

ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського

**Н. В. Савінова
І. В. Середа
М. І. Берегова**

ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

*Навчально-методичний посібник для самостійної роботи
студентів з курсу за змішаною формою навчання*

Миколаїв
Видавець Румянцева Г. В.
2022

Рецензенти:

Тихонова Т. В., доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

Гноєвська О. Ю., кандидат педагогічних наук, завідувач лабораторії спеціальної та інклюзивної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради МНУ
імені В. О. Сухомлинського, протокол № 16 від 2 травня 2022 року*

Савінова Н. В.

С 13 Технології виховної роботи в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів з курсу за змішаною формою навчання / Н. В. Савінова, І. В. Середа, М. І. Берегова. – Миколаїв: Видавець Румянцева Г. В., 2022. – 196 с.

ISBN 978-617-729-060-4

У навчально-методичному посібнику представлені матеріали для самостійної роботи студентів з вивчення курсу «Технології виховної роботи в інклюзивному середовищі» за змішаною (очно-дистанційною) формою навчання для студентів VI курсу спеціальності 016 Спеціальна освіта. Наведено навчальну програму дисципліни, інструктивно-методичні матеріали, плани практичних та лабораторних занять. Висвітлено основні теоретичні аспекти з відповідних тем курсу. Запропоновано завдання для самостійної роботи студентів та тестової перевірки їх знань із курсу. До посібника включено словник основних термінів. У додатках подано матеріали для самопідготовки.

Видання буде корисним викладачам та студентам при вивченні курсу «Технології виховної роботи в інклюзивному середовищі», а також педагогам-практикам, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами та їх батьками.

УДК 378.147:376

© Савінова Н. В., Середа І. В., Берегова М. І., 2022

ISBN 978-617-729-060-4

© МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Програма навчальної дисципліни «Технології виховної роботи в інклюзивному середовищі».....	6

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КУРСУ

1.1. Теоретичні основи та моделі виховання	12
1.2. Технології виховного процесу	21
1.3. Технології виховання в умовах інклюзивного середовища.....	27
1.4. Здоров'язбережувальні технології.....	37
1.5. Технології соціально-виховної роботи	42
1.6. Ігрові технології.....	53
1.7. Технології арт-педагогіки та арт-терапії	71
1.8. Інформаційно-комунікаційні технології у виховній роботі	84
1.9. Сучасні виховні технології.....	93

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКУМ З ТЕХНОЛОГІЙ ВИХОВНОЇ РОБОТИ

2.1. Практичні роботи.....	108
2.2. Лабораторні роботи.....	114

РОЗДІЛ 3

ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

СТУДЕНТІВ З КУРСУ

3.1. Методичні рекомендації з виконання самостійної роботи.....	120
3.2. Карта самостійної роботи студента.....	122
3.3. Питання для самоперевірки та підготовки до заліку.....	123
3.4. Тестові завдання для перевірки знань з курсу.....	125
СЛОВНИК ТЕРМІНІВ.....	130
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	137
ДОДАТКИ.....	148

ВСТУП

Проблема підготовки спеціальних педагогів, як фахівців, які опікуються навчанням, вихованням і корекцією розвитку дітей з особливими освітніми потребами, актуалізується в умовах формування інклюзивного суспільства, провідними рисами якого є доступність, толерантність, рівні можливості. Робота в системі корекційної освіти вимагає від педагога не лише володіння відповідними якостями та професійними компетентностями, сформованого гуманістичного світогляду, реалізації морально-етичних принципів педагогічної діяльності, основ професійного спілкування та ефективного корекційного впливу, але й володіння інструментами виховного впливу, які відповідають потребам інклюзивного освітнього простору. Шлях до вирішення цих питань – оволодіння майбутніми спеціальними педагогами класичними та сучасними технологіями, найбільш придатними для виховної роботи в умовах інклюзивного середовища. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів з курсу за змішаною формою навчання «Технології виховної роботи в інклюзивному середовищі», - це спроба авторів реалізувати зазначені навчально-методичні підходи у професійній підготовці майбутніх спеціальних педагогів.

У навчально-методичному посібнику представлені рекомендації щодо самостійної роботи студентів із вивчення варіативної курсу «Технології виховної роботи в інклюзивному середовищі» за змішаною (очно-дистанційною) формою навчання для студентів II курсу магістратури спеціальності 016 Спеціальна освіта. Зміст посібника складений відповідно до чинної програми курсу в обсязі 4 кредитів.

Посібник складається з 3-х розділів. У першому, «Теоретичні основи курсу», висвітлено базові теоретичні аспекти з відповідних тем курсу: теоретичні основи та моделі виховання; технології виховного процесу;

технології виховання в умовах інклюзивного середовища; здоров'язберезувальні технології; технології соціально-виховної роботи; ігрові технології; технології арт-педагогіки та арт-терапії; інформаційно-комунікаційні технології у виховній роботі; сучасні виховні технології. У другому, «Практикум з технологій виховної роботи», надано інструктивно-методичні матеріали до виконання практичних і лабораторних занять. Третій розділ «Питання та завдання для самостійної роботи студентів з курсу» містить методичні рекомендації щодо самостійної роботи за змішаною формою навчання, завдання для самостійної роботи студентів, питання для підготовки до заліку та тестової перевірки знань із курсу. До посібника також включено словник основних термінів. У додатках подано матеріали для самодослідження та самопідготовки.

Видання буде корисним викладачам і студентам при вивченні курсу «Технології виховної роботи в інклюзивному середовищі», а також педагогам-практикам, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами та їх батьками.

Програма навчальної дисципліни «Технології виховної роботи в інклюзивному середовищі» (6 курс)

Анотація. Курс «Технології виховної роботи в інклюзивному середовищі» - варіативна навчальна дисципліна педагогічного циклу. Предметом вивчення є технології виховної роботи в умовах інклюзивного середовища. Курс виступає важливою складовою підготовки магістрів спеціальності 016 Спеціальна освіта за освітньо-професійною програмою Логопедія. Спеціальна психологія. Метою вивчення дисципліни є ознайомлення студентів із основними моделями і технологіями виховної роботи та особливостями їх застосування в інклюзивному середовищі. Програма курсу передбачає розкриття змісту теоретичних основ та моделей виховання, особливостей застосування сучасних технологій виховання в умовах інклюзивного середовища, ознайомлення з ігровими, арт-педагогічними, соціально-виховними, здоров'язбережувальними та іншими технологіями.

Ключові слова: моделі виховання, технології виховної роботи, інклюзивне середовище, корекційно-виховний процес, діти з особливими освітніми потребами.

Summary. The course "Technologies of educational work in an inclusive environment" is a variable educational discipline of the pedagogical cycle. The subject of study is the technology of educational work in an inclusive environment. The course is an important component of the training of masters in the specialty 016 Special education in the educational and professional program Speech Therapy. Special psychology. The purpose of studying the discipline is to acquaint students with the basic models and technologies of educational work and the peculiarities of their application in an inclusive environment. The program of the course provides disclosure of the content of theoretical bases and models of education, features of application of modern technologies of education in the conditions of inclusive environment, acquaintance with game, art-pedagogical, social-educational, health-preserving and other technologies.

Key words: models of education, technologies of educational work, inclusive environment, correctional and educational process, children with special educational needs.

Програма вивчення варіативної навчальної дисципліни «Технології виховної роботи в інклюзивному середовищі» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістрів спеціальності 016 Спеціальна освіта за освітньо-професійною програмою Логопедія. Спеціальна психологія.

Мета курсу полягає в ознайомленні студентів із основними моделями і технологіями виховної роботи та особливостями їх застосування в інклюзивному середовищі.

Завдання курсу:

- розкрити зміст основних моделей виховання;
- ознайомити студентів із класичними та сучасними технологіями виховної роботи;
- виявити особливостями застосування технологій виховної роботи в інклюзивному середовищі.

Передумови для вивчення дисципліни: психолого-педагогічні основи виховного процесу, спеціальна педагогіка та спеціальна психологія.

Навчальна дисципліна складається з 4-х кредитів.

Програмні результати навчання:

ПРН 1. Застосовувати отримані знання в галузі спеціальної та інклюзивної освіти при вирішенні навчально-виховних та науково-методичних завдань з врахуванням вікових та індивідуально-типологічних відмінностей учнів, соціально-психологічних особливостей учнівських груп та конкретних психолого-педагогічних ситуацій.

ПРН 4. Здійснювати спостереження за дітьми з порушеннями психофізичного розвитку, планувати та проводити з ними корекційно-розвивальну роботу на основі диференційованого та індивідуального підходу.

ПРН 7. Використовувати різноманітні методи та форми виховної роботи, прогресивні прийоми керівництва навчальною, трудовою та суспільною діяльністю учнів.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими *компетентностями*:

I. Загальнопредметні:

ЗК-1.6. Адаптивна. Здатність до адаптації в корекційно-педагогічному середовищі та дії в нових ситуаціях, зокрема тих, що передбачають корекційне навчання, розвиток і виховання та навчальну реабілітацію дітей дошкільного, шкільного віку і підлітків, спілкування з їхніми батьками, комунікації з адміністрацією школи й колегами

ЗК-1.7. Рефлексивна. Здатність ефективно та адекватно здійснювати рефлексивні процеси, що сприяє ефективності корекційно-реабілітаційного процесу, розвитку й саморозвитку особи порушеннями психофізичного розвитку, творчому підході до корекційно-реабілітаційного навчально-виховного процесу в спеціальних і загальноосвітніх закладах. Здатність оцінювати результати корекційно-педагогічних впливів та забезпечувати якість діяльності корекційного процесу в закладах Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я і Міністерства праці та соціальної політики; здатність до корекційно-педагогічної і навчально-реабілітаційної рефлексії

ЗК-3.3. Здоров'язбережувальна компетентність. Здатність ефективно вирішувати завдання щодо збереження і зміцнення здоров'я (фізичного, психічного, соціального та духовного) як власного, так і оточуючих. Здатність застосовувати знання, вміння, цінності і досвід практичної діяльності з питань культури здоров'я та здорового способу життя, готовність до здоров'язбережувальної діяльності в корекційно-освітньому, навчально-реабілітаційному середовищі та створення психолого-педагогічних умов для формування здорового способу життя дітей з особливими освітніми потребами.

II. Фахові компетентності:

ФК.-1 Теоретико-методологічна. Здатність до застосування знань провідних гуманістичних теорій, концепцій, вчень щодо виховання і навчання осіб з обмеженими психофізичними можливостями; здатність відстоювати власні корекційно-педагогічні, навчально-реабілітаційні переконання, дотримуватись їх у житті та професійній діяльності).

ФК.-6. Психологічна компетентність (відповідно нозології). Здатність до застосування сучасних знань про особливості розвитку дитини як суб'єктів корекційно-освітнього і навчально-реабілітаційного процесів на основі знань та умінь про їхні вікові, індивідуальні особливості та соціальні чинники розвитку і дизонтогенезу.

ФК.-8. Корекційно-педагогічна компетентність. Здатність виконувати корекційну роботу з профілактики, послаблення, виправлення порушень психофізичного розвитку дітей (залежно від нозології) у навчально-виховному процесі, реабілітаційному процесі незалежно від типу закладу і форми організації навчання. Володіння засобами та методами корекції пізнавальних психічних процесів, мовлення, сенсорних порушень, порушень опорно-рухових функцій, емоційно-вольової сфери в процесі виховання дітей. Здатність корекційно спрямовувати діяльність дитячого колективу, в якому є дитина/діти з психофізичними порушеннями. Здатність організовувати інклюзивний дитячий колектив, створювати в ньому умови для особистісного розвитку вихованців та їхньої суспільної інтеграції.

Навчальний обсяг дисципліни

Кредит 1. Технологічний підхід у вихованні

Тема 1. Теоретичні основи та моделі виховання

Виховання, самовиховання, перевиховання як педагогічні категорії. Мета виховання. Основні напрями виховання. Моделі виховання: соціоцентрична, натуροцентрична, антропоцентрична, теоцентрична, прагматична, гуманістична, особистісно-орієнтована, вільна.

Тема 2. Технології виховного процесу

Технологічний підхід в освіті. Поняття «педагогічні технології» та «технології виховного процесу». Класифікація педагогічних технологій. Структура педагогічної технології. Виховні технології: колективного творчого виховання (І. Іванов), гуманного колективного виховання (В. Сухомлинський),

створення ситуації успіху (А. Белкін), педагогічної підтримки (О. Газман), організації самовиховання особистості (О. Кочетов) та ін.

Кредит 2. Виховні технології в умовах інклюзії

Тема 3. Технології виховання в умовах інклюзивного середовища. Здоров'язбережувальні технології

Інклюзивне освітнє середовище: сутність і сучасні підходи. Інклюзивне освітнє середовище як «сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» (ЗУ «Про освіту»). Принципи організації інклюзивного освітнього середовища як розвивального середовища: включення дітей з особливостями; універсальний дизайн в освіті; розумне пристосування; педагогіка партнерства. Компоненти освітнього середовища: фізичне середовище, соціальне середовище, структурне середовище.

Формування здоров'язбережувальної компетентності. Здоров'я як єдність фізичного, психічного, духовного, соціального, інтелектуального та творчого аспектів самопочуття людини. Здоров'язберігаючі технології як напрями діяльності окремих педагогів і освітніх закладів щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я учнів. Типи здоров'язберігаючих технологій: здоров'язберігаючі; оздоровчі; технології навчання здоров'ю; виховання культури здоров'я. Групи здоров'язберігаючих технологій в освітньому процесі: організаційно-педагогічні; психолого-педагогічні; навчально-виховні. Здоров'язберігаючі технології у корекційному процесі.

Тема 4. Технології соціально-виховної роботи

Технологія колективного творчого виховання як організація життя колективу на засадах моральності та соціальної творчості, формування особистості через єдиний виховний колектив. Види колективних творчих справ (КТС): експромт (пісні, ігри, концертні номери, бесіди тощо), мала творча справа, велика творча справа. Етапи організації колективної творчої діяльності. Рівні підготовки КТС: підготовка, організація, виконання (проведення). Функціональні ролі у підготовці КТС.

Технологія створення ситуації успіху. Ситуація успіху як «суб'єктивний психічний стан задоволення наслідком фізичної або моральної напруги виконавця справи, творця явища». Прийоми створення ситуації успіху: «Емоційне погладження» (емоційне схвалення від душі), «Даю шанс» (надання можливості дитині виправити помилку), «Обмін ролями» (дитині пропонується уявити себе на місці вчителя або якогось успішного учня, кіногероя тощо), «Миша у сметані» (підтримка впевненості у собі для зневірених учнів) та ін.

Технологія педагогічної підтримки як стимулювання зацікавленого, активного ставлення дитини до життя, віри в свої можливості. Мета педагогічної підтримки – «це усунення перешкод, що заважають успішному самотійному рухові дитини у світі; навчання дітей способам самотійного розв'язання особистих проблем, орієнтуючись при цьому на їх реальні можливості та здібності». Умови успішної педагогічної підтримки: згода

дитини на допомогу і підтримку; пріоритет розв'язання власних проблем належить дитині; сумісність, співпраця, сприяння; дотримання принципів конфіденційності; доброзичливість і безоцінність; захист прав і інтересів дитини на всьому просторі її життя.

Технологія самовиховання особистості як усвідомлена, планомірна діяльність людини, спрямована на вироблення в собі бажаних якостей. Самовиховання як комплекс елементів технологій: цілепокладання і життєтворення; самопроектування; самоменеджменту (самоуправління); створення ситуації успіху; сугестивної технології (самонавіювання). Етапи самовиховання. Напрями, методи і прийоми самовиховання.

Технологія тренінгу як багатофункціональний метод цілеспрямованих змін психологічних феноменів людини, групи або організації з метою гармонізації професійного та особистісного буття людини. Різновиди тренінгу: тренінг партнерського спілкування, тренінг сенситивності та тренінг креативності. Особливості проведення тренінгів, переваги та недоліки. Умови ефективності тренінгової роботи.

Кредит 3. Класичні технології виховання

Тема 5. Ігрові технології

Гра як освоєння дитиною світу тими засобами, якими вона володіє на даному рівні свого фізичного та інтелектуального розвитку. Психолого-педагогічний механізм гри. Класифікація ігор (за Г. Селевко): за галуззю діяльності, характером педагогічного процесу, ігровою методикою, предметною галуззю, відповідно до ігрового середовища.

Загальнопедагогічні ігрові принципи та прийоми. Принципи та прийоми соціоігрової педагогіки. Правила поведінки педагога в грі. Роль дидактичних ігор в корекційно-розвивальній роботі з дітьми-логопатами. Вимоги до проведення дидактичних ігор. Організація різних видів ігор в інклюзивному середовищі.

Тема 6. Технології арт-педагогіки та арт-терапії

Арт-терапія як технологія цілеспрямованого використання мистецтва як засобу психотерапевтичного та психокорекційного впливу на особистість. Використання арт-педагогіки в освітній сфері. Мета застосування арт-терапії в освіті – збереження або відновлення здоров'я учнів та їх адаптація до умов освітньої установи. Арт-терапія та арт-педагогіка в інклюзивному просторі. Особливості організації арт-педагогічної роботи. Структура арт-терапевтичного заняття. Арт-терапія в корекційно-виховній роботі. Індивідуальна та групова форми арт-терапії. Методи арттерапії: пасивні (рецептивні), активні, інтегровані. Програма арт-терапії для дітей з ООП.

Кредит 4. Сучасні технології виховного процесу

Тема 7. Інформаційно-комунікаційні технології у виховній роботі

Інформатизація суспільства як глобальний соціальний процес, для якого характерні збір, накопичення, продукування, обробка, зберігання, передача та використання інформації, здійснювані на основі сучасних засобів мікропроцесорної та обчислювальної техніки, а також на базі різноманітних засобів інформаційного обміну. Інформатизація освітньої сфери як створення, впровадження та розвиток комп'ютерно орієнтованого освітнього середовища на основі інформаційних систем, мереж, ресурсів і технологій.

Поняття інформаційної технології та її складові. Етапи розвитку інформаційних технологій. Сучасні інформаційні технології і їх види. Проблеми і перспективи використання інформаційних технологій. Шляхи і напрями використання ІКТ у виховній роботі в умовах інклюзивного середовища.

Тема 8. Сучасні виховні технології

Виховні проекти. Проектування як тип інтелектуальної діяльності, відмінною особливістю якої є перспективна орієнтація на практично спрямоване дослідження (Г. Ісаєва). Етапи проектування: прогнозування, планування, конструювання, моделювання. Типи проектів : дослідницькі, творчі, інформаційні, соціально значущі. Методика організації проектної діяльності.

Педагогічний коучінг. Коучінг як технологія розкриття потенціалу людини і сучасна практика професійної допомоги людині у розкритті всіх її можливостей, у визначенні та досягненні її особистих цілей, що сприяє досягненню найвищих результатів у всіх сферах життя.

Тайм-менеджмент як міждисциплінарний розділ науки і практики, який вивчає проблеми та методи оптимізації часових витрат у різних сферах і галузях людського життя. Етапи управління власною ефективністю: визначення мети, планування, мотивація, реалізація наміченого, контроль (самоконтроль) результатів. Принципи управління власним часом. Види психологічного часу. Управління робочим (навчальним) навантаженням. Методи та прийоми тайм-менеджменту.

Сторітелінг як технологія створення історії та передачі за її допомогою необхідної інформації з метою впливу на емоційну, мотиваційну, когнітивну сфери слухача. Види сторітелінгу: культурний, соціальний, міфи (легенди), jump story, сімейний, дружній, особистий. Основні функції та прийоми сторітелінгу.

Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік.

Засоби діагностики успішності навчання:

- індивідуальне і фронтальне опитування;
- самостійні роботи;
- тестування;
- контрольна робота.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КУРСУ

1.1 Теоретичні основи та моделі виховання

Теоретичні основи виховання

Процес виховання цікавий, часто непередбачуваний, завжди творчий. Образний опис виховання, дав у своїй книзі "Педагогіка для всіх" письменник і журналіст Симон Соловейчик: "Виховання дітей - одна з найстаріших з людських справ, воно ні на жоден день не молодше людства; тому воно здається нескладною роботою: всі справляються, і ми впораємося. насправді воно оманливе, я б сказав - підступне. В давнину його вважали найскладнішим із занять, мистецтвом з мистецтв" [113]. Так що ж являє собою процес виховання?

Термін "виховання" в українській мові є похідним від слова "ховати", вирощувати. В українській народній педагогіці воно спочатку вживалося у значенні "оберігати (ховати) дитину від небезпеки", а згодом почало означати "вирощувати дітей, навчати їх правил доброї поведінки". Пізніше його стали тісно пов'язувати з поняттям "навчати" і часто використовували як рівнозначні. По суті, це не зовсім правильно. Адже освічена людина не завжди є добре вихованою і навпаки. У вітчизняній педагогіці поняття "виховання" відокремилося від поняття "навчання" у другій половині XVIII століття.

Виховання є компонентом загальнолюдської культури. Засвоїти культурні досягнення людства, які склалися протягом тисячоліть, дитина повинна за гранично короткий термін. З цієї позиції процес виховання є цілеспрямованою допомогою дитині при її входженні в сучасну культуру. Тобто виховання є процесом підготовки людини до сьогоденної та майбутньої життєдіяльності.

Проблема виховання настільки широка, що нею займаються багато наук - філософія, педагогіка, соціологія, психологія та інші. І кожна з цих наук позначає свій предмет дослідження в даному процесі. Наприклад, педагогіка вивчає мету, зміст, методи і форми виховного процесу. Психологія виявляє психологічні механізми і закономірності процесу виховання.

Виховання становить головну внутрішню сутність навчання і ґрунтується на трьох складових: діяльності, спілкуванні, взаєминах.

«**Виховання** в широкому розумінні – це функція суспільства, яка забезпечує його розвиток через передавання новим поколінням людей соціально-історичного досвіду попередніх поколінь відповідно до вимог часу.

У вузькому розумінні **виховання** – це процес свідомого, цілеспрямованого й систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів» [21].

Виховання здійснюється в межах і під впливом соціальних інституцій (родини, виховних і навчальних закладів, установ культури, суспільних організацій, засобів масової інформації тощо) з метою підготовки дитини до повноцінного життя й самореалізації у суспільстві, до життєдіяльності в різних сферах соціальної практики (професійно-трудової, сімейно-побутової, суспільно-політичної й культурної) та до виконання певних соціальних функцій, сприйняття соціальних ролей.

Отже, у психолого-педагогічній літературі виховання визначається як передача соціального досвіду; вплив на людину і групу людей; організація способу життя і діяльності вихованців; створення умов для розвитку особистості.

Виховання як педагогічна категорія має такі суттєві ознаки:

- цілеспрямованість, яка передбачає наявність певного взірця, ідеалу;
- відповідність процесу виховання певним соціально-культурним цінностям;
- наявність певної системи організованих впливів.

В основі виховного процесу лежить система виховних відносин, що забезпечує взаємодію вихователів і вихованців згідно із суспільно заданими цілями формування особистості.

Сучасна педагогіка визначає сутність процесу виховання як організацію життя дитини, виховання навичок і звичок як стійких форм поведінки та вчинків, як способів поведінки у суспільстві.

Метою виховання є формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості, яка б постійно проявляла суспільну активність. Реалізація мети виховання передбачає єдність усіх видів виховання з урахуванням індивідуальності та наявності відповідних умов.

Зміст виховання включає загальні його сторони, залучення до основних видів людської діяльності в умовах гуманних відносин, а також індивідуальну програму самовиховання й розвитку. Виховання має стосуватись всіх сфер особистості вихованця: інтелектуальних, емоційно-почуттєвих, вольових, мотиваційних, фізичних, психофізіологічних тощо. Тому традиційно виділяють такі **напрямки виховання**: розумове, моральне, трудове, економічне, естетичне, екологічне, фізичне.

Порівняно з навчанням, процес виховання має свої специфічні ознаки, а саме:

- двосторонній характер;

- багатогранність завдань і змісту (взаємозв'язок процесів виховання, самовиховання та перевиховання);
- залежність від різноманітних суб'єктивних та об'єктивних факторів (батькі, друзі, навколишнє середовище, засоби масової інформації тощо);
- складність розкриття внутрішнього світу дитини (формування якостей особистості з урахуванням індивідуальних, психічних і вікових особливостей);
- різноманітність форм, методів, прийомів, якими треба оволодіти педагогу;
- неперервність (у вихованні канікул не буває);
- довготривалість у часі (людина виховується усе життя);
- поступове виявлення результатів виховних впливів (специфіка й труднощі оцінювання поведінки та якостей особистості, неточність методів діагностики, прихований характер результатів виховання).

У **психології** процес виховання розглядається, передусім, як цілеспрямоване створення умов (матеріальних, духовних, організаційних), які сприяють формуванню:

- 1) певних відносин до предметів, явищ навколишнього світу;
- 2) світогляду;
- 3) поведінки (як прояви відносини і світогляду).

Важливо відзначити, що психологи пов'язують процес виховання з розвитком "сміслової сфери особистості - особистісних смислів і виражають їх в поведінці особистості, смислових установках", з "розвитком мотиваційно-потребнісної сфери психіки дитини, процесу відкриття її свідомості смислів і мотивів людської діяльності".

Психологічної сутністю процесу виховання є розуміння і облік психологічних механізмів формування особистості при взаємодії вихователя і вихованця, вивчення ефекту виховних впливів в залежності від різних індивідуально-психологічних особливостей дитини.

Основним смислом і провідною ідеєю всієї виховної роботи має бути формування і постійний розвиток у вихованців мотивації до активного, творчого самовдосконалення позитивних рис своєї особистості та нівелювання негативних. Тобто виховання має сприяти *самовихованню особистості*. Самовиховання особистості – ще одна важлива категорія в теорії виховання.

«Самовиховання особистості – це свідомо діяльність, спрямована на максимальну реалізацію вихованцем себе як особистості, в основі якої лежить мотивація самовдосконалення» [107].

Але, на жаль, як показує досвід, батькам і педагогам не завжди вдається виховати в підростаючій дитині саме ті риси та якості, які

були б бажаними. В такому випадку йдеться про т.з. важковиховуваних дітей, які не піддаються звичайному впливу педагогів та батьків, критично ставляться до виховних зусиль та намагаються діяти на основі хибних цінностей, норм та правил поведінки. Розрізняють також категорію т.з. педагогічно занедбаних дітей – тих, за якими не було належного догляду в сім'ї та з якими погано працювали в різних навчально-виховних системах. Ці діти мають певні труднощі у навчанні, неслухняні, зазнають певних труднощів у спілкуванні, в них не розвинені окремі риси характеру. Важковиховувані та педагогічно занедбані діти, як правило, потребують перевиховання.

Перевиховання – це цілеспрямована робота вихователя з метою усунення недоліків у важковиховуваного або педагогічно занедбаного вихованця. Головне у перевихованні – це позбавлення від мотивів негативної поведінки, звичок і т.д. та поступова заміна їх на позитивні. Безперечно, це дуже важкий процес, який потребує високої кваліфікації та педагогічної майстерності.

Таким чином, провідними категоріями теорії виховання є: виховання, самовиховання, перевиховання.

Моделі виховання

Виховний процес у своєму історичному поступі завжди певним чином був пов'язаний з філософською концепцією суспільства, тобто ставленням людини до світу, сутністю культури, цінностями буття людини в світі, формами й типами людської ментальності.

Залежно від філософської концепції, яка визначає принципи і особливості системи виховання, виділяють такі основні моделі виховання: соціоцентрична, натуροцентрична, антропоцентрична, теоцентрична, а також прагматична, гуманістична, особистісно-орієнтована, вільна.

Соціоцентрична модель виховання ґрунтується на визнанні права кожної особистості на розвиток, навчання і виховання. Пріоритет в області виховання віддається соціальним інститутам, які реалізують соціальне замовлення. Навчання і виховання в рамках соціоцентричної моделі розглядається як трансляція досвіду, що пов'язано з пошуком методів і способів ефективної передачі соціально значимого досвіду (знань, умінь, системи цінностей). Розвиток особистості спрямовується і контролюється відповідно з певною програмою і супроводжується пошуком засобів стимулювання розвиваючої діяльності.

У нашій країні соціоцентрична модель виховання склалася в період розвитку радянської педагогіки. Найбільш яскравим її виразником є класик радянської педагогіки, творець теорії колективу А. Макаренко. У моделі виховання, яка створювалася ним у колонії ім.

А. Горького і комуні ім. Ф. Дзержинського, мета педагогічної діяльності була спрямована на виховання колективіста, здатного в колективній праці бути корисним суспільству. Така людина була найбільш затребуваною на даному етапі розвитку радянського суспільства.

Всі теорії, що розробляються в руслі соціоцентричної моделі виховання, відрізняє:

- наявність зовні заданої мети;
- наявність моделі формування особистості;
- єдність, універсальність змісту виховної діяльності;
- спільність ідеології;
- наявність запозичених технологій.

Всі ці особливості є, з одного боку, безумовним плюсом, але, з іншого, містять певну небезпеку нівелювання, усереднення, стандартизації виховання. При побудові соціоцентричної моделі вкрай важливо створити умови для збереження можливості кожної особистості проявити свою індивідуальність.

Натуроцентрична модель виховання орієнтована на максимальний розвиток у людині того, що закладено природою, компенсацію природних недоліків і допомогу кожному у визначенні його місця в дорослому житті.

Вихідна теза натуроцентричних моделей - дитина народжується з певним набором якостей, переробити або змінити які ні суспільство, ні середовище, ні виховання не в змозі, вони можуть лише допомогти виявити те, що закладено природою в дитини. Тому основний орієнтир у вихованні робиться на пошук найбільш оптимального способу "доведення" кожного, як мінімум, до норми, як максимум - до найвищого для конкретної особистості рівня.

Виходячи з натуроцентричної моделі, неможливо використовувати єдину стратегію стосовно до різних дітей. Тому необхідно диференціювати: виділяти типологічні групи дітей і розробляти специфічні способи виховання до кожної групи. У вітчизняній школі натуроцентричні ідеї отримали свій розвиток в популярному в перший період радянської влади напрямку - педології. В рамках педології стала розроблятися система тестування, яка дозволяла визначати рівень розвитку дитини і підбирати відповідну їй рівню розвитку систему навчання і виховання. Але ця течія в 30-і рр. радянської влади була визнана невідповідною офіційній ідеології, і її розвиток опинився під заборонаю. Проте ідеї диференціації учнів залежно від здібностей стають все більш популярними у сучасній вітчизняній школі.

Всі теорії, що розробляються в руслі натуроцентричної моделі виховання, відрізняє:

- визначення мети виховання, виходячи з особливостей окремої особистості;
- педагогічна допомога у розвитку природних задатків;
- варіативність, відмова від єдиної стратегії виховання;
- диференціація учнів (за різними критеріями);
- типологізація змісту виховної діяльності залежно від рівня розвитку учнів;
- відсутність уніфікації методів і технологій.

При побудові системи виховання на основі натуроцентричної моделі важливо прагнути уникати позиції нерівності дітей, яка може мати далекосяжні наслідки.

Антропоцентрична модель ґрунтується на визнанні унікальності, неповторності кожної дитини, на розумінні сутності людини як відкритої системи, яка постійно змінюється та оновлюється в активній взаємодії з навколишнім світом. Виховання розуміється як створення середовища, максимально сприятливого для саморозвитку індивіда. Роль вчителя з транслятора знань, який твердо знає, в якому напрямку краще розвивати дитину, перетворюється на партнера, соратника в особистісному розвитку дитини. Основними методами в рамках антропоцентричної моделі є спільний пошук істини, діалог, вільна творча діяльність.

Яскравим представником антропоцентричної моделі став творець вальдорфської педагогіки Р. Штейнер, який стверджував, що зрозуміти сутність людини можна тільки інтуїтивно, людина являє собою позаісторичне, позачасове явище, єдність духу, душі і тіла. Тому виховання не може орієнтуватися на будь-які державні стандарти. Він вважав, що виховання повинно бути спрямоване на розвиток індивідуальності людини, на пробудження сутнісних сил дитини. Роль педагога – це роль помічника в розвитку життєвих сил дитини. У антропоцентричній моделі проектуються не нормативи і етапи, а умови розвитку, створюється розвивальне середовище.

Розвиток антропоцентричних ідей в рамках гуманістичної психології та педагогіки виражається в націленості всієї системи виховання на самовираження, саморозкриття унікального "Я", самореалізацію особистості.

У вітчизняній школі антропоцентричну модель виховання створював у яснополянській школі Л. Толстой. У своїй школі відомий письменник намагався створити атмосферу вільної творчості, де педагог і учні ставали партнерами в спільній творчій діяльності.

Всі теорії, що розробляються в руслі антропоцентричної моделі виховання, відрізняє:

- індивідуалізація, відмова від уніфікованої мети виховання;
- проектування умов, а не особистісного розвитку;
- свобода творчості;

- націленість на самореалізацію, саморозвиток;
- діалог вихователя з вихованцем;
- створення природного розвивального середовища.

Відсутність заздалегідь проєктованих програм створює складності наближення в системі виховання до якого-небудь соціально значимого стандарту.

Теоцентрична модель заснована на розумінні людини як продукту божественного (космічного) творіння. Теоцентрична модель (склалася в Середньовіччі) орієнтує виховання на підготовку до потойбічного життя. Сенс людського життя бачиться в служінні Богові, формуванні богоугодних якостей. Теоцентрична модель виховання стверджує пріоритет духовного над тілесним. Метою виховання в рамках теоцентричної моделі є людина, котра вірує в Бога, детермінована Його волею, залежна від Нього. Метою розвитку людини є наближення до божественного (вищого) ідеалу, але тільки наближення, оскільки досягти вищого ідеалу неможливо. Теоцентрична модель орієнтує людину на осягнення своєї особливої (божественної) місії.

Розробка *теоцентричної моделі* в вітчизняній суспільній думці знайшла свій розвиток в ідеях космістів (В. Вернадський, П. Флоренський). Космісти стверджують, що людина нерозривно пов'язана з біосферою, з навколишнім матеріально-енергетичної середовищем і поза ними існувати не може. Космісти, на відміну від теологів, відводять людині активну роль, вони переконливо доводять, що людина може і повинна перебудовувати працею і думкою своє життя.

Всі теорії, що розробляються в руслі теоцентричної моделі виховання, відрізняє:

- зв'язок людини з вищими силами (Бог, Космос);
- примат духовного над тілесним;
- спрямованість на вдосконалення (насамперед духовне) людини;
- використання специфічних символів, ритуалів, обрядів;
- орієнтація на духовні пошуки людини, пошук своєї місії як вищого сенсу життя.

Складність побудови даної моделі пов'язана з установкою на підпорядкування особистості далеко не завжди залежній від людини могутній зовнішній силі.

Прагматична модель розглядає виховання не як підготовку вихованця до майбутнього дорослого життя, а як життя виховуваного в сучасному. Основна мета виховання – навчити вихованця розв'язувати реальні життєві проблеми та з накопичуванням такого досвіду досягти максимального благополуччя та успіху. Прагматична педагогіка виходить з того, що справжнє виховання не є зовнішнім

впливом, а розвитком властивостей і здібностей, з якими людина з'являється на світ. Для того, щоб підготувати людину до життя, виховання повинно забезпечувати її зростання в практичній сфері, формувати досвід, розвивати практичний розум. Мета виховання — підготовка до життя. Завдання виховання: пробудження і розвиток внутрішньої активності, спрямованої на досягнення життєвих цілей людини; виховання підприємливості, соціальної коректності, високого почуття гідності, сили тощо.

Недоліки даної моделі – виховання жорстких прагматиків та індивідуалістів.

Гуманістичне виховання спирається перш за все на врахування особистісних та індивідуальних особливостей вихованців та має своєю метою гармонійний розвиток особистості і передбачає гуманний характер відносин між учасниками педагогічного процесу. Розвиток гуманістичної традиції особистості розглядається як процес взаємопов'язаних змін у раціональній та емоційній сферах, що характеризують рівень гармонії її самості і соціумності. Саме досягнення цієї гармонії є стратегічним напрямом гуманістичного виховання. Яскравий представник гуманістичної педагогіки – В. Сухомлинський.

Людина розглядається як унікальне явище природи, визнається пріоритет її суб'єктності, розвиток якої вважається головною метою життя. Завдяки такому формулюванню мети виховання з'являється можливість переосмислити вплив людини на своє життя, своє право і відповідальність за розкриття своїх здібностей та творчого потенціалу, зрозуміти співвідношення між внутрішньою свободою вибору особистості в саморозвитку і самореалізації і цілеспрямованим впливом на неї суспільства.

Особистісно орієнтована модель утверджує культурологічний підхід до виховання. При цьому ключовим його принципом виступає принцип ціннісної орієнтації, який передбачає залучення дітей до взаємодії з навколишнім світом і сприяння формуванню ціннісних ставлень до цього світу з позицій сучасної культури.

Особистісно орієнтоване виховання — це виховання в людини переживань (як активних, пристрасних внутрішніх дій) стосовно світу людей і світу природи, позаяк тільки те, що емоційно пережите особистістю, стає ціннісно-смісловим надбанням. Переживаючи смисли життєвих явищ, особистість освоює соціокультурний світ. За І. Бехом, у просторі переживань і відбувається саморозвиток і самовизначення людини як особистості. На думку вченого, особистісно орієнтований виховний процес – це повноцінне емоційно насичене й суспільно значуще, спільне творче життя педагога й вихованців, яке відповідає їхнім основним соціогенним потребам.

Лише особистісно орієнтованому вихованню під силу досягнення особистісно розвивальної мети, оскільки воно акцентує увагу на усвідомленні вихованцем себе як особистості, на його вільному і відповідальному самовираженні. Особистісно орієнтоване виховання спрямоване на реалізацію сутнісної природи суб'єкта, якій відповідають цінності служіння, коли основним життєвим відношенням виявляється любов до інших людей.

Вільне виховання – модель виховання у гармонії з природою та навколишнім світом. Свого часу яскравим прихильником цієї моделі був Ж. Руссо, який обґрунтував її в своїй книзі «Еміль, або про виховання». Для свого героя Руссо вважав корисною лише одну книгу – Д. Дефо «Робінзон Крузо».

Теорія вільного виховання – течія реформаторської педагогіки, популярна в кінці XIX – на початку XX століття. Засновником цієї теорії була шведська письменниця й феміністка Еллен Кей. Гасло теорії – «йти від дитини», тобто сприяти природному розвитку кожної дитини, її самовихованню, на противагу формальним суворим методам традиційного виховання. На початку XX ст. цю теорію активно розвивав російський педагог К. Вентцель. Він опублікував ряд праць: «Звільнення дитини», «Нові шляхи виховання та освіти дітей», «Етика і педагогіка творчої особистості», «Сучасний момент і вільне виховання», «Декларація прав дитини», «Теорія вільного виховання та ідеальний дитячий садок». Вентцель взамін старої школи пропонував створити «будинки вільної дитини», де б не було навчального плану, програм, класно-урочної системи. Ці будинки призначалися б для дітей 3-13 років. Діти в них могли утворювати групи за інтересами, грати, щось виготовляти, спілкуватися з дорослими – і все це розглядалося як шлях отримання деяких знань і корисних навичок. Систематичне навчання не передбачалося, центром занять мали бути майстерні. Замість постійних вчителів займатися з дітьми повинні батьки.

«Ідеалом вітчизняної системи виховання є громадянин України, збагачений загальнолюдськими та національними цінностями, який керується у своїй діяльності вимогами загальнолюдського та національного етикету, спроможний діяти творчо в сучасних умовах, це справжній патріот, який дбає про свою честь і гідність. А крім того, це людина, яка вміє володіти собою в будь-яких умовах, свідомо будує власне життя таким чином, щоб розвиватися самій та приносити користь іншим, вміє мобілізувати себе на подолання труднощів, самостійно приймає рішення, бере на себе відповідальність» [80].

1.2. Технології виховного процесу

Технології виховного процесу

Сучасний освітній процес, і корекційно-педагогічний, зокрема, неможливо уявити без його технологічної складової. Своїм корінням технологізація освіти сягає ще до витоків класичної педагогіки, коли майже 400 років тому видатний чеський педагог Я. Коменський вперше здійснив спробу обґрунтувати основні дидактичні принципи та конкретизувати вимоги класно-урочної системи навчання. Це була перша спроба поглянути на педагогічний процес з позиції його кінцевого результату, що і є, по суті, першим вихідним положенням технологічного підходу.

Термін «технологія» має грецьке походження і в перекладі означає «знання про майстерність». Поняття «педагогічна технологія» останнім часом дедалі більше поширюється в науці й освіті. Його різноманітні варіації – «педагогічна технологія», «технологія навчання», «освітня технологія», «технологія в навчанні», «технологія в освіті» - широко використовуються в психолого-педагогічній літературі і мають понад 300 формулювань, залежно від того, як автори уявляють структуру і компоненти освітнього процесу.

У науковій літературі поняття «технологія» не має поки що єдиного визначення. Його використовують в різних значеннях: як синонім понять «методика» та «форма організації навчання», як сукупність усіх використаних у конкретній педагогічній системі методів, засобів і форм, як *сукупність і послідовність методів і процесів, які дозволяють одержати запланований результат*.

Спочатку педагогічну технологію пов'язували тільки з застосуванням у навчанні технічних засобів та засобів програмованого навчання («технічні засоби навчання»). Останнім часом педагогічну технологію розуміють як нові наукові підходи до аналізу та організації навчального процесу («технологія навчання», або «технологія навчального процесу»). Таким чином, педагогічна технологія включає в себе дві групи питань, перша з яких пов'язана з застосуванням технічних засобів у навчальному процесі, друга – з його організацією.

Розвиток педагогічної технології у світовому освітньому просторі науковці умовно поділяють на три (у деяких дослідженнях чотири) етапи, кожен із яких характеризується домінуванням тієї чи іншої тенденції. Основною тенденцією *першого етапу (1920-1960-ті роки)* було підвищення якості викладання, яке розглядалося як єдиний шлях, що приводив до ефективного навчання. Здійснювалися спроби підвищення ефективності викладання шляхом підняття інформаційного рівня навчання при використанні засобів масової комунікації.

Другий етап (1960-1970-ті роки) характеризувався перенесенням акценту на процес навчання, що пов'язано з розвитком концепції програмованого навчання, яке вимагало суворого врахування вікових та індивідуальних відмінностей учнів. Увага до процесу навчання призвела до усвідомлення факту, що саме він визначає методику навчання та є критерієм успіху в цілому.

Третій етап (1970-1990-ті роки), пов'язаний з реалізацією системного аналізу у вирішенні практичних питань, пов'язаних зі створенням та використанням навчального устаткування та технологічних засобів навчання. Головним критерієм системного аналізу на всіх рівнях (від планування навчальних засобів до впровадження їх у процес навчання) є критерій оптимальності.

Характерні тенденції розвитку сучасної педагогічної технології (2000 роки – до сьогодні) пов'язані з активною комп'ютеризацією, діджиталізацією (цифровізацією) всіх сфер суспільства, зокрема освітньо-педагогічної сфери.

Протягом кількох десятиліть у світових наукових колах триває дискусія щодо визначення педагогічної технології. Аналіз сучасних досліджень дає можливість дати узагальнене визначення поняття *педагогічна технологія*: - це науково обґрунтована системна модель діяльності вчителя або викладача, яка містить опис алгоритму його дій з розв'язання певної навчально-виховної проблеми.

Найбільш детально класифікація освітніх та педагогічних технологій представлена у працях Г. Селевка, який групує технології за суттєвими та інструментально значущими властивостями: цільовими орієнтаціями, організацією навчання, особливостями змісту освіти, орієнтацією на особистісні структури. Він виділяє кілька класів технологій, наприклад:

«за рівнем застосування:

- загальнопедагогічні;
- предметні;
- локальні та модульні.

за провідним чинником розвитку:

- біогенні (провідна роль належить біологічним чинникам);
- соціогенні (переважають соціальні чинники);
- психогенні (переважна роль належить психічним чинникам).

за ставленням до дитини:

- авторитарні (засновані на чіткій надмірній регламентації);
- дидактоцентристські (центровані на навчанні);
- особистісно-орієнтовані (в центрі уваги – розвиток особистості);

за орієнтацією на особистісні структури:

- інформаційні (формування знань, умінь, навичок);
- операційні (формування способів розумових дій);

- емоційно-художні та емоційно-моральні (формування сфери естетичних і моральних відносин);

- технології саморозвитку (формування самоуправляючих механізмів особистості);

- евристичні (розвиток творчих здібностей);

- прикладні (формування дієво-практичної сфери).

за типом організації та управління пізнавальною діяльністю:

- структурно-логічні технології навчання (поетапне формулювання дидактичних завдань, вибору способу їх розв'язання, діагностики та оцінювання одержаних результатів);

- інтегровані технології (дидактичні системи, які забезпечують інтеграцію різнопредметних знань і вмінь);

- ігрові технології;

- комп'ютерні технології;

- діалогові (інтерактивні) технології (пов'язані зі створенням комунікативного середовища, розширенням простору співробітництва на суб'єкт-суб'єктному рівні);

- тренінгові технології (система діяльності щодо відпрацювання певних алгоритмів навчально-пізнавальних дій і способів розв'язання типових завдань – тести, психологічні тренінги)» [105].

З методичної точки зору у практичному застосуванні технологію слід розглядати як послідовну діяльність педагога, спрямовану на вирішення педагогічних або корекційних завдань, втілення на практиці певної моделі корекційного навчально-виховного процесу. Отже, педагогічну технологію можна визначати, як наукове проектування і точне відтворення педагогічних дій, що гарантують ефективність навчально-виховної роботи.

Загальна структура педагогічної технології містить:

- 1) концептуальну основу, тобто ті психолого-педагогічні ідеї та принципи, на яких вона ґрунтується;

- 2) змістовну частину педагогічного процесу, яка втілюється в меті та завданнях, а також змісті відповідного матеріалу;

- 3) процесуальну частину, що охоплює безпосередньо технологічний процес: його організацію; методи і форми діяльності педагога та дітей; діагностику.

Технологія виховного процесу – це сукупність методологічних і організаційно-методичних настанов, що визначають підбір, структурування і порядок використання виховного інструментарію. Вона визначає стратегію, тактику і техніку організації процесу виховання.

Виховні технології являють собою органічну частину цілісного виховного процесу. Вони реалізуються в процесі виховання, складаючись із послідовно виконуваних завдань певної виховної

системи всього навчального закладу, учнівського чи студентського колективу або окремої дитини (учня, студента).

Поширення у виховній діяльності сучасних педагогів набули технологія колективного творчого виховання (автор – І.Іванов), технологія гуманного колективного виховання (В.Сухомлинський), технологія створення ситуації успіху (А.Белкін), технологія педагогічної підтримки (О.Газман), технологія організації самовиховання особистості (О.Кочетов). Також у виховній роботі деяких творчо працюючих педагогів застосовуються прийоми технології розв'язання винахідницьких завдань (С.Альтшуллер), технології ігрової діяльності, проектна технологія, інтерактивні, тренінгові технології тощо.

Сутність **технології колективного творчого виховання** полягає у формуванні особистості у процесі роботи заради блага інших людей; в організації певного способу життя колективу на засадах моральності та соціальної творчості. Мета технології – забезпечувати соціальне замовлення на формування громадянина нового демократичного суспільства, якому притаманна активна життєва позиція.

Одна з головних ідей технології колективного творчого виховання – формування особистості через єдиний виховний колектив. Творчий підхід до процесу виховання забезпечується як групою засобів «дружньої виховної турботи» (переконання, привчання, дружня повага, довіра, схвалення, «таємна угода»), співдружності старших та молодших членів колективу, роботи з рідними вихованців, співдружності педагогів, так і основними виховними засобами (колективна організаторська діяльність, колективні творчі справи, ігри, свята). Особливість технології полягає в тому, що між вихователями та вихованцями формуються у процесі діяльності суб'єкт-суб'єктні взаємини, завдяки яким і педагог, і учень рівною мірою відчують відповідальність за якісне виконання поставлених завдань.

«Найефективнішою формою організації дитячого дозвілля, на думку І.Іванова, є колективні творчі справи (КТС), які умовно поділяються на кілька різновидів: експромти (пісні, ігри, концертні номери, бесіди тощо), малі творчі справи, великі творчі справи» [36].

Педагогічна технологія «Створення ситуації успіху» бере свій початок у педагогічній діяльності А.Макаренка (ідея «завтрашньої радості»: привабливих для дітей близьких, середніх і віддалених перспектив) та В.Сухомлинського (розвинув цей прийом у створеній ним «Школі радості»). В основі педагогічної технології «Створення ситуації успіху» лежить особистісно орієнтований підхід до процесу навчання і виховання.

«Ситуація успіху – це суб'єктивний психічний стан задоволення наслідком фізичної або моральної напруги виконавця справи, творця явища» [21].

Ситуація успіху досягається тоді, коли сама дитина визначає цей результат як успіх. Об'єктивна успішність дитини – це успіх лише зовнішній. Усвідомлення ж ситуації успіху самою дитиною, розуміння її значущості виникає у неї після подолання своєї боязкості, невміння, незнання, нерішучості, психологічної поразки та інших видів труднощів.

Навіть інколи переживаючи ситуацію успіху, дитина може зазнати значних емоційних вражень, які її мотивують, і різко змінити в позитивний бік стиль свого життя. Успіх, що дитина переживає неодноразово, відкриває період виявлення прихованих можливостей особистості, перетворення та реалізації її духовних сил.

Головна мета діяльності педагога за цією технологією – створити ситуацію успіху для розвитку особистості дитини, дати можливість кожному вихованцю відчувати радість досягнення успіху, усвідомлення своїх здібностей, віри у власні сили.

Сутність педагогічної технології «Створення ситуації успіху» полягає у створенні за допомогою спеціальних прийомів різноманітних видів успіху для різних категорій учнів.

Технологія педагогічної підтримки належить до відносно нових технологій соціально-виховного процесу, що засновані на ідеях внутрішньої свободи, творчості, гуманізмі взаємин дорослого і дитини.

Зміст технології педагогічної підтримки (за О. Газманом) полягає у спільному з дитиною визначенні її інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод, що заважають їй зберігати емоційну рівновагу, самоповагу, досягати позитивних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні, різних сферах життя.

Мета педагогічної підтримки – це усунення перешкод, що заважають успішному самостійному рухові дитини у світі; навчання дітей способам самостійного розв'язання особистих проблем, орієнтуючись при цьому на їх реальні здібності та можливості.

Головна функція педагогічної підтримки – стимулювання зацікавленого, активного ставлення до життя, віри в свої можливості.

Сучасні технології, які використовуються у вихованні: тайм-менеджмент, коучінг, еймінг, сторітелінг та ін.

Для всіх вікових категорій, а особливо дошкільників та молодших школярів в пріоритеті залишаються **ігрові технології**.

Нині актуальними є також різноманітні **дискусійні** форми роботи з учнями: адже саме вони дозволяють переконати вихованців в істинності, або, навпаки, хибності тих чи інших цінностей, поглядів, ідеалів. Бесіди, дискусії, диспути («Цінності нашого життя»; «Що таке

успіх?»; “Чого не купиш за гроші”...) проводяться традиційно класними керівниками у спеціально відведений для цього позаурочний час. Така робота набуває особливої ефективності, коли до неї залучаються досвідчені фахівці - психологи, лікарі, юристи, відомі особистості.

Великої популярності у виховній роботі сучасних педагогів набувають різні види **проектної діяльності**, оскільки саме участь у проектах дозволяє найбільш органічно поєднати набуті вихованцями теоретичні знання з їх практичною діяльністю, набуті самостійного досвіду у тій чи іншій сфері діяльності. А, як відомо, саме такий досвід дозволяє сформувати у молодій людини основні компетенції, яких потребує сучасне життя, якими є: соціальні, полікультурні, комунікативні, інформаційні, саморозвитку та самоосвіти.

У розвитку гуманної особистості школярів важливу роль відіграє участь у різноманітних благодійних акціях, волонтерській роботі. Передусім, це доброчинна діяльність спільно з вчителями в рамках проекту «Від серця до серця», проведення акцій «Серце віддаю дітям», «Відкрите серце», «Доброта», шефська допомога будинку людей похилого віку та інвалідів, будинку «Малятко», дітям-сиротам. І особливо важливо, щоб ця діяльність не обмежувалась лише матеріальною допомогою.

Гарною традицією стало проведення в школах як загальнонаціональних, так і власних свят, фестивалів, творчих вечорів, концертів, спектаклів, КВК, які організовуються силами шкільного самоврядування.

Важливою складовою у всебічному розвитку особистості дитини є її **творча самореалізація** у різних видах діяльності.

У розвитку сучасного молодого покоління надзвичайну роль відіграє вивчення і збереження як культурно-історичної спадщини свого краю, історії та традицій свого навчального закладу.

Однією з найбільш ефективних на сучасному етапі технологій, яка набуває все більшого поширення, виступає **технологія самовиховання**. Вона веде до формування однієї з найважливіших життєвих компетенцій - компетенції саморозвитку особистості. Сучасна психолого-педагогічна думка визначає загальний зміст самовиховання як усвідомлену, планомірну діяльність людини, спрямовану на вироблення в собі бажаних якостей.

Головною метою технології самовиховання є оволодіння особистістю культурою самовиховання, набуття нею досвіду самовиховної діяльності, її самовдосконалення.

«Самовиховання – технологія комплексна. Вона поєднує у собі елементи цілого ряду технологій: технології цілепокладання і життєтворчості; технології самопроектування; технології самоменеджменту (самоуправління); технології створення ситуації успіху; сугестивної технології (самонавіювання)» [107].

Технологія перевиховання є дуже непростю у використанні, адже завжди легше щось зробити правильно і якісно, ніж потім виправляти і переробляти. Технологія передбачає зміну середовища, мотивів і поведінки особистості в позитивному, конструктивному, гуманному напрямі.

Список рекомендованих джерел

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. К.: Либідь, 2003.
2. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання. Навч. посібник. К.: Вища шк., 1997. 304 с.
3. Кацинська Л. Виховний процес у сучасній школі. Рівне, 1997. 156с.
4. Макаренко А.С. Методика виховної роботи. К., 1990.

Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. Київ (Наказ № 1243 від 31.10. 2011)

1.3. Технології виховання в умовах інклюзивного середовища

*Багато дослідників називають освітнє середовище «третім учителем», який разом із батьками і педагогами здійснює суттєвий вплив на розвиток і навчання дитини.
Ребекка Ізел та Беті Екселбі*

Інклюзивне освітнє середовище: сутність і основні підходи

Що таке інклюзивне освітнє середовище? В Законі України «Про освіту» (2017) уперше відповідно до міжнародних норм чітко визначено це поняття:

«Інклюзивне освітнє середовище – це сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» [31].

Зауважимо, що йдеться не про інтеграцію дітей з порушенням психофізичного розвитку в загальноосвітнє середовище, а про спільне навчання дітей, спільне перебування в цьому комфортному середовищі.

Закон також визначає, що «особа з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту» [31]. Звернемо увагу, як зміщується акцент: від самого порушення до надання підтримки.

Перша спроба визначити, що таке інклюзивне навчання, була ще в Концепції розвитку інклюзивної освіти (2010). Тепер ЗУ «Про освіту» чітко визначає, що «інклюзивне навчання – це система освітніх послуг,

гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників” [31].

За якими ознаками дитина може не сприйматися колективом, вилучатися з нього? Зовнішніми (дитина якось по-іншому виглядає), фізичними, розумовими, поведніковими. Проте найчастіше до групи ризику потрапляють діти, які мають певні проблеми в розвитку. Це діти з фізичними порушеннями, порушеннями поведінки тощо.

Отже, говорячи про інклюзивне навчання, ще раз наголосимо, що воно охоплює всіх дітей. Хоча переважна більшість не лише пересічних громадян, але й педагогів, до сьогодні розуміють інклюзивне навчання переважно як *включення дітей з особливостями* до освітнього процесу. Дійсно, з цього починається розуміння інклюзії. Але якщо увага педагогів прикута лише до цієї категорії дітей, вони дбають про те, щоб створити для них більше спеціальних сервісів адаптації і модифікації. І тоді виникає слушне запитання: а як педагогові працювати водночас за двома програмами, щось окремо створювати для цих дітей? Це дійсно проблематично, а іноді, і взагалі неможливо.

Тому нині педагогам варто говорити про *універсальний дизайн в освіті*, що має бути створений у цьому середовищі для можливості навчати всіх діти, як один із головних принципів інклюзії. І лише в тому випадку, коли недостатньо універсальності, яка розрахована на те, що кожна дитина може скористатися тими методами, наочністю і засобами – тільки тоді має йти мова ще про один важливий принцип - *розумного пристосування*. Це теж один з нових термінів, який уже прописаний законом України «Про освіту».

У посібнику “Індекс інклюзії” Тоні Бута дуже чітко розмежовує поняття: інклюзія та спільне навчання. «Зазвичай, *інклюзія* – це коли йдеться тільки про дітей з особливостями і про *створення для них чогось спеціального та спільне навчання*» [40]. Автор доводить, що, створюючи спеціальні сервіси, навіть найбільш сучасні, не можливо забезпечити сталий розвиток закладу. І інклюзія – це щось інше. Це, насамперед, уміння бачити бар’єри, які існують у колективі, у школі, у місцевій громаді і заважають кожній дитині (або кожному учаснику освітнього процесу) брати активну участь у ньому.

У Концепції Нової української школи (НУШ) всі засади інклюзії прописані достатньо чітко. Там ідеться про середовище, *особистісно орієнтоване навчання, в якому може реалізуватися кожна дитина незалежно від її можливостей* [81]. Але ми як педагоги маємо бачити потреби дитини і зробити процес навчання більш гнучким – щоб вона могла опанувати ті матеріали, які ми пропонуємо. Також у Концепції НУШ визначено принцип *педагогіки партнерства*, який передбачає

спілкування всіх учасників навчального процесу і командну взаємодію.

Аналіз освітньої політики стосовно створення і реалізації інклюзивного освітнього середовища переконує, що вона формується відповідно до міжнародних стандартів. Навіть відповідна термінологія у Законі України “Про освіту” свідчить про поступовий перехід від медичної моделі розуміння особливих потреб до соціальної.

Коли йдеться про медичну модель розуміння потреб, наша увага фокусується на проблемах зі здоров’ям. Ми бачимо, передусім, проблеми в розвитку дитини – і спершу прагнемо надати їй медичну підтримку, а вже потім дбаємо про її розвиток. Коли ми говоримо про соціальну модель, увага фокусується, передусім, на сприйнятті в соціумі.

Наприклад, дитина з ДЦП навчається вдома. Якщо ми говоримо про неї з погляду медичної моделі, то скажемо, що дитина навчається вдома, оскільки в неї ДЦП. Якщо говоритимемо з позиції соціальної моделі, скажемо, що дитина навчається вдома, оскільки в школі поки що не забезпечена архітектурна доступність навчальних приміщень. Тому варто дати відповідь на питання: чому дитина обмежена в чомусь, якщо вона може рухатись за допомогою візка? І якби у школі була забезпечена архітектурна доступність, дитина змогла б спокійно навчатися, бути не лише в класі, а й з усіма піти в бібліотеку, їдальню. Це важливо розуміти для того, щоб сформувати насправді інклюзивне середовище. Важливо, насамперед, бачити бар’єри, які заважають дітям бути включеними в процес навчання і розвитку.

Проаналізуємо, які бар’єри є в наших школах зараз. У багатьох закладах немає ліфтів, пандусів тощо (приміщення не пристосоване, не відповідає державним будівельним нормам), немає асистентів учителя або, навпаки, є асистенти, які насправді не знають, як працювати з дітьми з особливими освітніми потребами.

Але бар’єри – це не лише *архітектурна доступність і надання додаткових послуг*. Перше, з чим стикається більшість фахівців, які не мають спеціальної підготовки до роботи з дітьми з ООП і відповідної методичної підтримки, – *страх педагога* через те, що він не зможе. І не тому, що не хоче, а найчастіше через «страх брати на себе відповідальність». І якби сьогодні педагог мав більше методичної підтримки, він би був впевненішим у своїх силах і можливостях, і було би менше супротиву.

Ще один серйозний бар’єр – *діти і батьки*. Є багато методів, які допомагають працювати саме із вчительською і батьківською громадою з приводу упереджень щодо таких дітей. Працювати над створенням хорошого підґрунття, на яке можна накладати все інше. Досвід педагогів-практиків переконує, що жодні семінари і лекції не

допомагають у формуванні в батьків психологічної готовності прийняти дитину. Це має бути щось глибше – активні методи (тренінги, вправи), які дають можливість через власний досвід отримати емоції і переживання. Коли людина на власному досвіді відчуває, як почувають себе діти з особливими освітніми потребами, – у цей момент відбувається переключення. Саме через такі активності можна достукатись і до батьків, і до педагогів. (ГО «Смарт освіта» в рамках проекту «Програма сприяння громадській активності «Долучайся!»)

Принципи організації інклюзивного освітнього середовища

Багато дослідників називають освітнє середовище «третім учителем», який разом із батьками і педагогами здійснює суттєвий вплив на розвиток і навчання дитини (Ребекка Ізел та Беті Екселбі, 2001). Як стверджують науковці, освітнє середовище має бути привітним і цікавим для дитини.

Незнайоме середовище, як і незнайомі люди, можуть викликати у дитини стресову реакцію, що може мати негативний вплив на навчальні здібності дитини. Освітнє середовище, яке містить домашні елементи, допомагає дітям почуватися комфортно і сприяє розвитку їхніх пізнавальних здібностей.

Разом із тим, середовище має містити різноманітні нові й цікаві речі, бо певний рівень новизни та незвичності спонукає до появи пізнавального інтересу. Також потрібно пам'ятати, що різні аспекти середовища можуть мати різний рівень стимуляції, що впливає на поведінку та діяльність дітей. Наприклад, великий простір заохочує до руху, а невеликі осередки з книгами та м'якими іграшками — до спокійних ігор, перегляду дитячих книг із малюнками тощо.

Дослідження свідчать, що зміни в освітньому середовищі, як-от переставляння меблів чи зміни у розкладі дня, у способі надання інструкцій або проведення рутинних процедур, збільшують можливості для формування прийнятної поведінки та ефективно зменшують імовірність труднощів із поведінкою (Чендлер та ін., 1999; Дулі, Вілченські й Торем, 2001; Мартенс, Екерт, Бредлі й Ардоін, 1999).

Згідно з дослідженнями, що ретельно та ефективно сплановане освітнє середовище може суттєво покращувати взаємодію між дітьми: використання іграшок та видів діяльності, що передбачає соціальну взаємодію (наприклад, виготовлення спільного колажу), об'єднання дітей із порушеннями розвитку зі своїми однолітками може суттєвим чином вплинути на частоту та тривалість позитивної взаємодії між ними (Т. Бові і П. Стрейн, 2005).

Завданнями добре організованого освітнього середовища є:

- підтримка роботи педагога;
- заохочення до розвитку незалежності та компетентності дітей;

- збільшення ефективності роботи персоналу;
- сприяння залученню дітей до щоденних видів діяльності;
- зменшення проблем з поведінкою дітей;
- сприяння відповідній соціальній взаємодії між дітьми;
- забезпечення структурованості та передбачуваності.

На прикладі організації освітнього середовища у дошкільних групах можна виділити три взаємопов'язані компоненти:

1. *Фізичне середовище*: організація і дизайн групової кімнати, що охоплює центри діяльності, навчальні матеріали, іграшки, меблі.

2. *Соціальне середовище*: взаємодія, яка відбувається у дошкільній групі між дітьми, дітьми і педагогами, дітьми, педагогами і батьками.

3. *Структурне середовище*: час, послідовність, тривалість видів діяльності впродовж дня [109].

Для того, щоб середовище сприяло розвитку і навчанню дітей, потрібно, щоб кожен із цих компонентів був ретельно продуманий і реалізований. Окрім цього, кожен аспект освітнього середовища має відображати філософію закладу освіти і цілі навчальної програми.

Отже, середовище має великий вплив на розвиток дитини в усіх сферах – фізичній, когнітивній, соціально-емоційній, розвитку мовлення та ін. Створюючи фізично і психологічно безпечне й стимульоване середовище та забезпечуючи різноманітні ресурси, педагог сприяє розвитку і навчанню дітей через самостійне і групове дослідження, гру, взаємодію з іншими дітьми та дорослими. Піклуючись про те, щоб кожна дитина відчувала, що у групі їй раді, педагог тим самим виховує у дітей повагу до кожної окремої людини; допомагає дітям зрозуміти, що кожна дитина та її сім'я є важливою частиною спільноти дошкільної групи, що у кожної дитини є можливості користуватися загальними ресурсами і простором, брати участь у їх створенні і підтримці. Таким чином педагогами створюється середовище, яке стимулює інтерес дитини до пізнання, сприяє навчанню, допомагає співпраці й розвитку самостійності.

Організовуючи фізичний простір і навчальні ресурси таким чином, ми максимально забезпечуємо сприяння безпеці й ефективності, створюємо і підтримуємо позитивний контекст для розвитку дитини, даємо дітям можливість відчувати себе в безпеці, бути захищеними і отримувати задоволення від гри та навчання.

Крім цього, важливо, щоб освітнє середовище забезпечувало рівновагу між організованістю і різноманітністю, між можливістю займатися самостійно та з іншими дітьми, практикувати наявні навички й опановувати нові. Цього можна досягти в тому випадку, коли є велика різноманітність навчальних матеріалів і вони організовані так, щоб бути максимально доступними для дитини;

коли є місця, щоб працювати наодинці та з іншими дітьми; коли наявні як знайомі, так і нові матеріали.

Принципи створення інклюзивного середовища

У 2013 році Міжнародна асоціація «Крок за кроком» (International Step by Step Association) розробила принципи якісної педагогіки, одним із яких був принцип створення розвивального освітнього середовища. Нижче наводимо критерії і показники цього принципу.

Освітнє середовище: основні критерії і показники якості

Критерії	Показники
Середовище сприяє розвитку кожної особистості	• Педагог створює таке середовище, де кожна дитина відчуває свою належність до спільноти групи і відчуває себе комфортно • Педагог виявляє повагу до дітей, цікавлячись їхніми почуттями, ідеями та їхнім життям • Педагог створює атмосферу, де діти можуть вільно висловлюватися та виражати себе • Педагог створює середовище, яке стимулює дітей розширювати межі пізнання і дій, йти на прийнятні ризики у процесі розвитку та навчання • У стосунках із кожною дитиною педагог сприяє розвитку почуття довіри, прихильності та індивідуальних взаємин
Фізичне середовище є привабливим, безпечним, інклюзивним та стимулювальним; спонукає дітей досліджувати, навчатися та бути самостійними	• Педагог турбується, щоб середовище було фізично безпечним і легко контрольованим • Педагог піклується, щоб навколишній простір був привабливим і комфортним для різноманітної діяльності дітей • Педагог організовує логічно розташовані центри діяльності • Педагог використовує багато різноманітних та доступних матеріалів, які стимулюють розвиток, спонукають дітей досліджувати, гратись і навчатись • Педагог заохочує дітей брати участь у плануванні та організації освітнього середовища

	• Педагог адаптує фізичне середовище відповідно до потреб окремих дітей / груп дітей
Середовище сприяє розвитку у дітей відчуття спільноти та їх участі у створенні культури групи	• Педагог чітко висловлює свої очікування щодо поведінки дітей і залучає їх до розроблення правил групи • Педагог створює середовище, яке ґрунтується на демократичних цінностях і сприяє участі дітей у житті групи • Педагог послідовно використовує рутинні дії/заняття для того, щоб розвивати саморегуляцію і самостійність дітей • Педагог спрямовує поведінку дітей на основі знання особистості кожної дитини та рівня її розвитку

Якщо педагог створює середовище, де кожна дитина відчуває свою належність до колективу і почувається комфортно, то діти:

- відчують себе компетентними і захищеними;
- відчують, що педагог і однолітки цінують їх;
- можуть ставити запитання і просити про допомогу;
- навчаються співпрацювати з іншими;
- отримують задоволення і більш позитивно приймають своє перебування у дитячому садку;
- відчують себе впевненими, коли вони перебувають у групі;
- не відчують занепокоєння або напруження і зосереджені на процесі навчання;
- учаться працювати у команді.

Як це виглядає на практиці?

Педагог:

- індивідуально вітається з кожною дитиною;
- розмовляє з дітьми індивідуально про їхні інтереси та їхнє життя;
- використовує елементи з домашнього середовища дітей в організації середовища дошкільної групи і під час проведення навчальних занять і завдань (наприклад, фотографії, музику, історії, слова, книги та інше, спілкується мовою, якою діти говорять удома);
- показує не лише завершені роботи дітей, а й ті, над якими вони ще працюють;
- ставить за мету розвиток співпраці, а не змагання;
- створює можливості для взаємодопомоги між дітьми;

- забезпечує визнання компетенцій, зусиль і успіхів кожної дитини; пристосовує середовище дошкільної групи до потреб окремих дітей/груп дітей;
- створює традиції, щоб допомогти дітям встановити емоційні зв'язки з групою, викликати позитивні почуття і розвинути у них почуття належності до групи (створений символ дошкільної групи, виготовлені книги про дитячий садок, групу).

Якщо педагог виявляє повагу до дітей, цікавлячись їхніми почуттями, ідеями та життям, то діти:

- навчаються виявляти повагу до інших;
- розвивають уявлення про себе, у них зростає позитивна самооцінка;
- покращують свої мовленнєві здібності, розмовляючи про свої почуття, ідеї і свій досвід;
- покращують комунікативні навички, розвивають здатність до емпатії.

Як це виглядає на практиці?

Педагог:

- спонукає усіх дітей висловлювати свої почуття та ідеї, ділитися життєвим досвідом і допомагає їм у цьому;
- допомагає дітям зрозуміти, що усі емоції є прийнятними, а також допомагає їм розвивати належні способи виражати свої емоції та почуття;
- використовує навички активного слухання, поширює ідеї дітей і включає їх у процес навчання;
- розвиває у дітей різні типи інтелекту і стилі навчання (враховуючи особливості сприймання інформації).

Принцип універсального дизайну

У контексті організації освітнього середовища основні принципи універсального дизайну мають таке значення.

Рівноправне використання:

- архітектурно доступне та безпечне освітнє середовище;
- навчальні та ігрові матеріали підготовлені таким чином, що можуть бути використані всіма дітьми, у тому числі дітьми з різними особливими освітніми потребами.

Гнучкість користування:

- освітній процес відповідає широкому спектру індивідуальних можливостей дітей;
- забезпечує гнучкі методи представлення матеріалу та його викладання;
- гнучкі навчальні плани й програми, які відповідають індивідуальним потребам дітей.

Просте та зручне використання:

- ігрові та навчальні матеріали є простими для використання незалежно від навичок і досвіду дітей;
- ігрові та навчальні матеріали розміщені доступно і зручно, щоб не виникло потреби у допоміжних пристосуваннях для того, щоб взяти їх для використання;
- ігрові та навчальні матеріали лежать на постійних місцях, що сприяє інтуїтивному використанню;
- місця для зберігання речей, полиці для ігрових та навчальних матеріалів, інші меблі та речі туалетної кімнати мають зрозуміле для дітей візуальне й тактильне маркування.

Сприйняття інформації з урахуванням різних сенсорних можливостей:

- урахування різного впливу середовища на сенсорний досвід дитини; використання кольору, світла, звуків, текстури тощо.
- Низький рівень фізичних зусиль:
- двері в усі приміщення легко відчиняти дітям із різними особливими освітніми потребами;
 - застосування ергономічних деталей (наприклад, дверні ручки, меблі);
 - ігрові та навчальні матеріали розміщено у зручних коробках, які легко діставати, переносити, використовувати для занять;
 - ігрові та навчальні матеріали розташовано на столах зі зручним доступом або полицях на коліщатках.

Наявність необхідного розміру і простору:

- діти з особливими освітніми потребами мають можливість вільного доступу до усіх елементів навчального та ігрового середовища та вільного переміщення;
- доступні навчальні місця для дітей, у тому числі з прилеглим простором для асистентів;
- меблі, фурнітура, обладнання та освітлення є мобільними та легко регулюються відповідно до потреб дітей.

Для організації ефективного інклюзивного освітнього середовища варто враховувати такі чинники:

Час. Стежте за тим, протягом якого часу кожна дитина може концентрувати свою увагу на завданні. На початку навчального року доцільно скорочувати тривалість навчальних завдань. Закінчуйте заняття, якщо ви бачите, що діти втомилися чи відволікаються. У більшості випадків краще проводити два-три короткі заняття, ніж одне довге. Тривалість навчальних завдань можна збільшити, коли діти навчаться гратися більш уміло і впевнено.

Зручність. Визначте, в яких осередках діяльності, в яких умовах діти почувають себе більш зручно і впевнено. Скажімо, дитині може бути зручніше сидіти на підлозі, ніж стояти біля столу. Після того, як дитина набула певного ігрового досвіду в комфортному довкіллі, поступово ознайомлюйте її з іншими центрами діяльності, іграшками та матеріалами.

Відволікання. Стежте за тим, наскільки відволікає дітей довкілля. Деякі малята почувають себе зручніше, сидячи в кутку кімнати або обличчям до стіни. Інші ж люблять бути в центрі подій. Враховуйте індивідуальні стилі навчання дітей, намагайтеся створювати для кожної дитини сприятливе навчальне довкілля.

Рівень шуму. Зазвичай робота групи супроводжується певним шумом – рівним «гудінням». Втім, деякі діти люблять гратися в тиші. Є й такі, кому важко сконцентруватися, коли їх відволікають інші звуки, тому під час групових занять їх доцільно садити біля вихователя або іншого дорослого, присутнього в групі. Деяким дітям важко сфокусувати свою увагу на завданні, коли вони сидять біля вікна або дверей.

Освітлення. Діти повинні багато часу перебувати на свіжому повітрі і за природного освітлення, бо це позитивно впливає на розвиток їхньої зорової системи. Тривале перебування перед екранами телевізорів та комп'ютерних моніторів є небажаним. Штучне освітлення у приміщеннях має бути м'яким. Його можна доповнити місцевим освітленням, яке допомагає дітям сконцентрувати увагу на зоні гри.

Вибір матеріалів. Педагоги повинні забезпечувати такий вибір іграшок та матеріалів, який сприяє соціальному, емоційному, фізичному, комунікативному і когнітивному розвитку малят. Відкритий, незапрограмований характер ігор із глиною, тістом, кубиками і фарбами робить ці матеріали ідеальними для усіх дітей.

1.4. Здоров'язбережувальні технології

Формування здоров'язбережувальної компетентності

Дані медичної статистики свідчать про те, що вже наприкінці дошкільного віку в 17–21% дітей реєструються хронічні захворювання. Патологічні відхилення в роботі опорно-рухового апарату мають 30–32% дітей, носоглотки – 21–25%, нервової системи – 27–30%, органів травлення – 27–30%, алергічні прояви реєструють у 25% дітей. 20–40% школярів мають нервово-психічні хвороби; 25% – мають дефіцит маси тіла. 45% усіх захворювань дітей пов'язано зі

стресами. Від 20 до 80% учнів шкіл мають патології одразу 2–4 систем організму.

На кінець шкільного навчання в середньому по Україні не більше 6-10% випускників загальноосвітніх шкіл можуть вважатися цілком здоровими, тоді як 52% – мають морфофункціональні відхилення різного характеру, а 40% мають хронічні захворювання, а в школах нового типу відсоток практично здорових учнів є ще нижчим і сягає лише 2–3 %.

Крім того, за даними експертів, 75% хвороб у дорослих людей є наслідком умов життя у дитинстві та в юнацькі роки. За даними статистики, у 10-річному палять близько 5% опитаних, у 14 років - 30%, у 17–48% опитаних. У 17 років паління є найпоширенішим чинником ризику серед групи молоді. В Україні офіційно зареєстровано 800 тисяч юних наркоманів та алкоголіків [59].

«Здоров'я – це не лише відсутність хвороб або фізичних вад, це, насамперед, єдність фізичного, психічного, духовного, соціального, інтелектуального та творчого аспектів самопочуття людини» [108].

Здоров'я дитини, її соціальна адаптація, гармонійний розвиток багато в чому визначаються середовищем, у якому вона живе. Для дитини у віці 6–17 років таким середовищем є школа, оскільки саме тут дитина проводить близько 70% свого часу. Здоров'я є основою успішного навчання та життєдіяльності. Видатний вітчизняний педагог В. О. Сухомлинський на основі власного педагогічного досвіду переконливо довів, що приблизно у 85% усіх невстигаючих учнів головна причина відставання у навчанні – це поганий стан здоров'я, якесь нездужання або захворювання, найчастіше зовсім непомітне і таке, що можна вилікувати тільки спільними зусиллями матері, батька, лікаря та вчителя. Ми поділяємо і всіляко підтримуємо думку великого педагога про те, що школа, педагоги повинні брати активну участь у збереженні здоров'я дітей.

З огляду на це одним із важливих аспектів корекційно-виховного процесу є запровадження і активне системне використання здоров'язберігаючих технологій.

«Досвід з упровадження здоров'язберігаючих технологій у початковій школі переконує, що формування в учнів компетентного ставлення до власного здоров'я можливе лише шляхом комплексної реалізації всіх його складових: фізичної, соціальної, психічної, духовної» [50].

Реалізація *фізичної складової* здійснюється шляхом:

- оздоровчої рухливої діяльності (ранкової гімнастики, фізкультхвилинок, рухливих ігор, фізкультпауз);
- контролю та самоконтролю за правильною поставою під час письма, читання, ходіння тощо;

- використання вправ щодо профілактики сколіозу, запобіганню гіподинамії;
- виконання дихальних вправ;
- виконання гімнастики для очей;
- навчання використанню народних засобів оздоровлення та профілактики захворювань;
- визначення свого особистого рівня здоров'я;
- навчання регулярного дотримання правил особистої гігієни;
- навчання щодо дотримання режиму навчання, харчування, праці та відпочинку;
- навчання культурі споживання їжі.

Реалізація *соціальної складової* здійснюється через:

- використання засобів, які сприяють інтересу до навчального матеріалу;
- створення умов для самовираження учнів;
- стимулювання аргументації відповідей;
- заохочування ініціативи учнів, розвиток їх інтуїції та творчої уяви;
- зосередження уваги на якості мовлення, демонстрація його правильності;
- використання на уроці засобів: диференційованого, проблемного, діалогового, рефлексивного навчання, колективної розумової діяльності;
- використання міжпредметних зв'язків;
- надання різнорівневих домашніх завдань;
- стимулювання різноманітних видів діяльності;
- здійснення взаємоконтролю;
- навчання дотриманню правил безконфліктного міжособистісного спілкування;
- навчання гуманному толерантному ставленню до людей з фізичними вадами.

Реалізація *психічної складової* здійснюється за допомогою:

- створення сприятливого психологічного клімату на уроці;
- дотримання позитивного, саногенного мислення;
- демонстрації ненасильницьких методів та засобів навчання;
- навчання вміню керувати своїми емоціями, почуттями, приймати самостійні рішення;
- навчання підтриманню в собі впевненості у своїх можливостях, задатках;
- здійснення самооцінки та самоконтролю;
- здатності аналізувати наслідки дій шкідливих звичок;

- навчання вмінню відмовлятися від пропозицій, які шкідливі для здоров'я;
- навчання підтримувати дружні стосунки з усіма учнями класу;
- здоров'язберігаючих технологій: музикотерапії, кольоротерапії та ін.

Реалізація *духовної складової* здійснюється на основі:

- навчання доброзичливому ставленню до товаришів у класі, до учнів школи, до дорослих;
- навчання відповідальності за власні дії та вчинки;
- вироблення навичок самообслуговування;
- навчання висловлювати власні погляди щодо здорового способу життя;
- навчання здатності бачити й сприймати прекрасне в житті, природі, мистецтві, літературі;
- навчання вмінню розрізняти добро і зло, духовне і бездуховне, долати прояви зла в собі;
- навчання усвідомленню загальнолюдських життєвих цінностей.

Упровадження здоров'язберігаючих технологій потребує від учителя, насамперед, не допускати перевантаження учнів, визначаючи оптимальний обсяг навчальної інформації й найбільш адекватні способи її надання; враховувати індивідуальні особливості кожного учня (інтелектуальні, фізичні, мовні тощо).

Зниженню втоми сприяє, насамперед, зміна видів діяльності учнів, чергування їх інтелектуальної, емоційної, рухової видів діяльності; поєднання фронтальних, групових та індивідуальних форм роботи, які сприяють підвищенню рухової активності, вчать правилам гуманного безконфліктного спілкування; проведення ігор та ігрових ситуацій, нестандартних уроків та ін.

Педагогами-практиками влучно підмічено, що в переважній більшості учнів глибоко розвинута здатність відчувати емоційний стан учителя на інтуїтивному рівні. Тому вже з перших хвилин уроку важливо створити атмосферу доброзичливості, позитивного емоційного налаштування, творчої співпраці, пам'ятаючи про ефект емоційного «зараження». І, звичайно, слід пам'ятати, що психологічний стан і психологічне здоров'я учнів безпосередньо впливає і на їхнє фізичне здоров'я. Антистресовим моментом на уроці виступає стимулювання учнів до творчості, пошуку різноманітних способів розв'язання завдання, висловлювання власного бачення, без страху помилитися, отримати неправильну відповідь.

Основою здоров'язбереження, на думку багатьох фахівців, є ставлення учнів до свого здоров'я, оскільки саме через мотивацію

цього ставлення можна здійснити ціннісно - орієнтовану діяльність дітей та підлітків зі збереження та зміцнення власного здоров'я. У зв'язку з цим пропаганда здорового способу життя шляхом валеологічного та екологічного виховання за допомогою різних засобів є важливою складовою у розв'язанні проблеми здоров'язбереження.

Здоров'язберігаючі технології у корекційному процесі

Під *здоров'язберігаючими технологіями* сучасні вчені розуміють «сприятливі умови навчання дитини в школі (відсутність стресових ситуацій, адекватність вимог, методик навчання та виховання); оптимальну організацію навчального процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм); повноцінний та раціонально організований руховий режим» [108].

Поняття *«здоров'язберігаючі технології»* об'єднує в собі всі напрями діяльності окремих педагогів і освітніх закладів щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я учнів.

Щодо класифікації існуючих здоров'язберігаючих технологій, найбільш змістовним і логічним нам уявляється підхід О. Ващенко, згідно якого виділяються такі типи технологій:

- *«здоров'язберігаючі – технології, що створюють безпечні умови для перебування, навчання та праці в школі, а також раціональної організації навчально-виховного процесу;*
- *оздоровчі – технології, спрямовані на вирішення завдань зміцнення фізичного здоров'я учнів: фізична підготовка, фізіотерапія, ароматерапія, загартовування, гімнастика, масаж, фітотерапія, музична терапія;*
- *технології навчання здоров'ю – гігієнічне навчання, формування життєвих навичок (керування емоціями, вирішення конфліктів тощо), профілактика травматизму та зловживання психоактивними речовинами;*
- *виховання культури здоров'я – виховання особистісних якостей, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я як цінність, посилення мотивації здорового способу життя» [10].*

Здоров'язберігаючі технології, які використовуються в освітньому процесі, педагоги-практики поділяють на три групи:

- *«організаційно-педагогічні (визначають структуру навчального процесу, яка сприяє запобіганню станів перевтомлення, гіподинамії тощо);*
- *психолого-педагогічні (пов'язані з безпосередньою роботою вчителя на уроці);*
- *навчально-виховні (це програми з формування культури здоров'я, навчання навичок здорового способу життя, профілактики*

шкідливих звичок, захворювань, позакласні заходи, робота з батьками)» [59].

Впровадження здоров'язберігаючих педагогічних технологій реалізується на основі системного використання медичних (медико-гігієнічних, фізкультурно-оздоровчих, лікувально-оздоровчих), соціально-психологічних, екологічних здоров'язберігаючих технологій, технологій забезпечення безпеки життєдіяльності.

Результатом успішної реалізації системи здоров'язберігаючих технологій має стати оволодіння учнями ключовими компетентностями, що сприяють зміцненню та збереженню здоров'я, серед яких:

- навички раціонального харчування;
- навички рухової активності та загартування;
- санітарно-гігієнічні навички;
- навички організації раціонального режиму праці та відпочинку;
- уміння і навички самоконтролю;
- навички мотивації успіху та тренування волі;
- навички управління стресами;
- навички ефективного спілкування;
- навички попередження та розв'язання конфліктів;
- навички вияву співчуття (емпатії);
- навички поведінки в умовах тиску;
- навички співробітництва;
- навички самоусвідомлення, самооцінки і саморегуляції;
- здатність до визначення життєвих цілей і програм;
- здатність до аналізу проблем та прийняття рішень.

Список рекомендованих джерел

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтовані технології виховання // Психологія і педагогіка життєтворчості: Навч.-метод. посібник. К., 1996. С.283-298.
2. Бут Т. Індекс інклюзії: посібник
3. Волкова В. Поняття “здоров'язберігаючі технології” та їх класифікація
4. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі та соціальному середовищі: навчальний посібник / О.В.Гаврилов. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.
5. Закон України «Про освіту» (2017)
6. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої освіти (2016)

7. Середовище, що належить дітям: poradnik для педагогів закладів дошкільної освіти. Упорядковано: Наталія Софій, Юлія Найда (Київ, 2019)

8. Топол В. Кілька неочевидних тез про інклюзивну освіту [Ел.ресурс]: <https://nus.org.ua/articles/kilka-neochevydnyh-tez-pro-inklyuzyvnu-osvitu/>

1.5. Технології соціально-виховної роботи

Технологія колективного творчого виховання

В основі різних форм соціально-виховної роботи лежать виховні ситуації, сукупність яких мають назви «виховний захід», «виховна справа», «колективна виховна справа», «колективна творча справа». Вислів «виховний захід» передбачає одноразові, фрагментарні, роз'єднані виховні впливи, що вважається не таким результативним, як систематичні впливи. Зважаючи на це, перевагу надають поняттю «виховна справа» - форма організації та здійснення конкретної діяльності за принципом системності.

І. Іванов назвав організовану колективну виховну діяльність **«колективною творчою справою»**, тому що вона «являє собою спільний пошук кращих рішень життєво важливих завдань, тому що робиться спільно – не тільки виконується, а й організовується: задумується, планується, оцінюється...» (І.Іванов). І. Іванов є автором комунарської методики. Комунарство він визначав як щирі дієвисті дбайливість про навколишній світ і розвиток кожного члена суспільства за принципами добра, творчості, демократизму, товарищескості, мажорності і духу свободи.

Сутність **технології колективного творчого виховання** полягає у формуванні особистості у процесі роботи на користь інших людей; в організації певного способу життя колективу на засадах моральності та соціальної творчості. *Мета технології* – забезпечувати соціальне замовлення на формування громадянина нового демократичного суспільства, якому притаманна активна життєва позиція.

Одна з *головних ідей* технології колективного творчого виховання – формування особистості через єдиний виховний колектив. Творчий підхід до процесу виховання забезпечується як групою засобів дружньої виховної турботи (переконавання, привчання, дружня повага, довіра, схвалення, «секретна угода»), співдружності старших та молодших членів колективу, роботи з рідними вихованців, співдружності педагогів, так і основними виховними засобами (колективна організаторська діяльність, колективні творчі справи, творчі ігри, творчі свята). *Особливість* технології полягає в тому, що між вихователями та вихованцями складаються у процесі діяльності суб'єкт-суб'єктні взаємини, в силу яких і педагог, і учень рівною мірою почувають себе відповідальними за якісне виконання поставлених завдань.

Найефективнішою формою організації дитячого дозвілля, як вважав І. Іванов, є *колективна творча справа (КТС)*, яка умовно поділяється на такі різновиди: експромт (пісні, ігри, концертні номери, бесіди тощо), мала творча справа, велика творча справа (таблиця 2.1).

Таблиця 1.1

Спрямування і різновиди форм виховних справ (за Н.Мойсеюк)

Класифікаційна ознака виховних справ	Спрямування виховних справ	Різновиди форм реалізації виховних справ
Домінуюча виховна мета	пізнавальні	подорожі, прес-конференції, турніри ерудитів, пізнавальні ігри, конкурси, усні журнали, захист фантастичних проектів
	соціально зорієнтовані	свято, круглі столи, акції, диспути, кінолекторії, шкільна адвокатура, економічна гра
	етичні	турнір лицарів, словник ввічливих слів
	естетичні	виставка-продаж, конкурси, вечори пісні, музичний ринг, фольклорний фестиваль
	екологічні	акції збереження природи, конкурс творців екологічних казок, турніри знавців природи
	трудові	ательє добрих послуг, майстерня сувенірів
	спортивні	спортивні ігри, походи, спортивно-туристична гра

До основи організації колективного творчого виховання покладено такі *структурні компоненти технології*:

- Колективна організаторська діяльність.
- Колективна творчість.
- Колективна постановка мети.
- Ситуації-взірці.

Важливими *принципами* організації колективного творчого виховання є:

- емоційне насичення колективного життя.
- суспільне спрямування діяльності колективу.

Вони визначають і зміст основних *стадій (етапів)* організації колективної творчої діяльності.

Етап 1. Попередня робота колективу або колективне цілепокладання: визначення теми, мети, завдань майбутньої діяльності, висування перспектив перед учнями, вироблення у них переконання в суспільній значущості та необхідності майбутньої діяльності, захоплення всіх загальною справою.

Етап 2. Колективне планування справи: обговорення різноманітних пропозицій, віріантів плану, конкурс на кращу розробку плану, визначення оптимального для даних умов варіанту, підбір матеріалу, складання запитань-завдань, вибір ради справи. Таке обговорення називають “збором-стартом”.

Етап 3. Колективна підготовка справи: розподіл доручень між учасниками, визначення завдань мікроколективам, вибори відповідальних, проведення анкети, організація контролю за виконанням завдань.

Етап 4. Проведення справи: зміст і методика проведення справи залежить від її форми, мети і завдань: збір, ділова гра, конференція, диспут, ярмарок тощо.

Етап 5. Колективний аналіз: чи була користь, радість від діяльності оточуючим людям? Чи був колектив дружним, організованим, доброзичливим? Хто показав себе з кращого боку і чому?

Етап 6. Найближча післядія: виконання рішень, прийнятих після аналізу справи.

Види колективних творчих справ:

- Атака – захід, який має за мету швидке виправлення недоліків, помічених у навколишньому житті, які можна усунути за короткий термін силами колективу;
- Вечір – подорож – пізнавальний огляд. Учасники діляться один з одним своїми знаннями, враженнями, припущеннями щодо навколишнього життя;
- Естафета улюблених занять – справа-огляд, під час якої кожний з членів колективу по черзі знайомить інших зі своїм улюбленим заняттям;
- Захист фантастичних проєктів – пізнавальна справа-огляд, під час якої кожна група учасників демонструє підготовлений нею проєкт;
- Збори-диспут – коли обговорюється життєво важливе, складне, спірне питання;
- Місто веселих майстрів – знайомство з різними професіями;

- Пісенне коло;
- Похід;
- Турнір-вікторина тощо.

Різновидів малих творчих справ може бути безліч, адже їх суть досить проста: колектив щоразу ділиться на кілька груп у 3-5 осіб. Кожній групі пропонується нескладне творче завдання і дається кілька хвилин на його виконання. Особливо цікаво, якщо перед кожним новим завданням формуються нові групи. Метою є створення невимушеної атмосфери, пізнання можливостей один одного і власних здібностей. За умови його всебічної продуманості може мати достатнє пізнавальне значення, стати джерелом корисної інформації для дітей.

Прикладами КТС є: інсценувати анекдот, «оживити» картину видатного художника, зобразити знайомих людей (вожатих, працівників їдальні) за їх звичною справою; підготувати пародію на естрадних зірок чи телепрограму; вигадати рекламу непотрібних речей; продемонструвати виступ дресирувальника і його тварин; побудувати групову скульптуру на запропоновану тему; намалювати портрет один одного; скласти коломийки на задану тему; показати зйомки кінофільму тощо.

Процес підготовки колективних творчих справ можна поділити на **3 рівні**: рівень підготовки, рівень організації, рівень виконання (проведення).

Рівень підготовки: написання сценарію та режисура свята, проведення репетиції, виготовлення костюмів; розробка запитань для диспуту, запис фонограми тощо.

Рівень організації: виготовлення запрошень, плакатів, оформлення місця проведення справи, підготовка всього необхідного та ін.

Рівень виконання: охоплює власне проведення творчої справи, зокрема, ступінь підготовки ведучих, якість гри акторів та ін.

Функціональні *ролі* у підготовці КТС можна розподіляти так:

- учасник (виконує конкретні завдання);
- генератор ідей (висуває, пропонує ідеї);
- організатор (людина, яка здатна повністю організувати справу: визначити і сформулювати її завдання, підготувати оформлення, провести репетиції, про все домовитись з інстанціями);
- учасник-організатор (людина, яка хоче виконувати деякі завдання сама, але може й організувати діяльність інших).

Отже, педагог-організатор КТС повинен продумати такі основні аспекти: розподіл роботи (хто за яку частину відповідає); оформлення (плакати, лозунги, музика); інформацію (оголошення, листівки); обладнання (приміщення, меблі, декорації); джерела матеріалів (книжки, відео, аудіо); учасники; проведення (етапи справи, їх логіка, взаємозв'язок, заповнення пауз); нагородження (грамоти, призи); оцінювання (склад журі, критерії оцінювання); літопис КТС (фотографування, відеозапис,

фотогазета); аналіз (місце і час обговорення, учасники; критерії оцінювання; аналітичні оцінки).

Технологія створення ситуації успіху

Ситуація успіху – це суб'єктивний психічний стан задоволення наслідком фізичної або моральної напруги виконавця справи, творця явища.

Ситуація успіху досягається тоді, коли сама дитина визначає цей результат як успіх. Об'єктивна успішність дитини – це успіх зовнішній. Усвідомлення ситуації успіху самим же учнем, розуміння її значущості виникає у суб'єкта після подолання своєї боязкості, невміння, незнання, психологічного ураження та інших видів труднощів.

Навіть інколи переживаючи ситуацію успіху, дитина може зазнати значних емоційних вражень і різко змінити в позитивний бік стиль свого життя. Успіх, що дитина переживає неодноразово, відкриває період визволення прихованих можливостей особистості, перетворення та реалізації духовних сил.

Головна мета діяльності педагога – створити ситуацію успіху для розвитку особистості дитини, дати можливість кожному вихованцю відчувати радість досягнення успіху, усвідомлення своїх здібностей, віри у власні сили.

Сутність педагогічної технології «Створення ситуації успіху» полягає у створенні через спеціальні прийоми різноманітних видів радості для різних категорій учнів. Серед таких прийомів виділяються «Емоційне поглажування» (емоційна похвала учня від душі), «Даю шанс» (надання можливості учню виправити помилку), «Обмін ролями» (учню пропонується уявити себе на місці вчителя або якогось успішного учня, кіно героя тощо), «Миша у сметані» (підтримка впевненості у собі для зневірених учнів).

Головне в даній технології – створити оптимістичну установку дитині, забути на деякий час про її «недоліки», побачити лише перспективні лінії розвитку.

Технологія створення ситуації успіху потребує від вихователя великої творчої роботи по створенню прийомів, які були б доречними в тій чи іншій виховній ситуації. Можливо тому вона не здобула великої кількості прихильників.

Технологія педагогічної підтримки

Технологія педагогічної підтримки належить до відносно нових технологій соціально-виховного процесу, що засновані на ідеях внутрішньої свободи, творчості, гуманізмі взаємин дорослого і дитини.

Зміст технології педагогічної підтримки (за О. Газманом) полягає у спільному з дитиною визначенні її інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод, що заважають їй зберігати людську гідність і

досягати позитивних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні, способі життя.

Мета педагогічної підтримки – це усунення перешкод, що заважають успішному самостійному рухові дитини у світі; навчання дітей способам самостійного розв’язання особистих проблем, орієнтуючись при цьому на їх реальні можливості та здібності.

Головна функція педагогічної підтримки – стимулювання зацікавленого, активного ставлення до життя, віри в свої можливості.

Реалізація педагогічної підтримки передбачає повагу до особистості учня, що виявляється:

- у знанні вихователем індивідуальних особливостей дитини;
- у вияві довіри до неї, доброти, чуйності, співчуття, турботи;
- в емпатійному ставленні до особистості, розумінні внутрішнього світу дитини.

Як правило, невміння дитини у розв’язанні власних проблем викликане двома типами причин:

- відсутність у її досвіді і самосвідомості механізмів самовизначення і самореалізації (аналітичних умінь, невміння перевести інтерес на мету, скласти план власних дій у її досягненні, спрогнозувати можливі наслідки);
- невміння налагодити взаєностосунки і взаємодію з іншими людьми під час реалізації своїх інтересів.

Отже, саме на це вихователю слід спрямовувати зусилля.

Є іще один важливий аспект. Успішність педагогічної підтримки можлива при дотриманні наступних умов:

- згода дитини на допомогу і підтримку;
- пріоритет розв’язання власних проблем належить самій дитині;
- сумісність, співпраця, сприяння;
- дотримання принципів конфіденційності;
- доброзичливість і безоцінність;
- захист прав і інтересів дитини на всьому просторі її життя.

Технологія самовиховання особистості

Сучасна психолого-педагогічна думка визначає загальний зміст **самовиховання** як усвідомлену, планомірну діяльність людини, спрямовану на вироблення в собі бажаних якостей.

Головною метою технології самовиховання є оволодіння особистістю культурою самовиховання, набуття нею досвіду самовиховної діяльності, її самовдосконалення.

Вона реалізується у цілому ряді *завдань*, які має розв’язати особистість:

- самопізнання свого внутрішнього світу, самоспостереження, самодослідження і самоаналіз власних рис та якостей особистості;
- формування власного ідеалу особистості;

- визначення змісту, основних цілей самовиховання відповідно суспільним і своїм власним критеріям;
- розробка програми роботи над собою, тобто визначення конкретних завдань з самовиховання;
- вибір методів і засобів досягнення бажаних результатів;
- здійснення самоконтролю за процесом самовиховання, внесення необхідних коректив.

Самовиховання – технологія комплексна. Вона поєднує у собі елементи цілого ряду технологій:

- технології цілепокладання і життєтворення;
- технології самопроектування;
- технології самоменеджменту (самоуправління);
- технології створення ситуації успіху;
- сугестивної технології (самонавіювання).

У загальному процесі *самовиховання* можна виділити кілька *етапів* (рис. 1.1):

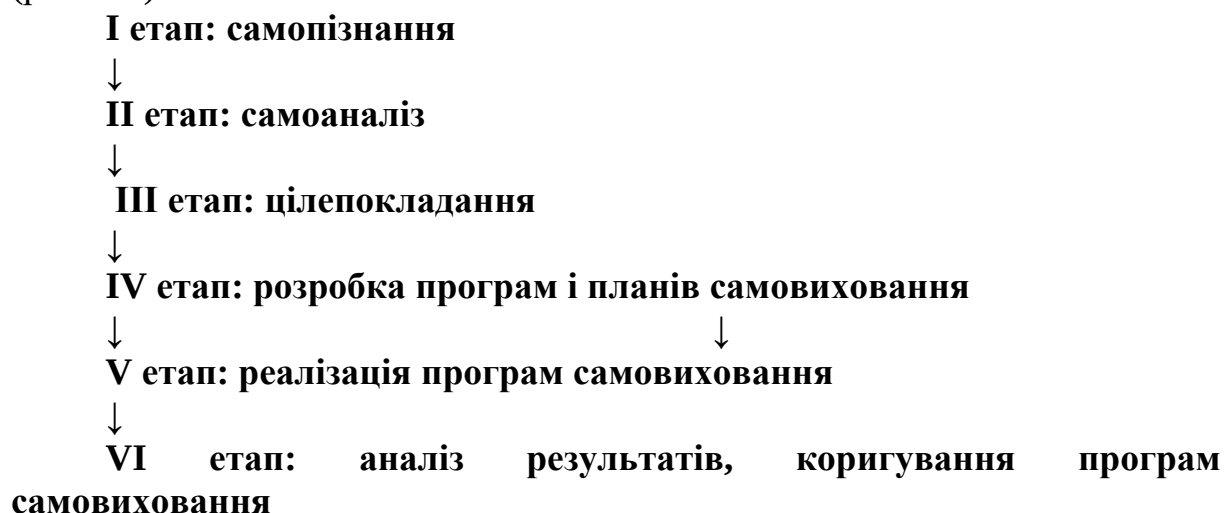

Рис. 1.1 Етапи процесу самовиховання

Першим етапом роботи над собою є *самопізнання*. Об'єктами самопізнання є спрямованість особистості, темперамент, особливості характеру, властивості мислення, пам'яті, здібності.

До прийомів самопізнання належать: порівняння себе з іншими, самоспостереження, самопізнання власних якостей за допомогою тестування.

Наступний етап – *самоаналіз* власних можливостей, особливостей, і на основі його – вироблення адекватної *самооцінки*. При самоаналізі власної поведінки найголовніше – практичні результати діяльності: що зроблено, як зроблено, чи можливо було зробити більше і краще, що цьому перешкодило в мені самому, у чому провина інших? (Практичними результатами можуть бути й отримані знання, вироблені уміння, збагачений життєвий досвід, нові дружні зв'язки, зроблені для людей добрі справи).

На основі самопізнання у людини складається певна картина, образ власного «Я», або «Я-концепція» (З. Фрейд, Е. Фромм, В. Джеймс, Е. Берн, Р. Бернс). *“Я-концепція” особистості – це стійка, більш чи менш усвідомлювана система уявлень людини про себе, на основі якої вона будує власну поведінку*» [107]. Образ «Я» – не просто відображення якихось об’єктивних даних, а соціальна установка, ставлення людини до себе, що складається з трьох компонентів: пізнавального (самопізнання), емоційного (самооцінка і ставлення до себе), поведінковий (виявлення себе через власну поведінку).

Після етапів самопізнання і самооцінювання у самовихованні особистості відбувається дуже важливий етап – **цілепокладання**, або визначення основних цілей самовиховання. Перш за все, слід поставити перед собою основні життєві цілі (стратегічні), а поряд з ними – цілі менш масштабні, підпорядковані основним. Їх потрібно глибоко усвідомити, а потім проаналізувати власні можливості і об’єктивні умови.

Життєвий замисел, наповнюючись змістом, переростає у *життєву програму*, різновидом якої є **програма самовиховання**. У ній вибудовується послідовність життєвих дій, спрямованих на досягнення життєвих цілей, вимальовуються проміжні етапи і періоди, передбачається набуття необхідних засобів, створення умов, як зовнішніх, матеріальних, так і внутрішніх, психологічних, інтелектуальних, емоційно-вольових.

Створену програму людина втілює у життя. Проте, як показує досвід і свідчить наука, *не кожна людина стає активним творцем, суб’єктом власного життя*. Навіть коли вихідні можливості є оптимальними (у сім’ях видатних вчених, художників, артистів), людина не завжди стає активним творцем власного життя. Іноді молода людина отримує так багато, що це закриває для неї перспективи власного розвитку, позбавляє мотивації досягнень.

Після того, як проаналізовані якості власної особистості, поставлені головні життєві цілі, слід розробити **план самовиховання**, тобто визначити конкретні завдання і термін їх виконання. І, нарешті, визначити методи виконання завдань. Майже всі видатні люди минулого мали свої програми самовиховання і жили відповідно до них. Л. Толстой, А. Чехов, А. Ейнштейн, І. Моцарт та ін.

Наступним етапом у реалізації технології є **реалізація плану самовиховання**. Для того, щоб виконати план, треба його насамперед добре обдумати, окремі моменти розписати в деталях. За мудрим висловом Р. Тагора, «перші кроки завжди найважчі». Тому спочатку слід поставити собі одне завдання, причому не дуже складне, але невідкладне. Коли дитина побачить, що впоралася з одним-двома завданнями, поступово буде розширювати свої плани. До виконання плану слід приступати якнайшвидше, щоб у стані ентузіазму, який охоплює нас спочатку, можна було виконати якомога більший обсяг роботи.

Які ж методи слід використовувати в роботі над собою? Існує багато їх класифікацій. До найпоширеніших **методів самовиховання** належать:

Самозобов'язання (н-д, скласти режим дня і його дотримуватись, готуватись до занять, не запізнюватись).

Самопереконання (людина сама переконує себе за допомогою аргументів).

Самонавіювання (використовуються короткі позитивні формули, наприклад: Я хочу стати іншим. Я буду таким. Я вже змінююсь. Я вже такий, яким хотів стати).

Самозаохочення (якщо я виконаю це завдання, я зможу почитати цікаву книгу, піти з друзями в кіно і т.д.).

Самопокарання (позбавлення себе якихось приємних моментів у житті, н-д, перегляду цікавої кінострічки, зустрічі з друзями, солодощів і виконання менш приємних, але потрібних занять).

Самокритика (критика своїх негативних вчинків, рис характеру тощо). Критика має бути помірна, і використовуватись тоді, коли у ній дійсно є потреба.

Самопримушення, самонаказ (я повинен це зробити).

Самопривчання (систематичне повторення тих чи інших дій з самовиховання, н-д, дотримування режиму, правил ввічливості, пунктуальності).

Самоконтроль і самооцінка: самоперевірка зробленого за допомогою аналізу, порівняння з тим, що планувалося, висновки).

Самозвіт (звіт самому собі про виконання тих чи інших завдань в усній або письмовій формі у вигляді щоденника).

Самоутримання: самообмеження, самовідмова (відмова від чогось заради виконання мети, наприклад: не піду на прогулянку, тому що треба готуватись до занять).

Наслідування прикладу (систематичні дії, наслідуючі конкретний позитивний приклад). Даний метод є ефективним особливо для молодших школярів, у яких ще не сформувались уявлення про власні цінності та ідеали.

Результатом самовиховання виступає вдосконалена особистість, ті чи інші якості та риси характеру, поведінка, більш оптимально, творчо налагоджене життя. Слід проаналізувати, чи досягли учні вже якихось з поставлених цілей: порівняти їх досягнення з планами, дати об'єктивну оцінку. Поміркувати, чи не час змінити плани самовиховання, розробити нові завдання.

Основною функцією педагога у технології самовиховання є організація і стимулювання самовиховання учнів, тобто цілеспрямоване управління саморозвитком особистості, засноване на гармонізації цілей виховання і самовиховання учнів. У процесі стимулювання самовиховання педагог вирішує такі **завдання**:

- сприяє самопізнанню учнів, формуванню у них адекватної самооцінки;

- сприяє залученню учнів у різноманітні види діяльності та соціальні відносини й тим самим оволодінню ними системою соціальних ролей;
- допомагає учням певним чином організувати їх життєдіяльність, відбирає з навколишніх умов необхідний матеріал;
- здійснює відбір, модифікацію і включення у навчально-виховний процес педагогічно доцільних засобів і стимулів самовиховання;
- створює умови для саморозвитку учнів.

Здійснення технологія самовиховання учнів можливе лише на основі демократизації та гуманізації стосунків педагога і учнів, їх співпраці, у процесі якої вони захоплюють інших своїм способом життя, особистим прикладом. Доведено, що найбільший стимулюючий вплив на учнів здійснюють ті педагоги, які самі займаються самовихованням.

Коли ми говоримо про особистість, то маємо на увазі перш за все людину як суб'єкта творчості, саморозвитку, організатора своєї діяльності і пізнання. Тому стимулювання процесу самовиховання учнів повинне мати такий характер, який би не заважав ініціативі та творчості учнів, а максимально сприяв би творчій самореалізації в різних видах діяльності.

Технологія тренінгу

Найпрогресивнішою формою та технологією групової соціально-виховної роботи на сучасному етапі вважається тренінг.

«Тренінг – це багатофункціональний метод цілеспрямованих змін психологічних феноменів людини, групи або організації з метою гармонізації професійного та особистісного буття людини» (С. Макшанов).

Нині добре відомий досвід Лейпцигської (Манфред Форвег, Традель Альбер), Талліннської (Х. Міккін), Петербурзької (Л.Петровська, Ю.Ємельянов, С.Макшанов) шкіл.

Термін «тренінг» (з англ. training) має кілька значень: навчання, виховання, тренування, дresiрування. У сучасній науково-методичній літературі тренінгом називають досить різні варіанти групової роботи: особистісні перетворення дорослих, активне навчання студентів, організаційно-ділову гру на виробництві, розвиток самооцінки молодших школярів та ін.

«Тренінг – форма групової соціально-виховної роботи, яка ґрунтується на використанні активних методів формування нових навичок, самопізнання та саморозвитку» [21].

Розрізняють такі **різновиди тренінгу**: *тренінг партнерського спілкування, тренінг сенситивності та тренінг креативності.*

Особливості тренінгів:

- потребують чітко визначеної групи учасників (зазвичай 10-15 осіб);

- вирізняються єдністю часу, місця та дії: все відбувається і обговорюється тут і тепер, на особистому досвіді учасників і тренера, без домашніх завдань та попередньої підготовки;

- переважає активність учасників та їхній особистісний досвід, а не інформація, отримана від тренера;

- заняття спрямовані не лише на формування знань, а й на розширення практичного досвіду учасників і групи в цілому.

Тренінгова форма навчання має такі **переваги**: активність групи, поєднання інформації й емоційного ставлення до неї; підвищення рівня мотивації; здатність групи до колективного мислення та прийняття рішень; практична перевірка та закріплення отриманих знань.

Недоліки тренінгу: непридатний для подолання великого обсягу суто теоретичного матеріалу (формул, історичних відомостей тощо); заняття з невеликою групою; теоретична підготовка членів групи має бути однаковою; потрібна більша майстерність викладача, оскільки слухачі можуть по-різному усвідомлювати тренінгові вправи.

Умови ефективності тренінгової роботи:

- матеріал має бути зручним і доступним, бо тренер організовує заняття, а учасники самостійно здобувають знання, опановують навички;

- належна мотивація проблеми, яка обговорюється, має відповідати нагальним потребам;

- тренінг має бути цікавим, спиратись на емоції і в кінці доречні запитання «Що ви відчували під час заняття?», «Чого ви навчились?»;

- методи повинні передбачати дискусування з обміну досвідом;

- передбачити аналіз конкретних ситуацій з метою теоретичних узагальнень;

- переконатись, чи всі правильно зрозуміли завдання і зміст роботи або тему дискусії;

- теоретичний виклад матеріалу не повинен тривати більше 15-20 хв.;

- пропонувати учасникам роботи тільки те, що сам тренер може виконати;

- внести у тренінгові роботи елементи самооцінки.

1.6. Ігрові технології

"У грі дитина живе, і сліди цього життя
глибше залишаються у ній, ніж сліди
реального життя"
(К.Д. Ушинський)

Психолого-педагогічний механізм гри та класифікація ігор

Більшістю вчених - філософів, культурологів, психологів, педагогів явище гри розглядається як своєрідна репетиція трудових процесів та суспільних стосунків.

У вітчизняній науці психологічну теорію гри розробляли Б. Ананьєв, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн. Л. Виготський стверджував, що гра виникає як наслідок появи нереалізовуваних негайно потреб та наявності характерної для раннього дитинства тенденції до негайної реалізації бажань. Гра розглядається як освоєння дитиною світу тими засобами, якими вона володіє на даному рівні свого фізичного та інтелектуального розвитку.

На відміну від ігор взагалі, педагогічна гра має істотну ознаку – чітко поставлену мету навчання з орієнтацією на відповідний педагогічний результат. Пізнання світу в дидактичних іграх набуває форм, зовні не схожих на звичайне навчання: тут і фантазія, і самотійний пошук відповіді, і новий погляд на відомі вже факти і явища, виявлення подібності та відмінності між окремими подіями. Та найважливіше - що не під тиском, а за бажанням самих дітей під час навчальних ігор відбувається багаторазове повторення навчального матеріалу в його різноманітних поєднаннях та формах. Гра створює атмосферу здорового змагання, що змушує не просто механічно пригадувати вивчене, а мобілізувати всі свої знання, міркувати, зіставляти, оцінювати. В ході гри, як правило, навіть учні, які відрізняються "лінощами розуму", мимоволі активізуються, захоплюються пошуком відповіді, починають розмірковувати; та й становище відстаючого у грі мало кого влаштовує.

При цьому суттєво, що для перемоги недостатньо самих лише механічних знань. Навчальна гра вимагає від потенційного лідера цілого комплексу якостей: розвиненої уяви, вмінь бачити суттєве, спостерігати, швидше і точніше реагувати в складній ситуації, не лише мати хорошу пам'ять, але й вміння повноцінно її використовувати.

Ігри допомагають, за висловом К. Ушинського, не лише проявляти здібності та нахили, а й удосконалювати їх. Хороша гра в правильно організованому інклюзивному освітньому середовищі перетворюється на дієвий засіб виховання та навчання, вимагаючи

значного розумового напруження від учасників і одночасно даруючи їм насолоду успішної мисленнєвої діяльності.

Психологічні механізми ігрової діяльності спираються на фундаментальні потреби особистості у самоствердженні, самовизначенні, саморегуляції, самореалізації. Здатність включатися до гри не пов'язана з віком людини, але в кожному віці гра має свої особливості.

Зміст дитячих ігор розвивається від ігор, де основним змістом є предметна діяльність, до ігор, що відображають стосунки між людьми, і, нарешті, до ігор, у яких основним змістом виступає підпорядкування правилам суспільної поведінки і стосунки між членами суспільства.

Гра є провідним видом діяльності для дітей дошкільного віку. Проте всі наступні за ним вікові періоди не витісняють гру, а продовжують включати її до процесу соціальних взаємин індивіда.

Ігрова форма занять може створюватись на уроках за допомогою ігрових прийомів і ситуацій, які виступають як засіб стимулювання дітей до навчальної діяльності.

Реалізація ігрових прийомів і ситуацій при урочній формі занять відбувається за такими основними напрямками:

- дидактична мета ставиться перед учнями у формі ігрового завдання;
- навчальна діяльність підпорядковується правилам гри;
- навчальний матеріал застосовується в якості засобу гри, до навчальної діяльності включається елемент змагання, який переводить дидактичне завдання в ігрове;
- успішне виконання дидактичного завдання пов'язується з ігровим результатом.

Найбільш повну і зручну класифікацію ігор запропонував Г. Селевко [105], виділивши такі їх різновиди:

- за галуззю діяльності - фізичні, інтелектуальні, трудові, соціальні, психологічні;
- за характером педагогічного процесу:
 - а) навчальні, тренувальні, контролюючі, узагальнюючі (щодо етапу навчальної діяльності);
 - б) пізнавальні, виховні, розвиваючі (щодо провідної мети діяльності);
 - в) репродуктивні, продуктивні, творчі (щодо рівня пізнавальної активності учнів);
 - г) комунікативні, діагностичні, профорієнтаційні, психотехнічні та інші (щодо провідного напрямку особистісного впливу).
- за ігровою методикою: предметні, сюжетні, рольові, ділові, імітаційні, ігри-драматизації;
- за предметною галуззю виділяються ігри з усіх шкільних дисциплін;

- відповідно до ігрового середовища можна назвати ігри з предметами і без предметів, настільні, кімнатні, на вулиці, на місцевості, комп'ютерні тощо.

Варіантом предметної гри можна вважати будь-яку гру настільного типу, що потребує певного інвентарю (це можуть бути також звичайні приладдя для письма, малювання тощо, за допомогою яких виконуються ігрові завдання).

Сюжетні ігри відрізняються більш чіткою визначеністю ігрових етапів, наявністю правил, що спрямовують, але в той же час і обмежують діяльність учасників. До них відносяться, зокрема, ігри-подорожі, популярні у молодшій та середній віковій групі.

Ігри - драматизації являють собою розігрування в особах фрагментів літературних творів чи інших сценаріїв. Вони не ставлять за мету певний виокремлений результат, він міститься в самому процесі гри. Це - зростання творчого потенціалу учасників, розвиток естетичних нахилів дітей, деталізація певних етичних моментів, збудження інтересу до наукових фактів тощо.

Близькою до драматизації є рольова гра. Її часто ототожнюють з діловою, але відмінною є спрямованість на соціальні аспекти розвитку особистості дитини. Так, на уроці літератури або історії може бути застосована гра "Суд над літературним героєм (або історичною постаттю)", завданням якої є реалізація об'єктивного підходу до іншої особистості - багатовимірне завдання, що не обмежується суто дидактичними цілями, хоча й впливає з них.

Загальнопедагогічні ігрові принципи та прийоми

Сучасна педагогічна думка робить акцент на переході з дидактичної педагогіки, спрямованої на передачу суми знань, апелюючої до пам'яті, на педагогіку динамічну, розвивальну, яка спрямовує навчання на розвиток самостійного і творчого мислення, розвиток індивідуальності. Пошуком ігрових прийомів і обґрунтуванням їх доцільності займається соціоігрова педагогіка, яка знаходить вияв, зокрема, і в умовах інклюзивного середовища.

Основними принципами соціоігрової педагогіки є такі:

- Зняття з педагога оцінюючої ролі судді, надання можливості обраним учням або всім разом перевіряти виконання завдання. Наприклад, коли учні включені до естафети, (написання слів із орфограмами, розв'язання прикладів), їхню роботу оцінюють обрані судді, котрі визначають найшвидшу та найякіснішу роботу.

- Принцип ігрової рівноваги (грають і учні, і вчитель). Учитель, включаючись до гри, повинен поділяти з класом успіх і невдачі, розуміння й нерозуміння, тобто бути органічно включеним до процесу взаємодії. Він демонструє рівноправ'я в тому, що підкориться правилам, як і інші учасники гри, відкрито демонструє свою

зацікавленість грою. Якщо діти грають, а вчитель сидить і робить зауваження та розпорядження, запал гри зникає. Щоб ігрові вправи, прийоми виконували учні з інтересом, вчитель мусить бути захоплений сам: зібраний, підтягнутий, готовий разом з усіма сміятися, сумувати, хвилюватися, помилятися і виправляти по ходу помилки. Саме тоді в грі виникає рівноправ'я та співробітництво. Щоб цей принцип реалізувався, треба користуватися правилами: тримати надзавдання (в ім'я чого ця гра); не прагнути "розжовувати", давати місце для домислювання, не глушити активність, навіть якщо завдання виконується неточно; не боятися шуму, якщо він - свідчення азарту дітей у грі.

- Принцип поліфонії - активне використання життєвого досвіду учнів, який допомагає природно здійснювати міжпредметні зв'язки, що вселяє в учнів віру в себе (багато знаю, маю певний досвід).

- Включення ігрових прийомів передбачає активізацію не лише розумової, але й фізичної активності. Звідси один з важливих принципів соціоігрової педагогіки - зняття з дітей заборони на рухову активність.

Прийоми соціоігрової педагогіки можуть допомогти швидко й невимушено, педагогічно виражено розв'язувати різні завдання: встановити контакт на початковому етапі заняття, включити до діяльності, формувати когнітивну установку на вивчення теми, проведення перевірки знань, аналізу роботи тощо.

Встановленню контакту вчителя з учнями на деяких уроках заважає несконцентрованість уваги дітей. Це наслідок різних причин (проблеми попереднього уроку, незацікавленість предметом, відсутність звички починати роботу організовано, невміння швидко перемикає увагу). При нездатності концентруватися, можна використати, наприклад, простий прийом "Слухаємо ритм". Вчитель задає ритм оплесками і пропонує всім по черзі підтримати цей ритм. Це нехитре завдання включає всіх дітей до спільної дії, викликає емоційне піднесення від злагодженої роботи, відчуття своєї причетності до неї. Для зібрання уваги дітей автори пропонують універсальну вправу на увагу "Руки-ноги" (Умова: "Один оплеск - команда рукам: їх треба підняти або опустити; два оплески - команда ногам: треба встати або сісти").

Гра неможлива без правил, а їх виконання виховує дисципліну. Дотримання правил диктується умовами гри, а не безпосередньо вчителем. Так, при фронтальній перевірці знань можна запропонувати відповідати не за піднятою рукою, не за списком в журналі, а використовуючи естафету, яка визначає чергу, вводить правило реакцій на неправильну відповідь (Процедура проведення гри: учні по одному встають і сідають в єдиному заданому ритмі. Головне - не

підштовхувати, не викрикувати, не втручатися до роботи іншої людини, інакше ведучий повинен буде зупинити естафету).

Завдання для естафети можуть бути подані на будь-яких уроках: назвати головних героїв твору (на літературі), основні вивчені формули (фізико-математичний цикл), скласти речення за малюнком з використанням прийменників на уроках мови (наприклад, "книга на столі, під лампою, біля зошитів, у кімнаті") тощо.

Особливо доречне введення соціоігрових прийомів на етапі узагальнення й перевірки знань, тому що колективна ігрова діяльність допомагає уважніше поставитися до суті засвоєних знань. Наприклад, гра "Так - не так". Учня роздаються картки, які містять правильні й неправильні відповіді з певного предмета. Серед карток одна - містить правильно сформульоване твердження, а друга - неправильне. Учні розглядають картки, пропонується спочатку назвати картки з неправильною відповіддю, дається пояснення, потім знаходиться відповідник правильної відповіді.

Таким чином, соціоігрова педагогіка, пропонуючи введення окремих прийомів до навчального процесу, зокрема, в інклюзивному середовищі, прагне зняти монотонність уроку активними розумовими і фізичними діями учнів, зміною функцій учителя та учнів.

Отже, гра здатна змінювати взаємини педагога з учнями. З одного боку, вчитель, керуючи грою, зберігає за собою домінуюче становище, як режисер або тренер. Але він не зможе адекватно керувати грою без щільної взаємодії з учнями.

Гра не обов'язково має займати весь час уроку. Тому вчителеві важливо визначити тактику своєї поведінки, яка б дозволила йому у потрібний момент перейти до гри. Якщо педагог занадто офіційний на уроці, має формально - рольову позицію у спілкуванні, то несподіваний перехід до гри збентежить учнів, потрібного ефекту не буде досягнуто. З іншого боку, слідування за інтересами учнів може відвести від виконання дидактичних завдань, оскільки діти часто бажають виконувати лише те, що їм цікавіше, легше, приємніше, але не стосується навчального процесу.

Тому слід дотримуватися певних правил поведінки вчителя в грі.

1. Не бути однозначним у своїй поведінці; робити іноді те, що для учнів незвичайне (хоча це може вписуватися в хід заняття з методичного погляду, наприклад, задавати несподівані питання, висловлювати думки за асоціацією, жартувати (при цьому важливо, щоб гумор не зачіпав нікого з учнів особисто).

2. Бути уважним і доброзичливим до учнів. Уникати оцінок "Неправильно", "Погано", заборонних вказівок: "Не можна". Ніколи не висловлювати (навіть мімікою і жестами) зневажливого ставлення до дитячих інтересів, прохань, думок. З цього, звичайно, не випливає, що вчитель не повинен підтримувати дисципліну,

виправляти помилки й керувати навчальним процесом у відповідності зі своїми функціями.

Для підтримки розумної дисципліни в грі можна (без іронії) скористатися формулами: "Вибачте, я приверну вашу увагу...", "Хвилиночку уваги, мені потрібна зараз ваша допомога...", "Ти мав на увазі (хотів сказати)", і проговорити правильний варіант фрази або перепитати "Ти сказав...?", чи просто повторити за учнем фразу, але правильно. У ході гри, не порушуючи її атмосфери, можна використати для дисциплінування учнів ігровий прийом "Замри", який допомагає без зауважень вчителя самим учням побачити недоречність своєї поведінки або "Хто мене чує". Останній варто використати й в інших ситуаціях уроку для зосередження уваги учнів.

Коли уваги класу немає, учні відволіклися від роботи, вчитель тихо, наче собі під ніс, говорить: "Хто мене чує, підніміть праву руку". Учні насторожилися. Вчитель продовжує: "Хто мене чує, підніміть обидві руки". Піднімається кілька рук. "Хто мене чує, - усе так само тихо продовжує бубоніти учитель, - сплесніть у долоні два рази". Пролунали сплескування, які насторожили навіть тих, кого й гучним голосом не докличешся. "Хто мене чує - встаньте", встають уже всі. В класі ідеальна тиша. "Хто мене чує - сядьте, увага на мене". Всі сідають. Тепер дещо підвищеним голосом вчитель продовжує пояснювати. Цей прийом був апробований з дітьми різного віку, починаючи з п'ятирічок, але найефективнішим він був на уроках зі старшокласниками.

3. Бути авторитетним і впевненим у своїх методичних вчинках і рішеннях. Усе, що робить вчитель на уроці, організовуючи гру, він повинен робити з таким виглядом, наче по-іншому й бути не може; при всій доброзичливості, він зберігає серйозність. Він спокійно, стримано й серйозно формулює завдання, надає допомогу, вдумливо аналізує.

Окрім цих важливих правил, слід керуватися правилами, сформульованими А. Осборном, автором "брейнстормінга" (групового методу вирішення проблем, що активізує творче мислення учасників):

- виключається критика, можна висловлювати будь-яку думку без побоювання, що її визнають неточною;
- заохочується найнезвичніші асоціації: чим дивнішими здаються ідеї, тим краще;
- кількість запропонованих ідей повинна бути якомога більшою;
- дозволяється як завгодно комбінувати висловлені ідеї, а також видозмінювати, тобто "покращувати" ідеї, висунуті іншими.

Для досягнення ефекту в застосуванні ігрових технологій на уроці в умовах інклюзивного середовища вчителю необхідно

розвинути певні якості, тренувати свій психофізичний апарат, звернувши особливу увагу на:

- вміння зчитувати справжній смисл поведінки учнів, цілі й мотиви їх дій;
- здатність швидко входити в контакт, підтримувати високий тонус взаємодії;
- уміння ставити гострі, неочікувані запитання;
- дотримання такту, обережності у висловлюваннях;
- здатність витримувати високий рівень психологічної напруги.

Ігровий стиль навчання передбачає винахідливість вчителя. Не всі педагоги готові до нього. Чим старшими стають учні, тим менш суттєвою, на жаль, стає роль гри серед традиційних форм навчання.

Дидактичні ігри в корекційно-розвивальній роботі з дітьми-логопатами

З огляду на психолого-педагогічні основи гри, ігрові технології мають великі потенційні можливості для розумового, морального, естетичного та фізичного виховання дітей. Відомий лікар та педагог Є. Аркін звертав увагу на велике значення ігор дітей для їхнього успішного фізичного виховання. У своїх працях він зазначав, що не може бути здорового розвитку у дитини без діяльного, цікавого життя. Гра для дитини – провідна форма діяльності. Вона ніколи не пропонує дитині вимог, які б та не могла виконати, і разом з тим гра потребує від неї певної напруги сил, що пов'язане з гарним самопочуттям, а це - запорука здоров'я. Гра як форма діяльності дитини сприяє гармонійному розвитку психічних процесів, особистих рис, інтелекту, що дуже важливо для дітей з психофізичними вадами. Ряд сучасних досліджень підтверджує, що формування названих якостей у грі у дитини реалізується значно швидше та простіше, ніж при використанні лише дидактичних прийомів виховання. Гра є основним видом діяльності дошкільнят та дітей молодшого шкільного віку.

Для дітей з різними мовленнєвими порушеннями ігрова діяльність зберігає своє значення і роль, як необхідна умова всебічного розвитку їх особистості та інтелекту. Проте недоліки звуковимови, недосить чітке сприймання звукового образу слова, обмеженість словника, повна або часткова зміна граматичних форм, а також зміна темпу мовлення, його плавності – все це впливає на їх ігрову діяльність, породжує особливості поведінки в грі.

У дітей - логопатів виникають труднощі при необхідності швидкої зміни динамічного стереотипу, тому в іграх вони не можуть швидко переключатись з одного виду діяльності на інший. Діти-логопати зі зниженою активністю кори головного мозку схильні до заторможення, в грі несміливі, в'ялі, їх рухи невпевнені, вони швидко

втомлюються. Дітям із підвищеною збудливістю, навпаки, не вистачає зосередженості, уваги й наполегливості в доведенні гри до кінця. Неврівноваженість, рухливий неспокій, метушливість у поведінці, мовна втома створюють труднощі при включенні їх до колективної гри. Такі діти вимагають частішої зміни подразників. Ігрова діяльність цих дітей вимагає безпосереднього впливу керуючого слова дорослого. На перших порах ігрові дії проходять при дуже обмеженому мовному спілкуванні, що породжує скорочення об'єму ігор та їх сюжету. Без спеціального організованого навчання гра, спрямована на збагачення словника і життєвого досвіду дітей-логопатів, самостійно не виникає. Основні свої знання і враження діти-логопати одержують тільки в процесі цілеспрямованої ігрової діяльності. В грі у дітей виникає потреба в мовному спілкуванні, закріплюються мовні навички, одержані на логопедичних заняттях. Але для того, щоб гра стала умовою їх розумового, морального і фізичного розвитку, дієвим засобом виховання, потрібно навчити їх гратися. При цьому необхідно враховувати, що всі ігри з дітьми повинні сприяти подоланню їх мовленнєвих недоліків і особливостей поведінки. Ігри сприяють формуванню повноцінної особистості дитини - логопата, створенню правильних взаємин між дітьми. Діти - логопати оволодівають вмінням разом гратися, узгоджувати власні інтереси з колективними, допомагати один одному. Ігри сприяють також розвитку ініціативи, вихованню позитивних рис характеру. Засвоюючи ігрові дії, такі діти стають більш впевненими в своїх можливостях. Правила гри завжди визначають, як дитина повинна поводитись, що можна, а чого не треба робити під час гри. Ігри, які проводяться з дітьми-логопатами на різних етапах роботи, повторюються, поступово ускладнюючи не лише зміст мовного матеріалу, але й правила кожної гри. Головним критерієм відбору гри є врахування мовленнєвих можливостей дитини і ступінь її участі в грі. Вивчення досвіду практичної роботи з дітьми-логопатами свідчить, що наявність систематизованого ігрового матеріалу, який відповідає вимогам послідовного навчання дітей-логопатів правильного мовлення, допомагає подолати мовленнєву неповноцінність дитини в більш стислі терміни.

Важливим засобом корекції та розвитку мовлення дітей з ТПМ є дидактична гра. За допомогою дидактичних ігор відбувається активне сприймання запропонованого педагогом матеріалу. Такі ігри вимагають зосередженості уваги, кмітливості, влучності та швидкості пригадування, активності й використання мовлення адекватно до ситуації. У процесі гри розвиваються основні розумові операції, зокрема: аналіз, синтез, порівняння, класифікація, узагальнення.

Дидактична гра має свою сталу структуру, яка відрізняє її від іншої діяльності дітей. Вона складається з ігрового задуму, ігрового завдання, ігрових дій та правил. Ігровий задум часто виражений у

самій назві гри, іноді має форму ігрового завдання, або ж виступає у формі інтелектуального завдання. Він викликає жвавий інтерес у дітей, збуджує їх допитливість та активність. Ігровий задум інколи виступає у формі запитання «а якби?», або може мати форму загадки, в якій подано лише деякі умови. Ігрові дії у грі можуть бути дуже різноманітними відповідно до віку дітей. Вони становлять основу дидактичної гри. Ігрові дії є своєрідним візерунком сюжетної гри. Правила гри виконують функцію організуючого елементу гри. Вони вказують спосіб та послідовність дій, регулюють взаємовідносини дітей у грі. Правила можуть забороняти чи дозволяти щось дітям у грі, роблять її цікавою, інтенсивною. Чим більш жорсткі правила, тим більш напруженою стає гра. Усі структурні елементи дидактичної гри взаємопов'язані між собою. Відсутність хоча б одного з них руйнує гру. Адже без ігрового задуму й ігрових дій дидактична гра перетворюється на банальну вправу. Результатом дидактичної гри є її фінал. Відгадування загадок, виконання доручень, ігрових завдань, вияв кмітливості є результатом гри і сприймається дитиною як особисте досягнення, перемога. Виявляється він і в задоволенні учасників гри від участі в ній. Для педагога результатом гри є рівень засвоєння дітьми знань, їхній успіх у розумовій діяльності, налагодженні гармонійних взаємин.

О. Коржанюк, учитель початкових класів Кам'янець-Подільського багатoproфільного навчально-реабілітаційного центру зазначає, що при організації дидактичних ігор потрібно дотримуватись таких основних вимог:

- ігри не повинні займати багато часу (5-10 хв);
- проводити ігри в повільному темпі, не поспішаючи, щоб дитина мала можливість зрозуміти завдання гри, усвідомити свою помилку і виправити її, а логопед (або інший педагог) - допомогти їм в цьому;
- гра повинна бути цікавою, захоплюючою для дитини, в ній повинні бути присутні елементи змагання, нагороди за успішну участь у грі;
- гра може бути частиною уроку або проводитись в один із режимних моментів (на прогулянці, в години дозвілля);
- в грі необхідно добиватись активної мовної участі всіх дітей, при цьому по можливості використовувати і рухову активність;
- в грі слід розвивати у дітей навички контролю за чужою і своєю мовою і бажання вірно і досить швидко виконувати мовні завдання, заохочувати дитячу ініціативу;
- в процесі гри педагог бере участь, по ходу гри вносить необхідні корективи в мовлення дітей [53].

Дидактичну гру потрібно підбирати відповідно до розумових здібностей та мовленнєвих можливостей учнів; визначати оптимальний час її проведення; готувати необхідний дидактичний

матеріал; вивчати й осмислювати гру; продумувати методи і прийоми керівництва нею; збагачувати дітей знаннями й уявленнями, необхідними для розв'язання ігрового завдання. Розкриваючи хід і правила гри, налаштовувати дітей на дотримання її правил. І чим молодші учні, тим доцільніше не тільки пояснювати, як грати, а й показувати, як це робити. Наприклад, гру "Відгадай", мета якої – розвиток зв'язного мовлення, вміння точно й коротко описати предмет, доцільно почати з розповіді-зразка, щоб діти зрозуміли, як розповідати про характерні ознаки предмета. Під час проведення гри контролювати мовлення дітей, виправляти помилки, вчити дітей контролювати свою і чужу мову, залучати до мовленнєвої активності усіх учнів [37]. Одну гру не слід використовувати надто часто, виникає небезпека втрати інтересу дітей до неї, бо зникає новизна. У цьому разі, лишаючи незмінними ігрові дії, в зміст потрібно вносити щось нове: ускладнювати правила, змінювати предмети, включати елементи змагання, починати гру з несподіваної лічилки або ігрового зачину. Навіть боязкі і сором'язливі діти охоче включаються в подібні ігри. При цьому треба чітко уявляти собі, яке саме дидактичне навантаження несе зміст тієї або іншої гри, і поступово ускладнювати цю дидактичну основу.

У ситуації веселої, захоплюючої дидактичної гри діти більш успішно засвоюють знання, ніж у процесі навчальних занять. Зрозуміло, навчання не можна перетворювати в суцільну гру. І надалі учні, коли стануть старшими, зрозуміють, що навчання - не гра, а серйозна і відповідальна праця. Хоча і вона може бути радісною і захоплюючою. Молодший школяр мислить образами, тому важливо при застосуванні дидактичних ігор використовувати різноманітну наочність. Гра повинна бути цікавою для дітей, але ні в якому разі не можна змушувати дітей грати примусово. Це не дасть бажаного результату ні в освітньому, ні в розвивальному плані. У грі дітям слід надавати можливість для виявлення самостійності. Важливо, щоб школярі самі стежили за виконанням правил, щоб кожен учасник гри почував відповідальність перед колективом. Дидактичні ігри короткочасні (5-10 хв.), то, щоб му необхідно, щоб протягом цього часу не знижувалася розумова активність школярів, не падав інтерес до поставленого ігрового завдання. Особливо важливо стежити за цим у колективних іграх.

Не можна допустити, щоб розв'язуванням завдання була зайнята лише одна дитина, а інші бездіяли. При такому проведенні гри діти швидко стомлюються від пасивного чекання. Якщо ж усі діти включені в розв'язування завдання, у грі проявляються особливості характеру кожної дитини, виявляється рівень її розвитку. Тому організація гри вимагає індивідуального підходу до дітей. Потрібно враховувати індивідуальні особливості кожної дитини при виборі

завдання, постановці запитання: одній давати завдання легше, іншій – складніше, одній варто поставити навідне запитання, а від іншої зажадати цілком самостійного рішення. Особливої уваги вимагають діти сором'язливі, боязкі: іноді така дитина знає правильну відповідь, але не наважується відповісти. Таким дітям потрібно допомагати перебороти сором'язливість, хвалити їх за найменший успіх, намагатися частіше викликати таку дитину, щоб привчити виступати перед колективом.

Види дидактичних ігор з дітьми-логопатами

У практиці роботи сучасних фахівців-логопедів застосовуються різні види ігор. Починаючи від ігор з предметами (мозаїка, кубики, ляльки, природний матеріал) до більш складних сюжетно-рольових ігор. Безсюжетні іграшки використовують для закріплення знань про властивості та якості предметів (розмір, кількість, колір, форму). У процесі ігрових дій (роз'єднання, з'єднання, зняття, нанизування та ін.) за певними правилами дитина засвоює спосіб розв'язання дидактичного завдання. Під час ігор із предметами та іграшками діти ознайомлюються з їх властивостями та ознаками, порівнюють, класифікують їх. Поступово їхня ігрова діяльність ускладнюється, вони починають вирізняти, об'єднувати предмети за однією ознакою (кольором, формою, призначенням), що сприяє розвитку логічного мислення. Ігри з природним матеріалом організовують під час прогулянок. Вони сприяють закріпленню знань про природу, формуванню і розвитку мислительних процесів (аналізу, синтезу, класифікації), вихованню бережливого ставлення до природи.

Настільно-друковані ігри передбачають дії не з предметами, а з їх зображеннями. Найчастіше вони зорієнтовані на розв'язання таких ігрових завдань: добір картинок за схожістю (деякі види лото, парні картинки), карток-картинок під час чергового ходу (доміно), складання цілого з частин (розрізні картинки, кубики) тощо. Завдяки таким діям діти уточнюють свої уявлення, систематизують знання про навколишній світ, розвивають розумові процеси та операції, просторові орієнтації, кмітливість, увагу, формують організаторські вміння.

Словесні ігри є найскладнішими, оскільки змушують дітей оперувати уявленнями, мислити про речі, з якими на той час вони не діють, використовувати набуті знання у нових ситуаціях і зв'язках. У дошкільному і молодшому шкільному віці ці ігри спрямовані на розвиток мовлення, уточнення і закріплення словникового запасу, формування вміння рахувати, орієнтуватися у просторі, розвивають самостійність мислення, активізують розумову діяльність дітей. Як правило, дітям доводиться описувати предмети, відгадувати їх за описом, за ознаками схожості та відмінності, групувати за

властивостями, знаходити алогізми в судженнях, вигадувати власні розповіді.

З огляду особливостей організації ігрової діяльності дітей з вадами мовлення доречною є класифікація дидактичних ігор, запропонована О. Сорокіною, за якою виокремлюють:

1) ігри-подорожі. Відображають реальні факти і події через незвичайне: просте – через загадкове, складне – через переборне, необхідне – через цікаве. Вони покликані посилити враження, надати пізнавального змісту, казкової незвичайності, звернути увагу дітей на те, що існує поряд, але вони цього не помічають. Це може бути подорож у намічене місце, подолання простору і часу, подорож думки, уяви тощо;

2) ігри-доручення. Ігрове завдання та ігрові дії в них ґрунтуються на пропозиції що-небудь зробити: «Збери у кошик усі іграшки червоного кольору», «Дістань із мішечка предмети круглої форми» та ін.;

3) ігри-припущення. Їх ігрове завдання виражене в назвах: «Що було б...?», «Що б я зробив, якби...?» та ін. Вони спонукають дітей до осмислення наступної дії, що потребує вміння зіставляти знання з обставинами або запропонованими умовами, встановлювати причинні зв'язки, активної роботи уяви;

4) ігри-загадки. Розвивають здатність до аналізу, узагальнення, формують уміння розмірковувати, робити висновки;

5) ігри-бесіди. Основою їх є спілкування вихователя з дітьми, дітей між собою, яке постає як ігрове навчання та ігрова діяльність. Цінність таких ігор полягає в активізації емоційно-розумових процесів (єдності слова, дії, думки, уяви дітей), у вихованні вміння слухати і чути питання вихователя, питання і відповіді дітей, уміння зосереджувати увагу на змісті розмови, висловлювати судження.

Відповідно характеру ігрових дій В. Аванесова поділяє дидактичні ігри на:

- ігри-доручення. Ґрунтуються на інтересі дітей до дій з іграшками і предметами: підбирати, складати, роз'єднувати, з'єднувати, нанизувати тощо;

- ігри з відшукуванням предметів, їх особливістю є несподівана поява і зникнення предметів;

- ігри з відгадуванням загадок. Вибудовуються вони на з'ясуванні їх вони на з'ясуванні невідомого: «Впізнай», «Відгадай», «Що змінилось?»;

- сюжетно-рольові дидактичні ігри. Ігрові дії, передбачені у них, полягають у відображенні різних життєвих ситуацій, у виконанні ролей (покупця, продавця, вовка, гусей та ін.);

- ігри у фанти або в заборонений «штрафний» предмет (картинку). Вони пов'язані з цікавими для дітей ігровими моментами: скинути картку, утриматися, не сказати забороненого слова тощо.

Розвиток ігрової активності дітей із вадами мовлення, перевиховання особливостей особистості й поведінки, активна робота з активізації, уточнення та розширення словника відбувається через систему спеціально підібраних і розроблених дидактичних ігор та ігрових прийомів. Ігри з активізації, уточнення та збагачення словника, на думку О. Коржанюк, можна умовно поділити на декілька тематичних розділів [53]:

1) ігри на збагачення, уточнення та активізацію іменникового словника: ці ігри пропонують прийоми практичного ознайомлення дітей з використанням у мові іменників. У них можуть брати участь усі діти, не залежно від їхнього рівня мовленнєвого розвитку;

2) ігри на збагачення та уточнення, активізацію словника дієслів. Ці ігри ставлять за мету розвиток слухової уваги дітей, вчать чути їх у мові педагога слова, що позначають дії і виконувати визначені дії;

3) ігри на збагачення, уточнення та активізацію словника ознак (сюди входить робота зі збагачення мови прикметниками та числівниками); ігри цієї групи ставлять за мету розширення словника дітей. При цьому увага спрямовується на смислове сполучення слів, на позначення словом як ознакою даного предмету, так і загальних його ознак.

4) ігри, які знайомлять зі значенням та застосуванням у мовленні займенників та прислівників. Ці ігри сприяють формуванню у дітей таких понять, як колір, форма, живе та неживе, просторово-часових уявлень і т.п.

У процесі ігор діти привчаються не тільки користуватися словом, але й активно оперувати ним. Орієнтування на звуковий вигляд морфеми (закінчення), яка виробляється у процесі ігор, допомагає оволодіти словозміненням і відмінковими формами. На цьому матеріалі з'являється можливість практично ознайомити дитину з системою мовлення та навчити користуватися у мовленні новими словами та словосполученнями.

Організація ігрової діяльності на уроці в інклюзивному середовищі

Гра у навчальному процесі створює мотивацію, близьку до природної, збуджує інтерес, підвищує рівень навчальної праці, розвиває комунікативні навички. Порівняно з іншими формами навчання й виховання, перевага гри полягає в тім, що вона досягає своєї мети непомітно для вихованця, тобто не потребує ніяких способів насильства над особистістю дитини. Гра ні в якому разі не терпить примусу і є процесом суто добровільним. Гравці не ставлять

перед собою жодної дидактичної мети і завдань, їх цікавить лише ігровий результат. На ігровому уроці єдна людина, яка чітко уявляє мету такої діяльності – це сам учитель.

Як свідчить аналіз досліджень вітчизняних педагогів (І. Школьна, О. Савченко та ін.) та психологів (Д. Ельконін, Л. Артемова та ін.), гра лише тоді забезпечує стійке позитивне ставлення молодших школярів до навчального процесу, якщо використовується систематично. Дидактичні ігри можна і слід включати до цілісної системи уроків. Це передбачає попередній відбір ігор та ігрових ситуацій для активізації різних видів сприймання та обмірковування, де їх використання буде найбільш своєчасним та ефективним порівняно з іншими методами і технологіями.

О. Савченко виділяє такі оптимальні способи використання ігрової діяльності в системі уроків: - весь урок будується як сюжетно-рольова гра (наприклад, деякі уроки навчання грамоти, що мають на меті ознайомити дітей з новими звуком і літерою; уроки-мандрівки; уроки ознайомлення з навколишнім світом, розвитку мовлення тощо); - під час уроку як його структурний елемент; - під час уроку кілька разів створюються ігрові ситуації (за допомогою казкового персонажа, іграшки, незвичного способу постановки завдання, елементів змагальності тощо) (Савченко О. 1997).

Вивчення передового педагогічного досвіду переконує, що на уроці доцільно використовувати такі дидактичні ігри, організація яких не потребує багато часу на приготування обладнання, запам'ятовування громіздких правил. Перевагу слід віддавати тим іграм, які передбачають участь у них більшості дітей класу, швидко відповідь, зосередження довільної уваги. На уроках математики це, зокрема, ігри: "Хто швидше?", "Магазин", "Мовчанка", "Колові приклади", "Відгадай задумане число", "Що потім?", "Геометрична мозаїка", "Де моє місце?", "Домалюй фігуру", "Закінчи приклад", "Луна", "Світлофор". Величезні можливості дає застосування ігор під час екскурсій на природу. Розкрити перед дітьми різноманітність і красу навколишньої дійсності, привернути увагу до малопомітних, але істотних ознак рослинного і тваринного світу значно легше, якщо залучити учнів до активного емоційного сприймання. Саме цьому сприяють сюжетні ігри та ігри-вправи з природничим матеріалом. Їх мета – навчити дітей: знаходити потрібний предмет за допомогою різних аналізаторів (дотику, смаку, запаху), оперуючи істотними ознаками; описувати предмети й знаходити їх за описом; знаходити ціле за частиною і частину за цілим; групувати предмети за місцем, способом використання людиною; встановлювати послідовність стадій розвитку рослин. Діти дуже добре сприймають ігри на природничу тематику: "Загадай – ми відгадаємо", "Що спочатку, а що

потім?", "Магазин", "Овочі і фрукти", "Хто де живе?", "Знайти дерево за насінням".

Широкі можливості у початковій школі, особливо в перших-других класах, є для проведення ігор-занять та ігор-вправ. Так, для розвитку усного мовлення й логічного мислення учнів доцільно проводити такі ігри: "З якого дерева листя?", "Знайти такий самий предмет (колір)", "Що змінилося?", "Чого тут не вистачає?", "Коли це буває?", "Для чого це потрібно?", "Хто на чому грає?", "Чиї це інструменти?". На уроках навчання грамоти, наприклад, за допомогою гри-вправи "Чарівний мішечок" можна закріплювати різноманітні вміння й навички. Набір предметів у мішечку, звичайно, не випадковий. Він щоразу змінюється залежно від мети навчання: це можуть бути іграшки, в назвах яких є літери, склади, які зараз вивчаються, дрібні речі, які треба описати, тощо. Ще один приклад створення ігрової ситуації для рольової гри: на одному з уроків до першокласників раптом завітав "листоноша". Він роздає кільком дітям "листи" - завдання для складання маленьких оповідань за малюнками (або опорними словами), що лежать у конвертах. З нетерпінням очікують діти цих листів, прагнучи скласти найкращий твір. Приклад з уроку математики. Учитель несподівано ставить на стіл іграшкові терези, кладе кілька яблук, огірків, цукерок і пропонує пограти "в магазин". "Продавець" і "покупець" швидко лічать, а діти стежать за правильністю розрахунків. Так у грі малюки тренуються в додаванні й відніманні. Учитель, який працює творчо, вміло використовує на уроках елементи змагання: хто більше назве слів, відгадає загадок, найкраще виконає завдання, швидше обчислить тощо.

Щоб активізувати мовчазних учнів, потрібно проводити гру-вправу "Відгадай!". На столі чотири-п'ять іграшок з виразними ознаками. Першокласники уважно розглядають їх. Потім учитель накриває іграшки і пропонує учням вибрати одну з них: "Діти, зараз ми дізнаємося, кому що сподобалось. Я бачу, всім хочеться відповісти. А хто зможе, не називаючи іграшки, так розповісти про неї, щоб ми самі здогадалися, яку він вибрав?" Малюки швидко пересвідчуються в тому, що кожний предмет має багато ознак, але не всі вони істотні. Велику розвивальну цінність становлять ігри-вправи на виключення зайвого: "Який предмет зайвий?", "Яка літера заблукала?" тощо. Особливо охоче молодші учні грають у такі ігри, які потребують активної участі всього класу. Наприклад, в ігри-заняття, де передбачаються пересування, рухи за певними правилами. Ознайомлюючись з навколишньою дійсністю, діти охоче грають у сюжетні ігри ("Ми прийшли до театру", "Я збираюся в гості" та ін.), які розвивають уяву, спостережливість, спонукають до самоконтролю. Адже учні діють у ситуаціях, наближених до їхнього життєвого досвіду.

Головними умовами ефективності застосування дидактичних ігор є: органічне включення їх у навчальний процес; захоплюючі назви; наявність справді ігрових елементів, зокрема зачинів, римування; обов'язковість правил, які не можна порушувати; використання лічилок; емоційне ставлення самого вчителя до ігрових дій (його слова й рухи цікаві, несподівані для дітей) [35].

Деякі вчителі вважають, що дидактичні ігри найдоцільніше проводити наприкінці уроку, оскільки в цей час діти найбільше стомлені. Це – помилкова думка, нерідко саме ігрова ситуація може бути найкращим початком уроку. В ігровій формі можна ефективно ознайомити дітей із новим способом дії, пожвавити процес тренувальних вправ. Діти із задоволенням виправляють помилки Незнайка, "розмовляють" з Чомусиком, учаться в "лісовій школі" або діють разом з казковим героєм, виконуючи тренувальні вправи. В іграх-вправах молодші школярі знаходять виходи з числових лабіринтів, розв'язують ребуси, складають загадки. Усе це не тільки пожвавлює навчальний процес, а й запобігає втомі.

За всієї привабливості ідеї використання ігрової діяльності у навчальному процесі, необхідно зазначити, що ігри доречні й ефективні не на всіх уроках. Неприродною буде, приміром, ігрова контрольна робота чи гра на весь урок під час вивчення зовсім нового матеріалу (хоча й на таких уроках можливі ігропаузи для актуалізації знань, наприклад, або зняття стресових проявів). Куди багатший ігровий потенціал мають уроки узагальнення отриманих знань, закріплення їх або вироблення практичних умінь і навичок. Дуже жваво й ефективно проходить в ігровій формі підготовка до тематичної атестації, коли учні мають необхідний багаж знань і потрібно його актуалізувати та систематизувати.

Під час планування, підготовки і проведення гри на уроці потрібно дотримуватись наступних принципів і правил:

- Учитель має чітко усвідомлювати дидактичні завдання використання ігрових елементів у навчальному процесі й організувати всю діяльність на уроці з орієнтацією на виконання цих завдань. Усі учасники повинні знати і виконувати правила гри, про які їх докладно інформують до її початку.

- На ігровому уроці не повинно бути сторонніх спостерігачів, тому важливо залучити всіх учнів до активної діяльності. Разом із тим участь у грі – справа добровільна, тому не варто змушувати грати дітей пасивних або тих, які соромляться. Спочатку їм можна запропонувати ролі експертів чи асистентів учителя. Через деякий час вони самі попросяться в гру.

- На ігровому уроці, як і у будь-якій грі, обов'язково має бути присутнім елемент несподіванки і непередбачуваності, що дає змогу активізувати вияв творчих здібностей учнів.

- Періодично слід змінювати правила гри, щоб вона не набридала і залишалася цікавою дітям. При цьому система підрахунку балів і визначення переможців мають залишатися максимально простими й наочними. Дуже корисно бали матеріалізувати (у вигляді фішок чи зірочок) і записувати їх на зведеному табло.

- Дуже тонка процедура – розподіл ігрових завдань. Тут учитель має виявити весь психологічний і педагогічний такт. Учні, які не можуть похвалитися знаннями, необхідно підтримувати, створювати для них ситуацію успіху, щоб вселити впевненість. Незаперечних відмінників і нестримних лідерів можна й навантажити відповідно – їхня перемога буде важчою, але не менш бажаною.

Таким чином, функціонально всі види дидактичних ігор зорієнтовані на те, щоб навчати і розвивати дітей (дошкільників і молодших школярів) через ігровий задум. Ця їх автодидактична властивість зумовлює особливості роботи педагога щодо використання ігрових прийомів у розвитку дитини.

Гра у навчальному процесі створює мотивацію, близьку до природної, збуджує інтерес, підвищує рівень навчальної праці, розвиває комунікативні навички. Порівняно з іншими формами навчання й виховання, перевага гри полягає в тому, що вона досягає своєї мети непомітно для вихованця, тобто не потребує ніяких способів насильства над особистістю дитини. Під час гри діти молодшого шкільного віку почувають себе вільно і комфортно. Причому це стосується всіх учнів, які мають різні психологічні особливості. У процесі гри «навіть інтелектуально пасивна дитина спроможна виконати таке завдання, яке їй важко дається у звичайній життєвій ситуації, тому що тут не існує тієї «жорстокої смуги оцінювання», до якої потрапляє молодший школяр із перших днів перебування в школі, а отже, знижується його тривожність, напруження, негативне ставлення до навчальної діяльності».

Добираючи ігри, слід поєднувати два елементи - пізнавальний та ігровий. Створюючи ігрову ситуацію відповідно до змісту програми, педагог повинен чітко спланувати діяльність учнів, спрямувати її на досягнення поставленої мети. Коли визначено завдання, вчитель надає йому ігрового змісту, окреслюючи ігрові дії. Ігровий зміст спонукає учнів до гри. А коли виникає особиста зацікавленість, то з'являється і активність, і творчі думки, і дії, і хвилювання як за себе, так і за команду та весь колектив.

Раціональне використання ігрових методів сприяє позитивній зміні рівнів активності учнів: від репродуктивного через пошуковий до творчого. Тут допомагає логічне використання методів від більш простих (ігри-вправи) до складних (рольові). Ігрові методи впливають на розвиток логічного мислення, теоретичних знань і практичних умінь та навичок, самостійності та самоосвіти, колективного

співробітництва. Готуючись до заняття, педагог повинен чітко продумати послідовність ігрових дій, організацію учнів, тривалість гри, її контроль, підбиття підсумків та оцінку.

Список використаних джерел

1. Артемова Л. В. Окружающий мир в дидактических играх дошкольников. М., 1992.
2. Артесова Л. Моделі структур дидактичної гри//Дошкільне виховання. №4. 2005. С. 6-8.
3. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т.2, Проблемы общей психологии / Под ред. В.В.Давыдова. М.: Педагогика, 1982. 504 с.
4. Жукова Н.С. и др. Логопедия. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников: Кн. для логопеда / Н.С.Жукова, Е.М.Мастюкова, Т.Б.Филичева. Екатеринбург: АРД ЛТД, 1998. 320 с.
5. Золотоверх В. Ігротерапія як засіб подолання порушень у дітей з особливостями психофізичного розвитку// Дефектологія. 2004. №4. С. 18-22
6. Игры в логопедической работе с детьми /под ред. Селиверстова В.И. М.: Просвещение; 1987. 142 с.
7. Колечко В.В. Педагогические условия организации дидактических игр с детьми старшего дошкольного возраста. М.: Просвещение; 1990. 38 с.
8. Кольцова М.М. Ребенок учится говорить. Пальчиковый игротренинг. / СПб.: НД «МиМ», 1998. 192 с.
9. Коржанюк О.О. Використання дидактичних ігор та ігрових прийомів у корекційно-розвитковій роботі з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку [Електронний ресурс]
10. Мастюкова Е.М. Лечебная педагогика: Советы педагогам и родителям по подготовке к обучению детей с особыми проблемами в развитии. – М.: ВЛАДОС, 1997. 304 с.
11. Піроженко Т.О. Методика обстеження і координати зростання мовленнєвого розвитку дошкільника. // Практична психологія та соціальна робота, 2001. №10. С. 14 – 18.
12. Поваляева М.А. Справочник логопеда. Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. 448 с.
13. Ребенок. Раннее выявление отклонений в развитии речи и их преодоление / Под ред. Ю.Ф.Гаркуши. М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2001. 256 с.
15. Синьов В.М., Коберник Г.М. Основы дефектологии: Навч.посібник. К.: Вища шк., 1994. 143 с.

1.7. Технології арт-педагогіки і арт-терапії

Мистецтво саме по собі володіє цілющою дією.

Е. Крамер

Технологія арт-терапії

Мистецтво, як особлива форма суспільної свідомості, що поєднує систему світоглядних уявлень та ціннісних орієнтацій людства, є унікальним засобом впливу на особистість. Протягом не одного тисячоліття тривають дискусії науковців щодо його ролі у формуванні всебічнорозвиненої особистості. Як специфічно-художня форма відображення дійсності, мистецтво виступає засобом гармонізації внутрішнього світу людини, потужним джерелом духовного становлення особистості і розглядається як важливий компонент виховання молодого покоління.

Арт-терапія – це синтез кількох галузей наукового знання: мистецтва, психології та медицини. У терапевтичній і корекційній практиці - це сукупність методик, що побудовані на застосуванні різноманітних видів мистецтва у своєрідній символічній формі та сприяють стимулюванню креативу дитини, корекції психосоматичних психоемоційних порушень і відхилень в особистісному розвитку.

Арт-терапія розглядається як технологія цілеспрямованого використання мистецтва як засобу психотерапевтичного та психокорекційного впливу на особистість. Вона ґрунтується на переконанні, що внутрішнє "Я" людини відтворюється у візуальних образах щоразу, коли вона малює чи займається ліпленням, не надто розмірковуючи над результатами своєї праці, тобто спонтанно, на відміну від ретельно організованої навчальної діяльності [99, с. 217].

Важливу роль мистецтва у навчанні та вихованні дітей з особливими потребами відзначали представники зарубіжної спеціальної педагогіки (Є.Сеген, Ж.Демор, О.Декролі), вітчизнянії психологи і лікарі (Л.Виготський, А.Грабаров, В.Кащенко та інші). Л.Виготський, зокрема, наголошував на особливій ролі художньої діяльності як у розвитку психічних функцій, так і в активізації творчих проявів дітей із особливими потребами в різноманітних видах мистецтва. У праці «Психологія мистецтва» Л.Виготський розкриває механізм «катарсису» (очищуючої дії мистецтва): «Перетворення негативних почуттів у мистецтві полягає у переході їх у свою протилежність, тобто в позитивну емоцію, яку несе в собі мистецтво» (Л. Виготський).

Таким чином, сучасна наукова думка визначає **арт – терапію** як метод або технологію зцілення за допомогою творчості; як спеціалізовану форму психотерапії, засновану на мистецтві, образотворчій і творчій діяльності.

Арт-терапія – це засіб вільного самовираження і самопізнання. Нині вона активно застосовується у психотерапії, психосоматичних клініках та в соціальній сфері. Головною метою використання арт – терапії є гармонізація розвитку особистості через розвиток уміння самовираження та самопізнання.

Цілеспрямоване і системне використання методів арт – терапії, на думку В. Соловйової, здатне забезпечити:

- формування відносин взаємного прийняття та емпатії;
- можливість вільного самовираження та самопізнання;
- підвищення адаптаційних здібностей, зниження втоми та напруженості;
- створення позитивного емоційного настрою.

Говорячи про технології арт-терапії, найчастіше мають на увазі терапію художньою творчістю. Хоча сьогодні не менш інтенсивно розвиваються й інші напрямки арт-терапії: танцювально-рухова, бібліотерапія, казко терапія, драмо терапія, кіно терапія, лялькотерапія, пісочна терапія та ін).

Мистецтво є важливим фактором духовного розвитку особистості, здійснює значний психотерапевтичний вплив на емоційну сферу дитини виконуючи при цьому комунікативну функцію. У процесі розвитку арт-терапії увага психотерапевтів була спрямована переважно на продукти образотворчої діяльності, оскільки з їх допомогою можна на символічному рівні безпечно вивчати найрізноманітніші почуття та давати можливість їх вияву. Адже часто саме невербальні засоби є єдино можливими для вираження сильних емоційних переживань. Художня творчість допомагає зрозуміти й оцінити свої почуття, спогади, образи майбутнього, знайти час для відновлення життєвих сил і спосіб спілкування з самим собою.

Отже, арт-терапія в сучасних умовах може розглядатись як технологія створення та використання різних творів мистецтва з метою передачі почуттів, емоцій та інших проявів психіки людини; як інструмент для дослідження і гармонізації тих сторін внутрішнього світу людини, для вираження яких слова не підходять. Спираючись на символіку і власний творчий потенціал, людина здатна досягти самоцілення. А символічні образи, які вона створює, являють собою способи вирішення внутрішньопсихічних конфліктів.

Використання арт-педагогіки в освітній сфері

В умовах сучасного соціокультурного простору в Україні спостерігаються тривожні тенденції, пов'язані зі значною втратою національних культурних традицій, зміною загальносупільних духовних орієнтирів та пріоритетів, деформацією базових моральних цінностей та цінностей сімейного виховання, перевагою псевдокультурних, агресивних та антигуманних тенденцій в інтернет-ресурсах та засобах масової інформації. Це все значною мірою ускладнює процес виховання підростаючого покоління, оскільки засвоєння базових ціннісних орієнтацій відбувається в умовах постійного вибору між тим, що декларується в сім'ї, пропагується іншими соціальними інститутами (дитячий садок, школа) та поширюється засобами масової інформації. Наявність ціннісних суперечностей у найближчому соціальному оточенні дитини призводить до зниження моральних критеріїв у її свідомості та поведінці, зростання тривожності, внутрішньої напруги, і навіть виникнення стресових розладів.

Тому в умовах соціокультурної кризи першочерговим завданням педагогів має стати гуманізація освітнього простору, організація навчально-виховної взаємодії вихователя та вихованців, орієнтованої на особистість як найвищу цінність. Величезні потенційні можливості в цьому напрямі закладені у художній творчості.

Художньо-творча діяльність – це делікатна можливість спостерігати за дитиною в процесі спонтанної творчості, наблизитися до розуміння її особистісних інтересів, життєвих цінностей, відчувати й зрозуміти її неповторність та унікальність. Але найважливішим є те, що виховний, розвивальний, діагностичний і корекційний процеси при цьому поєднуються завдяки захоплюючій спонтанній творчій діяльності. А в результаті налагоджуються емоційні, довірливі комунікативні контакти між дорослим та дитиною, пізнаються закони ефективної соціальної взаємодії.

Метою застосування арт – терапії в освіті є збереження або відновлення здоров'я учнів та їх адаптація до умов освітньої установи (А. Копитін).

Забезпечуючи динамічну і гармонійну систему взаємодії між дитиною, продуктом її образотворчої діяльності і дорослим (психологом, педагогом, вихователем) та маючи міждисциплінарний характер, арт-терапія здатна не лише здійснити терапевтичний чи корекційний вплив на психічний та фізичний стан дитини, а й реалізувати основні функції освіти: виховну, розвивальну, діагностичну, корекційну, соціалізуючу, психогігієнічну тощо. Виходячи з цього, на перетині століть деякі науковці констатують навіть формування нового, педагогічного напрямку арт-терапії – **арт-**

педагогіки, яка покликана стати інноваційною, здоров'язберігаючою технологією особистісно орієнтованого навчання та виховання.

Арт-педагогіка, на думку О. Деркач, передбачає передусім роботу з особистістю дитини (переважно без відхилень у психоемоційному розвитку) шляхом організації живого конструктивного союзу дитини та дорослого у культуротворчому мистецькому просторі з метою реалізації наступних освітніх завдань:

- розвиток емоційно-вольової сфери школярів;
- розвиток креативності як здатності до творчості та потреби до творчого самовираження;
- психогігієна (турбота про емоційний та психічний стан школяра – зниження внутрішньої тривожності та агресії, оволодіння навичками емоційної саморегуляції засобами художньо-творчої діяльності тощо);
- формування позитивної „Я-концепції” молодшого школяра на основі самопізнання та самоприйняття;
- забезпечення соціокультурної адаптації школярів (оволодіння поведінковими моделями у відповідності до соціально прийнятних морально-етичних норм, формування комунікативної культури та розвиток емпатійних вмінь молодших школярів);
- гармонізація особистісного розвитку учнів в контексті тріади „природа – я – соціум” [25].

Особливості організації арт-педагогічної роботи

Зазвичай будь-які тренінгові заняття психотерапевтичного характеру проводяться в групі до 15 осіб. Це є доцільним, якщо такі заняття проводитиме практичний психолог чи соціальний (корекційний) педагог із групою учнів, зібраних з різних класів. Якщо ж заняття з елементами арт-терапії та арт-педагогіки проводитиме вихователь (класний керівник) з метою більш глибокого вивчення внутрішнього світу своїх вихованців та формування міцного, дружнього дитячого колективу в результаті спільної художньо-творчої діяльності, то цінність арт-педагогічної роботи полягатиме саме у такій діяльності.

В умовах стандартної класної кімнати з метою організації своєрідного арт-терапевтичного простору увагу варто зосередити на організації двох робочих зон. У першій зоні, на думку Л.Лебедевої, мають міститися особисті робочі місця школярів (парти і стільці) для індивідуальної творчості, а у другій – вільній від меблів частині класу, слід залишити простір, у якому можна було б легко пересуватися, рухатися чи навіть танцювати. Професійні арт-терапевти радять мати також «спецодяг» (фартух та нарукавники) для занять із використанням фарб, щоб знизити тривожність молодших учнів у зв'язку з можливістю забруднитися [60].

Необхідними матеріалами для організації та проведення заняття є:

- олівці, фломастери, кольорова крейда, пастель, сангіна, художнє вугілля, акварель, гуаш;
- пензлі різних розмірів, палітра, баночки з водою, губка (для зафарбовування великих площ);
- папір різного формату, кольору та відтінку, щільності та текстури;
- картон, фольга, клей, скотч, ножиці, нитки, мотузки, клаптики тканини;
- серветки, ганчірки та скатертини тощо.

У роботі над колажами можуть знадобитися старі журнали, рекламні буклети, репродукції чи фотографії. На деяких заняттях можна використовувати пластилін (використання глини та спеціального тіста є не дуже зручним у школі), пісок з мініатюрними фігурками, різноманітні природні матеріали для створення об'ємних композицій.

Враховуючи, що метою заняття є досягнення певного терапевтичного ефекту, педагогам, на думку Л.Д.Лебедевої, варто відмовитися від багатьох традиційних прийомів роботи, що зазвичай використовуються на уроках:

- недопустимі команди, накази, вимоги та примуси;
- дитина сама може вибирати для себе ті види та зміст роботи, зображувальні матеріали та власний темп, які їй підходять;
- учень може відмовитися від виконання деяких завдань, вербалізації своїх почуттів та переживань, колективного обговорення тощо (способи включення учнів у роботу багато в чому залежать від педагогічного такту та майстерності вчителя);
- дитина може лише спостерігати за роботою товариша або займатися чим-небудь за бажанням, якщо це не суперечить соціальним та груповим нормам;
- заборонена оцінка суджень, критика та покарання [60].

В структурі кожного арт-терапевтичного заняття повинні чітко прослідковуватися дві складові частини. Перша – невербальна, творча, неструктурована, де основним видом діяльності є сам процес творчості. Друга частина – вербальна інтерпретація створених зображень, асоціацій, емоцій та почуттів, що виникали в процесі роботи. Таким чином, структура арт-терапевтичного заняття повинна складатися з наступних етапів:

1. Налаштування на роботу («розігрів»).
2. Активізація різних чуттєвих сфер (зорової, слухової, смакової, нюхової, тактильної, кінетичної) та актуалізація візуальних,

аудіальних і кінестетичних образів (як варіант – застосування елементів медитації у поєднанні із музичним супроводом).

3. Індивідуальна творча робота.

4. Етап вербалізації.

5. Заключний етап – рефлексивний аналіз [60].

Зазначимо, що, на відміну від занять образотворчим мистецтвом (спеціально організованої діяльності з навчання малюванню чи рукоділлю), використання арт-педагогічних методик завжди мають спонтанний характер, а наявність художніх талантів чи спеціальної підготовки не відіграє значущої ролі. Під час проведення таких занять важливим є сам творчий акт та особливості внутрішнього світу творця, що виявляються у результаті втілення цього акту.

Таким чином, арт-педагогіка виходить за межі традиційної мистецької освіти і спрямована на формування позитивної „Я-концепції” та системи ціннісних орієнтацій школярів. Та все більшої актуальності набуває питання підготовки майбутніх учителів, практичних психологів та соціальних педагогів до реалізації психокорекційного, психотерапевтичного, розвивального та виховного потенціалу арт-педагогіки як інноваційної, здоров'язберігаючої технології особистісно орієнтованого навчання та виховання, що здатна забезпечити гармонійне формування особистості дитини через художньо-творче самовираження, самопізнання та самореалізацію.

Арт-терапія в корекційно-виховній роботі

На сучасному етапі розвитку спеціальної освіти в Україні все більш актуальним постає питання всебічного та гармонійного розвитку дітей з особливими потребами. Важливим засобом корекції психофізичного розвитку таких дітей у корекційно-виховному процесі постає застосування різних методів технології арттерапії.

Досить тривалий час арттерапія як напрям психокорекції застосовувалась виключно у психотерапевтичній практиці. Останнім часом значно зростає інтерес до механізмів та психолого-педагогічних і організаційних умов впливу різних видів мистецтва на дитину з особливими потребами у корекційно-виховному процесі. Вона все більш широко використовується у соціальній сфері, центрах реабілітації, спеціальних освітніх закладах, адже «...незважаючи на тісний зв'язок з лікувальною практикою, арттерапія в багатьох випадках має переважно психопрофілактичну, розвивальну та соціалізуючу спрямованість» [А. Копитін, 2007].

У пошуці ефективних технологій корекційно-виховного процесу арт-терапія набуває все більшої актуальності. У першу чергу завдяки своїм широким можливостям використання для дітей практично всіх

категорій психофізичних розладів, насамперед тих, що мають тяжкі мовленнєві порушення, оскільки арт-терапія – це переважно невербальна форма роботи.

Сучасна вітчизняна спеціальна педагогіка та психологія значною мірою орієнтована на використання в корекційному виховному процесі різноманітних видів мистецтва як важливого засобу виховання гармонійної особистості, культурного розвитку, а також психічного здоров'я дитини з особливими освітніми потребами. Арт-терапія має “інсайт-орієнтований” характер, створює атмосферу довіри й уваги до внутрішнього світу людини.

Корекційно-виховну роботу за допомогою арт-терапії можна починати вже з 3-х років. Використання терапії творчістю у роботі з дітьми з психофізичними вадами, як доводить практика, часто дає надзвичайні результати, адже процес творення (не за вимогою, не за зразком) завжди приносить радість і насолоду. І це вже важливо, не залежно від того, народжується ця радість в глибинах підсвідомості чи є результатом розуміння дитиною можливості трохи розважитись. Участь дитини із вадами психофізичного розвитку в художній діяльності з однолітками та дорослими розширює її соціальний досвід, вчить адекватній взаємодії та спілкуванню у спільній діяльності, забезпечує корекцію порушень комунікативної сфери.

Практика сучасної арт-терапії існує в 2-х варіантах: індивідуальному та груповому. *Індивідуальна* арт-терапія частіше застосовується в психіатрії: для осіб, до яких не можна застосувати вербальну психотерапію (олігофрени, психотики, особи похилого віку з порушеннями пам'яті часто здатні виражати свої переживання в образотворчій формі), пацієнтів з неглибокими психічними розладами невротичного характеру; для дітей і дорослих з проблемами вербалізації (аутисти, мовні порушення – заїкуватість, малоконтактність), з невимовними переживаннями (з посттравматичними розладами). Проте такий варіант арт-терапії можливий і у роботі корекційних та соціальних педагогів, психологів.

Індивідуальний арт-терапевтичний процес відбувається, як правило, на основі психодинамічного підходу – дослідження несвідомого на продуктах образотворчої діяльності. Як інші форми психотерапії, арт-терапія припускає психотерапевтичний контракт, встановлення психотерапевтичних взаємин, феномени перенесення і контрперенесення. Арт-терапевт завжди поруч з клієнтом під час його творчості. Він не коментує, не робить зауваження, сприяє вираженню емоцій (зокрема негативних), з'ясовує за допомогою запитань усе, що робить клієнт. Але ніколи не оцінює роботу клієнта ні з естетичної, ні з іншої точки зору! Індивідуальна арт-терапія може бути довготривалою: тривати кілька місяців або навіть років.

У корекційно-виховній роботі найчастіше використовується *групова* арт-терапія, яка допомагає:

- розвивати соціальні й комунікативні навички;
- надати взаємну підтримку членам групу і вирішити загальні проблеми;
- спостерігати результати своїх дій і їхній вплив на інших;
- засвоювати нові ролі і виявляти латентні (приховані) якості особистості, спостерігати, як модифікація рольової поведінки впливає на взаємини з іншими;
- підвищувати самооцінку і веде до зміцнення особистої ідентичності;
- розвивати навички прийняття рішень (В. Соловйова В.).

Арт-терапевтична група передбачає створення демократичної, психологічно комфортної атмосфери, пов'язаної з рівністю прав і відповідальності учасників групи, меншим ступенем їхньої залежності від арт-терапевта.

У такій групі важлива не тільки взаємодія з іншими учасниками групи, а й індивідуальна творчість, образотворча робота, що впливає на динаміку загального процесу. У груповій арт-терапії поєднується прагнення учасників до злиття з групою і збереження групової ідентичності й потреби в незалежності, зміцненні індивідуальної ідентичності.

Найактуальнішими методиками арттерапії у вітчизняній психологічній практиці, за спостереженнями В. Соловйової, є «Мандала», «Коллаж», «Монотипія», «Герб».

Арт-терапія як технологія корекційно-виховного процесу включає в себе такі напрями:

- Нетрадиційні напрямки образотворчої діяльності, спрямовані на корекцію мотиваційної сфери дитини, що передбачає психологічний супровід сюжетних ліній, створених дитиною.
- Створення колажів з малюнків, фотографій, символів, природних матеріалів навчає дитину “спілкуватися” з навколишнім середовищем.
- Пальчиковий театр та нетрадиційні форми роботи з папером мають на меті психокорекцію моторної, когнітивної, мотиваційної сфери дитини. За допомогою сюжетно-рольової гри діти знайомляться з елементами виразних рухів, мімікою, жестами.
- Робота з тістом, тістопластика передбачає корекцію рухової можливості дитини, корекцію пізнавальних і творчих можливостей дитини.
- Малювання на тканині губкою, пальцями та долонями підвищує потреби в активності та реалізації моторних та емоційних можливостей.

- Сенсорна інтеграція та психокорекція передбачає знайомство дитини з формою, розміром, площиною та частинами предметів, що сприяє психокорекції пізнавальних процесів, мотивації, а також підвищенню соціальної адаптації дитини.

- Одним із найцікавіших напрямків терапії є створення вистав дітьми шкільного віку за допомогою ляльок. Приймаючи участь у лялькових виставах, учні початкових класів навчаються грати сюжетні ролі за казкою й “приміряти” ту чи іншу роль на себе. Протягом заняття діти не тільки отримують задоволення від пізнання навколишнього світу, але й вчаться керувати собою та відчувати темпоритм сюжету. Ляльковий театр спрямований на формування емоційної сфери дитини, розвиває пам'ять, мислення, увагу та уяву [77].

Сучасним інноваційним напрямом арт-терапії можна вважати пісочну терапію, яку останнім часом все частіше використовують психологи, корекційні педагоги, логопеди. Терапевтичний ефект гри з піском уперше визначив швейцарський психолог і філософ Карл Густав Юнг. Дитина будує і руйнує зроблене нею і знову будує, – ця нехитра дія говорить про те, що на зміну старому завжди приходиться нове. Багато разів проживаючи цю таємницю, дитина досягає стану рівноваги, її покидає тривога і страх, стабілізується емоційний стан, розвивається увага, пам'ять, що є дуже важливим для дітей з мовленнєвими порушеннями (К. Юнг).

Ігрові заняття з піском корисно використовувати саме в логопедії, оскільки вони:

- розвивають тактильно-кінетичну чутливість і дрібну моторику рук;
- стабілізують емоційний стан, долають страхи;
- долають комплекс «поганого художника»;
- вдосконалюють зорово-просторову орієнтацію, мовленнєві можливості;
- сприяють розширенню словникового запасу;
- допомагають засвоїти навички звуко-складового аналізу та синтезу;
- дозволяють розвивати фонематичний слух і сприйняття;
- сприяють розвитку зв'язного мовлення, лексико-граматичних уявлень;
- допомагають при вивченні букв, засвоєнні навичок читання і письма.

Пісочні ігри можна широко використовувати не тільки у дитячому садку, але й у школі при навчанні грамоти, рахунку тощо.

Наприклад: діти пишуть букви на піску, які вивчили або які диференціюють, перетворюють Л на А, Н на И, М на Л; при вивченні

теми «Наголос» пишуть наголошену букву або учень вимовляє написане на піску слово, інтонаційно виділяє наголошений звук. «Чарівною паличкою» він торкається букви, залишаючи над нею слід наголосу. Фахівцями помічено, що дітям дуже подобається знаходити у піску букви і складати з них слова, писати буквені, цифрові, графічні диктанти тощо. При цьому за допомогою піску активно розвивається дрібна моторика пальців рук.

Аналіз сучасного досвіду використання пісочної терапії на логопедичних заняттях свідчить, що ця технологія дає позитивні результати, а саме:

- підвищується інтерес дітей до логопедичних занять;
- діти відчують себе більш успішними;
- на занятті немає місця для монотонності та нудьги.

На думку Макаренка, для посилення ефективності корекційно-виховної роботи доцільно запроваджувати такі напрями арттерапії, як: музикотерапією, казкотерапію, терапію образотворчим мистецтвом (образо- терапією).

Усі напрями (методи) арттерапії можна поділити на 3 групи: пасивні (рецептивні), активні та інтегровані. Пасивні передбачають відносини залучення дитини до арттерапевтичних проявів, активні спонукають до безпосередньої діяльності дитини; інтегровані – це симбіоз різних арттерапевтичних впливів.

Необхідною умовою корекційного процесу є чітке відмежування арттерапії від традиційних занять із малювання, ліплення, аплікації чи музики, оскільки в контексті арттерапії мистецьку діяльність можна назвати спонтанною, що є вільним виявом творчої експресії, емоцій, почуттів.

Розглянемо застосування методів арттерапії (образотерапії) в корекційній роботі з дітьми, які мають психофізичні порушення (Рис.2.1) (Макаренко).

Образотерапія

Пасивні психокорекція	споглядання худ. творів	+
Активні всебічний аплікація, робота з піском, Інтегративні	малювання, ліплення, створення худ. образів до відповідної музики; малювання персонажів казок, виготовлення ляльок	+

Рис. 2.1 Методи образотерапії

Психо-корекційна робота проводиться переважно з дітьми, які мають проблеми емоційного характеру в поведінці та спілкуванні: підвищену тривожність; агресивність; замкненість; сором'язливість; знижену самооцінку. *Метою корекційної роботи є позбавлення відхилень у емоційному розвитку; метою розвивальної роботи – розвиток уже наявних знань, умінь та навичок, формування навичок позитивної поведінки у дітей.* Завдання психо-корекційної роботи:

- навчати дітей основ комунікації та конструктивних форм поведінки;
- розвивати здібності адекватного сприйняття себе та оточуючих;
- усувати надмірне напруження, тривожність та бар'єри для продуктивних, конструктивних дій дітей;
- регулювати соціальні взаємини дітей.

Заняття проводяться з групою дітей не більше 4-ох осіб 1 раз на тиждень. Тривалість таких занять – 20-30 хвилин. Педагог обирає завдання та матеріали для роботи згідно вікової категорії дитини.

Усі заняття згруповані в три блоки: I. Пропедевтичний блок. II. Корекційні заняття. III. Заняття на закріплення результату.

Для малювання пропонується застосовувати різні матеріали (фарби, олівці, фломастери, крейду). Так, малювання олівцями сприяє подоланню імпульсивності й зниженню агресивності; малювання фарбами на великих аркушах паперу не лише пензликом, а й пальцями, долонями – зниженню тривожності, оптимізації самооцінки. Тематика малюнків має бути різноманітною, наприклад: «Малюємо емоцію», «Автопортрет», «Портрет мого друга», «Моя улюблена іграшка» та ін.

Важливою умовою, що підвищує корекційний ефект арт-терапії, є подальший аналіз і обговорення малюнків, придумування історій за малюнками. Це сприяє розвитку самопізнання, емоційної децентрації, емпатії, усвідомленню власних емоційних станів, забезпечує групову підтримку.

Невід'ємною складовою в корекційному процесі на заняттях ізотерапії виступає розвиток зв'язного мовлення. Адже, як відомо, що окрім первинного розумового порушення, наприклад, у дітей-олігофренів, спостерігаються складні вторинні (мовленнєві) і третинні (психологічні, особистісні) порушення. Якщо спеціальна педагогіка дає можливість частково подолати чи компенсувати більшість первинних порушень, найважче в процесі корекційного навчання і виховання буває виправити вторинні і третинні відхилення. І оскільки арттерапія є, насамперед, психокорекційною технологією, то цілком можна передбачити, що її застосування дасть позитивний ефект у корекції як первинних, так і вторинних порушень.

Колективом вітчизняних психологів Л. Нікішиною, Л. Федоткіною, Л. Вадрус, Н. Некряч та О. Образцовою розроблено та адаптовано в корекційному процесі програму з арт-терапії для дітей з обмеженими можливостями [77]. Вона складається з 4-х навчальних циклів.

1 цикл навчання, починаючи з 3-х років, передбачає формування передумов до сприйняття інструкцій педагога, розвиток вміння співпрацювати з дорослим, концентрувати увагу на незначний проміжок часу, працювати “рука в руці”; передбачає формування елементарних знань щодо кольору, розміру, величини оточуючих предметів. Даний цикл включає в себе наступні види діяльності програми з арт-терапії: сприймання кольорової гами за допомогою нетрадиційних напрямків з образотворчої діяльності (малювання губкою, пальцями, крейдою, на тканині та ін.), початкові навички створення колажів з різноманітних матеріалів, пальчиковий театр, тістопластика.

2 цикл навчання спрямований на формування первинних самостійних навичок, часткове розуміння інструкції, виконання завдання “рука в руці” та спільну співпрацю з дорослим, виконання дій за педагогом, спираючись на зразок та інструкцію. Вдосконалення набутих умінь відбувається в процесі діяльності з колажами, тістом, малюванням та грою в ляльковому театрі та іншими напрямками передбаченими програмою.

3 цикл навчання передбачає поглиблення та вдосконалення знань, умінь та навичок дитини, уміння розуміти інструкцію педагога, уміння використовувати здобутий досвід, спиратись на зразок, бачити свої помилки та виправляти їх. Програма з арт-терапії в рамках даного циклу включає в себе нетрадиційні напрямки роботи із образотворчої діяльності, пальчиковий і ляльковий театр, створення колажів, малювання та тканині, робота з тістом, сенсорну інтеграцію.

4 цикл навчання передбачає готовність вихованця до виконання завдання за інструкцією, самостійну роботу дитини, або роботу з незначною направляючою допомогою дорослого, розвиток уяви та образного мислення, вміння елементарно аналізувати свою роботу та вдосконалювати її через усі види діяльності передбачені програмою психотерапевтичного напрямку. Програма адаптована до психофізичних індивідуальних можливостей дітей з особливими потребами.

Важливою умовою ефективної арт-терапії є активне залучення батьків до спільних занять. Така діяльність дозволяє їм творити та грати разом з дитиною, бути не в якості батьків чи педагогів, а повноцінних учасників творчого процесу дитини. Це дозволяє налагодити міжособистий контакт, краще пізнати індивідуальні

особливості дитини, її внутрішній світ, відчуті її радості від творчої діяльності.

Вивчення практичного досвіду роботи корекційних педагогів з учнями з особливими потребами засвідчило, що діти краще сприймають матеріал, якщо він активно обговорюється. На початку занять у процесі гри діти вчаться вільно спілкуватися, правильно добирати потрібну лексику, залежно від ситуації, будувати зв'язні висловлення. Все це є особливо важливим для розв'язання складних і делікатних питань, також вагомим засобом зближення дітей.

Таким чином, арт-терапію, як методику корекційно-виховної роботи, доцільно використовувати в комплексі реабілітації дітей з обмеженими можливостями здоров'я та з їхніми батьками. Використання даного напрямку дозволяє здійснювати більш ефективний вплив на формування емоційної сфери, спонукає до подальшого розвитку компенсаторних властивостей збережених функціональних систем, покращує соціальну адаптацію дитини та батьків.

Список використаних джерел

1. Арт – терапія в епоху постмодерна (под. ред. Копытина А.И.) СПб., 2002.
2. Вознесенська О. Особливості арт-терапії як методу // Психолог. 2005. № 39. С. 5 – 8.
3. Деркач О. Арт-педагогіка як інноваційна технологія особистісно орієнтованого навчання та виховання [Електронний ресурс]
4. Деркач О. Педагогіка творчості: Казкотерапія на допомогу вчителю, вихователю, практичному психологу. Вінниця: ВДПУ, 2008. 48 с.
5. Копытин А.И. Руководство по групповой арт – терапии. СПб., 2003.
6. Лебедева Л.Д. Арт-терапия в педагогике // Педагогика. 2000. № 9. С. 27 – 34.
7. Нікішина Л.Т., Федоткіна Л.А., Вадрус Л.М., Некряч Н.С., О.М.Образцова Адаптована програма з арт-терапії для дітей з обмеженими можливостями [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://corr.ks.ua>
8. Рудестам К. Групповая психотерапия. Спб.: Питер, 2000. 384 с.
9. Реабілітація дітей з функціональними обмеженнями засобами мистецтва. Київ 2002.
10. Терлецька Л. Про методи арт-терапії // Психолог. 2002. № 5. С.26.

1.8. Інформаційно-комунікаційні технології

Інформатизація суспільства та освітньої сфери

Сучасний період розвитку цивілізованого суспільства характеризує процес інформатизації. Інформатизація є одним із головних напрямів сучасної науково-технічної революції, на якому ґрунтується перехід від індустріального етапу розвитку суспільства до інформаційного.

Інформатизація суспільства - це глобальний соціальний процес, особливістю якого є домінування в сфері суспільного виробництва процесів збору, накопичення, продукування, обробки, зберігання, передачі та використання інформації, здійснюваних на основі сучасних засобів мікропроцесорної та обчислювальної техніки, а також на базі різноманітних засобів інформаційного обміну.

Інформатизація суспільства забезпечує:

- активне використання постійно розширюючогося інтелектуального потенціалу суспільства, сконцентрованого в друкованому фонді, і науковій, виробничій та інших видах діяльності його членів;
- інтеграцію інформаційних технологій в наукових та виробничих видах діяльності, ініціюючий розвиток всіх сфер суспільного виробництва, інтелектуалізацію трудової діяльності;
- високий рівень інформаційного обслуговування, доступність будь-якого члена суспільства до джерел достовірної інформації, візуалізацію представленої інформації, суттєвість використовуваних даних.

Застосування відкритих інформаційних систем, розрахованих на використання всього масиву інформації, доступної в даний момент суспільству в певній його сфері, дозволяє удосконалити механізми управління суспільним устроєм, сприяє гуманізації і демократизації суспільства, підвищує рівень добробуту його членів. Процеси, що відбуваються у зв'язку з інформатизацією суспільства, сприяють не тільки прискоренню науково-технічного прогресу, інтелектуалізації всіх видів людської діяльності, а й створенню якісно нового інформаційного середовища соціуму, що забезпечує розвиток творчого потенціалу індивіда.

Одним із напрямків процесу інформатизації сучасного суспільства є інформатизація освіти - процес забезпечення сфери освіти методологією та практикою розробки та оптимального використання сучасних або, як їх прийнято називати, нових інформаційних технологій, орієнтованих на реалізацію психолого-педагогічних цілей навчання і виховання.

У широкому розумінні **інформатизація** – це комплекс соціально-педагогічних перетворень, пов'язаних із насиченням освітніх систем інформаційною продукцією, засобами й технологією, у вузькому — впровадження в заклади системи освіти інформаційних засобів, що ґрунтуються на мікропроцесорній техніці, а також інформаційної продукції і педагогічних технологій, які базуються на цих засобах [43].

Однією з найістотніших складових інформатизації є *інформатизація навчального процесу* – створення, впровадження та розвиток комп'ютерно орієнтованого освітнього середовища на основі інформаційних систем, мереж, ресурсів і технологій. Головною її метою є підготовка фахівця до повноцінного життя і діяльності в умовах інформаційного суспільства, комплексна перебудова педагогічного процесу, підвищення його якості та ефективності.

Поняття інформаційної технології та її складові

Технологія - це комплекс наукових і інженерних знань, реалізованих у прийомах праці, наборах матеріальних, технічних, енергетичних, трудових факторів виробництва, способах їх об'єднання для створення продукту або послуги, що відповідають певним вимогам. Тому технологія нерозривно пов'язана з машинізацією виробничого або невиробничого, насамперед, управлінського процесу. Управлінські технології ґрунтуються на застосуванні комп'ютерів і телекомунікаційної техніки.

Інформаційна технологія – це комплекс взаємозалежних, наукових, технологічних, інженерних дисциплін, які вивчають методи ефективної організації праці людей, зайнятих обробкою і зберіганням інформації; обчислювальну техніку і методи організації і взаємодії з людьми і виробничим устаткуванням, їх практичні додатки, а також зв'язані з усім цим соціальні, економічні та культурні проблеми. Самі інформаційні технології вимагають складної підготовки, великих первісних витрат і наукомісткої техніки. Їх введення повинно починатися зі створення математичного забезпечення, формування інформаційних потоків у системах підготовки фахівців.

Використовувані у виробничій сфері такі технологічні поняття, як норма, норматив, технологічний процес, технологічна операція і т.п., можуть застосовуватися і в інформаційних технологіях. Розробка цих понять у будь-якій технології, у тому числі й в інформаційній, починається з визначення мети. Потім проводять структурування всіх передбачуваних дій, що призводять до наміченої мети, і обирають необхідний програмний інструментарій.

Важливо розуміти, що освоєння сучасної інформаційної технології і подальше її використання повинні звестися до того, що потрібно спочатку добре оволодіти набором елементарних операцій,

кількість яких обмежена. З цього обмеженого числа елементарних операцій у різних комбінаціях складається дія, а з дій, також у різних комбінаціях, складаються операції, які визначають той чи інший технологічний етап. Сукупність технологічних етапів утворює технологічний процес (технологію). Він може починатися з будь-якого рівня і не включати, наприклад, етапи або операції, а складатися тільки з дій. Для реалізації етапів технологічного процесу можуть використовуватися різні програмні середовища.

Інформаційна технологія, як і будь-яка інша, повинна відповідати таким вимогам:

- забезпечувати високий ступінь розчленовування всього процесу обробки інформації на етапи (фази), операції, дії;
- включати весь набір елементів, необхідних для досягнення поставленої мети;
- мати регулярний характер. Етапи, дії, операції технологічного процесу можуть бути стандартизовані й уніфіковані, що дозволить більш ефективно здійснювати цілеспрямоване управління інформаційними процесами.

Сучасні інформаційні технології і їх види

Нові інформаційні технології навчання – методологія і технологія навчально-виховного процесу з використанням новітніх електронних засобів [43].

Для інформаційного забезпечення педагогічного процесу кожен педагог і учень (студент) повинні мати доступ до практично необмеженого обсягу інформації і її аналітичної обробки, можливості для безпосереднього включення до інформаційної культури суспільства.

Комп'ютерна (інформаційна) технологія навчання (КТН) спрямована на досягнення цілей інформатизації навчання на основі застосування комплексу функціонально залежних педагогічних, інформаційних, методологічних, психофізіологічних і ергономічних засобів і методик, створених і організованих на базі технічного й програмного забезпечення ЕОМ.

Існує кілька основних напрямів використання ЕОМ у педагогічному процесі:

- для наочного представлення і демонстрації основних понять і об'єктів навчальної дисципліни;
- для моделювання і наочного представлення фізичних процесів, що відбуваються у досліджуваних технічних пристроях;
- для автоматизованого навчання і проектування;
- для розв'язання розрахункових задач, оброблення результатів вимірів експериментальних досліджень;
- для контролю підготовленості студентів.

Серед важливих компонентів комп'ютеризації навчання є розроблення програмного забезпечення. Програми, які використовують у вищих навчальних закладах, поділяють на:

—*навчальні* (скеровують навчання з огляду на наявні знання та індивідуальні здібності студентів, а також сприяють засвоєнню нової інформації);

—*діагностичні* (тестові) (призначені для діагностування, перевірки, оцінювання знань, умінь, здібностей);

—*тренувальні* (розраховані на повторення закріплення пройденого навчального матеріалу);

—*бази даних* (сховища інформації з різних галузей знань, у яких за допомогою запитів на пошук по різних областях знань знаходять необхідні відомості);

—*імітаційні* (представляють певний аспект реальності за допомогою параметрів для вивчення його основних структурних чи функціональних характеристик);

—*моделюючі* (відображають основні елементи і типи функцій, моделюють певну реальність);

—*програми типу «мікросвіт»* (подібні до імітаційно-моделюючих, однак не відображають реальності, а створюють віртуальне навчальне середовище);

— *інструментальні програмні засоби* (забезпечують виконання конкретних операцій, тобто оброблення тексту, складання таблиць, редагування графічної інформації).

З використанням інформаційних технологій можливості організації самостійної роботи учнів (студентів) розширюються. Самостійна робота з дослідницькою і навчальною літературою на паперових носіях зберігається як важлива ланка самостійної роботи загалом, але її основу тепер становить самостійна робота з навчальними програмами, тестуючими системами, інформаційними базами даних.

Організація самостійної роботи з допомогою інформаційних технологій має низку переваг:

—забезпечує оптимальну для кожного конкретного студента послідовність, швидкість сприйняття матеріалу, можливість самостійної організації чергування вивчення теорії, розбору прикладів, методів розв'язання типових задач тощо;

—формує навички аналітичної і дослідницької діяльності;

—забезпечує можливість самоконтролю якості здобутих знань і навичок;

—заощаджує час студента, необхідний для вивчення курсу.

Крім того, за допомогою електронних видань, на основі спеціально розроблених комп'ютерних програм можуть бути

реалізовані всі види контролю. Це знімає частину навантаження з викладача і підсилює ефективність і своєчасність контролю.

Інтенсивне оновлення матеріально-технічної бази освітніх, зокрема, вищих навчальних закладів з урахуванням останніх досягнень науки і техніки дає змогу розвивати *аудіовізуальну технологію навчання*, яка передбачає використання різноманітних технічних засобів навчання (ТЗН), в т. ч. комп'ютерних і електронних засобів. Розрізняють *рецептивне аудіовізуальне навчання*, пов'язане зі сприйманням і засвоєнням студентами аудіовізуальної навчальної інформації, яка передається за допомогою ТЗН (наприклад, телевізійних систем), та *інтерактивне*, яке забезпечує взаємодію студента і навчаючої системи у формі діалогу людини і машини.

Сучасні інформаційні технології

Сучасне матеріальне виробництво та інші сфери діяльності все більше потребують інформаційного обслуговування, переробки величезної кількості інформації. Універсальним технічним засобом обробки будь-якої інформації є комп'ютер, який відіграє роль підсилювача інтелектуальних можливостей людини і суспільства в цілому, а комунікаційні засоби, які використовують комп'ютери, служать для зв'язку і передачі інформації. Поява і розвиток комп'ютерів - це необхідна складова процесу інформатизації суспільства.

Інформатизація суспільства є однією із закономірностей сучасного соціального прогресу. Цей термін все наполегливіше витісняє широко використовуваний до недавнього часу термін «комп'ютеризація суспільства». При зовнішній схожості цих понять вони мають істотну відмінність.

При комп'ютеризації суспільства основна увага приділяється розвитку і впровадженню технічної бази комп'ютерів, що забезпечують оперативне отримання результатів переробки інформації і її накопичення.

При інформатизації суспільства основна увага приділяється комплексу заходів, спрямованих на забезпечення повного використання достовірного, вичерпного і своєчасного знання у всіх видах людської діяльності.

Таким чином, «інформатизація суспільства» є більш широким поняттям, ніж «комп'ютеризація суспільства», і спрямована на якнайшвидше оволодіння інформацією для задоволення своїх потреб. У понятті «інформатизація суспільства» акцент треба робити не стільки на технічних засобах, скільки на сутності і меті соціально-технічного прогресу. Комп'ютери є базовою технічною складовою процесу інформатизації суспільства.

Інформатизація на базі впровадження комп'ютерних і телекомунікаційних технологій є реакцією суспільства на потребу в

істотному збільшенні продуктивності праці в інформаційному секторі суспільного виробництва, де зосереджено більше половини працездатного населення. Так, наприклад, в інформаційній сфері США зайнято понад 60% працездатного населення, в СНД - близько 40%.

З сучасної точки зору використання телефону в перші роки його існування виглядає досить смішно. Керівник диктував повідомлення своєму секретарю, який потім відправляв його з телефонної кімнати. Телефонний дзвінок брали в аналогічній кімнаті іншої компанії, текст фіксували на папері і доставляли адресату. Знадобилося багато часу, перш ніж телефон став таким поширеним і звичним способом повідомлення, щоб його стали, використовувати, так, як ми це робимо сьогодні: самі дзвонимо в потрібне місце, а з появою стільникових телефонів - і конкретній людині.

У наші дні комп'ютери, в основному, застосовуються як засоби створення та аналізу інформації, яку потім переносять на звичні носії (наприклад, папір). Але тепер, завдяки широкому розповсюдженню комп'ютерів і створення Інтернету, вперше можна за допомогою свого комп'ютера спілкуватися з іншими людьми через їх комп'ютери. Необхідність використання роздрукованих даних для передачі колегам усувається подібно до того, як папір зникла з телефонних переговорів. Сьогоднішній день, завдяки використанню Web, можна порівняти з тим часом, коли люди перестали записувати текст телефонних повідомлень: комп'ютери (і їх зв'язок між собою за допомогою Інтернету) вже настільки широко поширені і звичні, що ми починаємо використовувати їх принципово новими способами. WWW - це початок шляху, на якому комп'ютери по - справжньому стануть засобами зв'язку.

Інтернет надає безпрецедентний спосіб отримання інформації. Кожен, хто має доступ до WWW, може отримати всю наявну на ньому інформацію, а також потужні засоби її пошуку. Можливості для освіти, бізнесу та зростання взаєморозуміння між людьми стають просто приголомшливими. Більше того, технологія Web дозволяє поширювати інформацію всюди. Простота цього способу не має аналогів в історії. Для того щоб зробити свої погляди, товари або послуги відомими іншим, більше немає необхідності купувати простір в газеті чи журналі, платити за час на телебаченні і радіо. Web робить правила гри однаковими для уряду і окремих осіб, для малих і великих фірм, для виробників і споживачів, для благодійних і політичних організацій. World Wide Web (WWW) в інтернеті - це найдемократичніший носій інформації: з його допомогою будь-хто може сказати і почути сказане без проміжної інтерпретації, спотворення і цензури, керуючись певними рамками пристойності. Інтернет забезпечує унікальну свободу самовираження особистості та інформації.

Подібно до використання внутрішніх телефонів компаній для зв'язку співробітників між собою і зовнішнім світом, Web застосовується як для зв'язку всередині організації, так і між організаціями та їх споживачами, клієнтами і партнерами. Та ж сама технологія Web, яка дає можливість невеликим фірмам заявити про себе в Інтернеті, великою компанією може використовуватися для передачі даних про поточний стан проекту по внутрішній інтрамережі, що дозволить їй співробітникам завжди бути більш обізнаними і, отже, більш оперативними в порівнянні з невеликими, моторними конкурентами. Застосування інтрамережі всередині організації для того, щоб зробити інформацію доступнішою для своїх членів, також є кроком вперед у порівнянні з минулим. Тепер, замість того, щоб зберігати документи в заплутаному комп'ютерному архіві, з'явилася можливість (під контролем засобів захисту) легко проводити пошук і опис документів, робити посилання на них і складати покажчики. Завдяки технології Web бізнес, так само як і управління, стає більш ефективним.

Сучасні інформаційні технології обробки даних

Інформаційна технологія обробки даних призначена для розв'язання добре структурованих задач, по яких є необхідні вхідні дані і відомі алгоритми та інші стандартні процедури їх обробки. Ця сучасна технологія застосовується на рівні операційної (виконавчої) діяльності персоналу невисокої кваліфікації з метою автоматизації деяких рутинних постійно повторюваних операцій управлінської праці. Тому впровадження сучасних інформаційних технологій і систем на цьому рівні істотно підвищить продуктивність праці персоналу, звільнить його від рутинних операцій, можливо, навіть призведе до необхідності скорочення чисельності працівників.

На рівні операційної діяльності вирішуються такі завдання:

- Обробка даних про операції, які здійснює фірма;
- Створення періодичних контрольних звітів про стан справ у фірмі;
- Одержання відповідей на всілякі поточні запити й оформлення їх у вигляді паперових документів або звітів.

Проблеми і перспективи використання інформаційних технологій

Для інформаційних технологій є цілком природним те, що вони застарівають і замінюються новими.

Так, наприклад, на зміну технології пакетної обробки програм на великий ЕОМ в обчислювальному центрі прийшла технологія роботи на персональному комп'ютері на робочому місці користувача. Телеграф передав всі свої функції телефону. Телефон поступово

витісняється службою експрес доставки. Телекс передав більшість своїх функцій факсу й електронній пошті.

При впровадженні нової інформаційної технології в організації необхідно оцінити ризик відставання від конкурентів у результаті її неминучого старіння з часом, тому що інформаційні продукти, як ніякі інші види матеріальних товарів, мають надзвичайно високу швидкість змінюваності новими видами або версіями. Періоди змінюваності коливаються від декількох місяців до одного року. Якщо в процесі впровадження нової інформаційної технології цьому фактору не приділяти належної уваги, можливо, що до моменту завершення перекладу фірми на нову інформаційну технологію вона вже застаріє і прийдеться вживати заходів до її модернізації. Такі невдачі з впровадженням інформаційних технологій звичайно пов'язують з недосконалістю технічних засобів, тоді як основною причиною невдач є відсутність або слабка пропрацьованість методології використання інформаційної технології.

Централізована обробка інформації на ЕОМ обчислювальних центрів була першою історично сформованою технологією. Створювалися великі обчислювальні центри колективного користування, оснащені великими ЕОМ (у нашій країні - ЕОМ ЄС). Застосування таких ЕОМ дозволяло обробляти великі масиви вхідної інформації й одержати на цій основі різні види інформаційної продукції, яка потім передавалася користувачам. Такий технологічний процес був обумовлений недостатнім оснащенням обчислювальною технікою підприємств і організацій в 60–70-ті рр.

Переваги методології централізованої технології:

- можливість звернення користувача до великих масивів інформації у вигляді баз даних і до інформаційної продукції широкої номенклатури;
- порівняльна легкість впровадження методологічних рішень по розвитку й удосконаленню інформаційної технології завдяки централізованому прийняттю.

Недоліки такої методології:

- обмежена відповідальність нижчого персоналу, який не сприяє оперативному одержанню інформації користувачем, тим самим, перешкоджаючи правильності виробітку управлінських рішень;
- обмеження можливостей користувача в процесі одержання і використання інформації.

Децентралізована обробка інформації пов'язана з появою в 80-х рр. персональних комп'ютерів і розвитком засобів телекомунікацій. Вона дуже істотно потіснила попередню технологію, оскільки дає користувачу широкі можливості в роботі з інформацією і не обмежує його ініціатив.

Перевагами такої методології є:

- гнучкість структури, що забезпечує простір ініціативам користувача;
- посилення відповідальності нижчої ланки співробітників;
- зменшення потреби в користуванні центральним комп'ютером і відповідно контролю з боку обчислювального центру;
- більш повна реалізація творчого потенціалу користувача завдяки використанню засобів комп'ютерного зв'язку.

Проте ця методологія має і свої недоліки:

- складність стандартизації через велику кількість унікальних розробок;
- психологічне неприйняття користувачами рекомендованих обчислювальним центром стандартів готових програмних продуктів;
- нерівномірність розвитку рівня інформаційної технології на локальних місцях, що, передусім, визначається рівнем кваліфікації конкретного працівника.

Описані переваги і недоліки централізованої і децентралізованої інформаційної технології призвели до необхідності дотримуватися лінії розумного застосування і того, і іншого підходу.

Такий підхід назвемо раціональною методологією і покажемо, як у цьому випадку будуть розподілятися обов'язки:

- обчислювальний центр повинен відповідати за вироблення загальної стратегії використання інформаційної технології, допомагати користувачам, як у роботі, так і в навчанні встановлювати стандарт і визначати політику застосування програмних і технічних засобів;
- персонал, який використовує інформаційну технологію, повинен дотримуватися вказівок обчислювального центру, здійснювати розробку своїх локальних систем і технологій відповідно до загального плану організації.

Раціональна методологія використання інформаційної технології дозволить досягти більшої гнучкості, підтримувати загальні стандарти, здійснити сумісність інформаційних локальних продуктів, знизити дублювання діяльності та ін

Висновки. Сучасні інформаційні технології міцно увійшли в наше життя. Застосування ЕОМ стало буденною справою, хоча ще зовсім недавно робоче місце, обладнане комп'ютером, було великою рідкістю. Інформаційні технології відкрили нові можливості для роботи і відпочинку, дозволили багато в чому полегшити працю людини.

Сучасне суспільство навряд чи можна уявити без інформаційних технологій. Перспективи розвитку обчислювальної техніки сьогодні складно уявити навіть фахівцям. Проте, ясно, що в майбутньому нас чекає щось грандіозне. І якщо темпи розвитку інформаційних

технологій не скоротяться (а в цьому немає ніяких сумнівів), то це відбудеться дуже скоро.

З розвитком сучасних інформаційних технологій зростає прозорість світу, швидкість і обсяги передачі інформації між елементами світової системи, з'являється ще один інтегруючий світової фактор. Це означає, що роль місцевих традицій, що сприяють самодостатньому інерційному розвитку окремих елементів, слабшає. Одночасно посилюється реакція елементів на сигнали з позитивним зворотним зв'язком. Інтеграцію можна було б тільки вітати, якби її наслідком не ставало розмивання регіональних і культурно-історичних особливостей розвитку.

Сучасні інформаційні технології увібрали в себе лавиноподібні досягнення електроніки, а також математики, філософії, психології та економіки. Утворений в результаті життєздатний гібрид ознаменував революційний стрибок в історії інформаційних технологій, яка налічує сотні тисяч років.

Сучасне суспільство наповнене і пронизане потоками інформації, які потребують обробки. Тому без інформаційних технологій, так само як без енергетичних, транспортних і хімічних технологій, воно нормально функціонувати не може.

Соціально-економічне планування і управління, виробництво і транспорт, банки та біржі, засоби масової інформації і видавництва, оборонні системи, соціальні та правоохоронні бази даних, сервіс і охорона здоров'я, навчальні процеси, офіси для переробки наукової та ділової інформації, нарешті, Інтернет - усюди ІТ. Інформаційна насиченість не тільки змінила світ, а й створила нові проблеми, які не були передбачені.

1.9. Сучасні виховні технології

Виховні проекти

Великої популярності у сучасній соціально-виховній роботі набуває проектна технологія. Це і не дивно, адже в сучасному світі більше цінується не сума набутих знань, а вміння їх здобувати та застосовувати, компетентність, особистий практичний досвід. Підготовка і участь у проектах різного спрямування дозволяє найбільш органічно поєднати теоретичні знання учнів з набуттям ними практичного досвіду.

Метод проектів не є новим у педагогіці. Уперше він був розроблений у 20-і роки минулого століття американським філософом Джоном Дьюї та його учнем В. Кілпатріком, які запропонували будувати навчальний процес на активній основі, враховуючи інтереси учнів. Метод тоді отримав назву «метод

проблем». Найбільшого поширення він отримав у США, Англії, Бельгії, Німеччині.

Аналізуючи поняття «метод проектів», можна помітити суттєві відмінності у його тлумаченні. Одні науковці трактують його як педагогічну технологію (С. Сисоева та ін.) або проектну технологію, яка відображає реалізацію особистісно орієнтованого підходу в навчанні (І. Єрмаков та ін.). Інші педагоги розглядають метод проектів як засіб організації педагогічного процесу, в основу якого покладено взаємодію педагога й учня з навколишнім середовищем, поєднання навчання з активною діяльністю учнів (Т. Супрун); метод планування цілеспрямованої діяльності учня у зв'язку з вирішенням якогось шкільного завдання в обставинах реального життя (М. Кларин); цільовий навчально-виховний процес, спрямований на виконання суспільно корисних справ (П. Мудров); систему навчання, за якої учень набуває знань, умінь та навичок у процесі планування і виконання певних складних завдань – проектів (М. Ярмаченко).

Проектування – це тип інтелектуальної діяльності, відмінною особливістю якої є перспективна орієнтація на практично спрямоване дослідження (Г. Ісаєва). Для нього характерна наявність таких етапів як: прогнозування, планування, конструювання, моделювання (Л. Забродська, Л. Хоружа, О. Онопрієнко, А. Цимбаларо).

Метою проектної технології є забезпечення умов для самостійного здобуття учнями знань та застосування їх для розв'язання пізнавальних і практичних завдань.

Фахівці визначають чотири основних етапи проектування:

- початковий (розробка основних ідей, констатація вивченості проблеми, збір і аналіз даних, обґрунтування актуальності, формулювання гіпотези (припущення, що стосується результатів та способів їхнього досягнення);
- етап розробки (передбачення виконавця (виконавців), формування груп, усвідомлення завдань, планування діяльності, розробка змісту етапів, визначення форм і методів керування і контролю, корекція з боку педагога);
- етап реалізації проекту (інтегрування й акумулювання всієї інформації з урахуванням теми, мети; підготовка наочно-графічного матеріалу, розробка аудіо-відео ряду проекту: контроль і корекція проміжних результатів, співвіднесення їх з визначеною метою, керівництво, координація роботи учнів);
- завершення проекту [93].

Найпоширенішими **типами проектів** є: дослідницькі, творчі, інформаційні, соціально значущі. Дослідницькі проекти за структурою наближені до наукових досліджень і передбачають наявність таких складових, як: висвітлення актуальності обраної теми, визначення

об'єкту та предмету дослідження, конкретизація мети, висунення гіпотези, узагальнення результатів дослідницької роботи, формулювання висновків, передбачення нових проблем для дослідження. Реалізацією творчих проектів не передбачено чіткого визначення та наповнення етапів здійснення дослідницької роботи: вони підпорядковуються лише конкретній формі кінцевого результату (газета, презентація, фільм, виховний захід тощо). Метою інформаційних проектів є збір необхідних даних, ознайомлення з їх змістом зацікавлених осіб, аналіз та узагальнення наявних матеріалів. Інформаційний проект передбачає самостійну дослідницьку роботу учнів та презентацію ними кінцевих результатів.

Соціально значущі проекти орієнтуються на інтереси конкретної групи учнів і потребують чіткої конкретизації дій кожного учасника, а також передбачають оцінювання кінцевих результатів. Різновидом соціально значущих проектів є телекомунікаційні, сутність яких полягає в колективній навчально-пізнавальній, творчій та ігровій діяльності учнів-партнерів, яка характеризується спільною метою, узгодженими методами й способами діяльності, спрямованими на досягнення спільного результату, та здійснюється з використанням комп'ютерної телекомунікації (презентації, відеофільми, рекламні кліпи тощо).

Методика організації проектної діяльності передбачає розв'язання таких практичних завдань:

- вибір проблеми, обґрунтування практичної значущості її результату (результатів);
- визначення мети й завдань, спрямованих на поетапне її досягнення;
- визначення обсягів пізнавальної діяльності учнів, засобів і методів досягнення мети, предметного інтегрування; встановлення термінів та поетапності реалізації проектної діяльності; передбачення можливих труднощів, які відчуватимуть учні в процесі виконання завдань проекту; прогнозування способів мотивації учнів до проектної діяльності;
- формулювання гіпотези, ідеї реалізації;
- прогнозування можливих виконавців;
- передбачення змісту та способу виконання ними завдань [93].

Таким чином, технологія проектування є дієвим засобом соціального й інтелектуально-творчого розвитку і саморозвитку. Участь у різноманітних проектах дозволяє найбільш органічно поєднати набуті вихованцями теоретичні знання з їх практичною діяльністю, набути важливого самостійного досвіду у тій чи іншій сфері діяльності. Саме такий досвід дозволяє сформувати у підростаючого покоління основні компетенції, яких потребує сучасне

суспільство, серед яких: соціальні, полікультурні, комунікативні, інформаційні, саморозвитку та самоосвіти.

Педагогічний коучінг

Однією з найбільш цікавих та ефективних на сьогодні форм виховання можна вважати педагогічний коучінг.

Коучінг – це технологія для розкриття потенціалу людини. Це - сучасна практика професійної допомоги людині у розкритті всіх її можливостей, у визначенні та досягненні її особистих цілей, що сприяє досягненню найвищих результатів у житті, професії та інших сферах. Смысл коучінгу – це рух до мети. На відміну від психотерапії, він націлений на майбутнє. Він допомагає по-іншому поглянути на життя, усвідомити свої справжні, а не нав'язані суспільною думкою бажання, потреби та цінності, позбавитись від внутрішніх бар'єрів, що заважають досягненню мети та навчатись знаходити свої власні рішення. Ця технологія передбачає наявність професійного консультанта, або коуча, який допомагає людині досягти успіху у житті: обрати мету та розробити програму для її досягнення. Допомагає вийти за межі звичних переконань та стереотипів. За професійної підтримки коуча людина самостійно формулює мету, напрацьовує стратегії та обирає з них найбільш вдалу.

Отже, особистий коучінг допомагає:

- визначати цілі та оптимальні шляхи для їх досягнення;
- аналізувати життєві стратегії, які вже допомогли досягти успіху;
- визначати позитиви і недоліки, які можна отримати в результаті прийняття того чи іншого рішення;
- виявляти та усвідомлювати цінності та життєві принципи;
- знаходити нові зони для розвитку;
- підвищувати самостійність і відповідальність;
- отримувати задоволення від своєї діяльності;
- знаходити нові шляхи ефективної співпраці;
- швидко приймати рішення в складних ситуаціях;
- знаходити внутрішні ресурси, знімати напругу, виходити з кризової ситуації, розв'язувати проблеми у стосунках з близькими.

Тайм-менеджмент

Управління часом – міждисциплінарний розділ науки і практики, який вивчає проблеми та методи оптимізації часових витрат у різних сферах і галузях людського життя. Тайм-менеджмент - це розділ загального управління, пов'язаний із багатьма науками: філософією, психологією, соціологією та ін.

Основна мета управління власним часом, на думку Л. Зейверта (провідного експерта з тайм-менеджменту у Німеччині та Європі),

полягає в тому, щоб максимально використовувати власні можливості, свідомо керувати течією свого життя (самовизначатися) та долати зовнішні обставини як на роботі або навчанні, так і в особистому житті.

Процес управління власною ефективністю містить 5 послідовних етапів:

- *визначення мети* – аналіз формування особистих (або робочих) цілей;
- *планування* – розробка планів та альтернативних варіантів своєї діяльності;
- *мотивація* (самотивація) – сукупність внутрішніх та зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, спрямованої на досягнення визначених цілей;
- *реалізація наміченого* – складання розпорядку дня та організація трудового процесу з метою реалізації визначених завдань;
- *контроль (самоконтроль) результатів* – фіксування результатів, порівняння отриманих результатів з визначеною метою, задоволення від отриманого результату.

Часто під управлінням власною ефективністю (самоменеджмент) мають на увазі управління власним часом (тайм-менеджмент). Г.Архангельський виділяє такі *принципи управління власним часом*:

1. Якісну систему організації свого часу людина може розробити лише сама.

2. Не варто піддаватися стереотипам планування (скрупульозне планування, письмова фіксація та чітке слідування написаному). *Планування – не самоціль!*

3. Провідну роль в управлінні власним часом, а отже і власною ефективністю, відіграє зміна мислення.

4. Все може бути вдосконалено. Тому розробці власних способів і методів особистої ефективності немає меж (Г. Архангельський, 2005).

С. Калініним визначено **3 види психологічного часу**: сприйняття, уявлення та концепція часу [44].

Сприйняття часу. Психологічний час визначається як безпосереднє відчуття потоку часу, здатність відчувати та точно оцінювати часові відрізки.

1) Пов'язаний з фізіологією, з інтенсивністю роботи різних функціональних систем організму, у першу чергу, з активацією нервової системи, обміном речовин та ін. Чим вище інтенсивність роботи функціональних систем, тим «швидше» час (наприклад, холерики і флегматики).

2) Пов'язаний із функціональним станом організму в цілому (втома – підйом сил, хвороба – здоров'я та ін. Якщо функціональний стан знижено, час «уповільнюється».

3) Пов'язаний з емоційним станом. Емоційний підйом активізує організм та «прискорює» час.

4) Пов'язаний з рівнем мотивації, ступенем актуалізації потреб. Якщо праця захоплює, розв'язувані завдання цікаві людині – час для неї «летить непомітно». Якщо потреби задоволені й мотивація знижена – час «уповільнюється».

Психофізичний час є важливим індикатором працездатності. Для кожної людини залежно від роботи її нервової системи, від фізіологічного стану, час або сприймається адекватно фізичному часу, або прискорюється, або уповільнюється.

Уявлення про час. Уявлення про час – це не відчуття часу, а його свідоме, раціональне оцінка (інтерпретація). Психологічний «оперативний» час, пов'язаний з конкретним видом діяльності. Людині зручно усвідомлювати час, пов'язаний з якоюсь конкретною ситуацією або діяльністю. Наприклад, кожна людина може точно визначити, скільки часу їй знадобиться, щоб зібратися зранку на роботу або на навчання, скільки часу вона витратить на виконання звичної справи тощо. Уявлення про час має такі особливості:

1. Пов'язане з комплексом пізнавальних здібностей людини, з так званими «когнітивними стилями» (наприклад, «аналітики-синтетики»).

2. Пов'язане з віковими особливостями.

3. Пов'язане з особливостями особистості та психологічними проблемами (наприклад, у тривожних людей уявлення про час змінено).

4. Точність та спосіб оцінки часових інтервалів, пов'язаних із професійною діяльністю, залежать від досвіду та кваліфікації. У той же час ефективні когнітивні навички працівника можуть формувати більш результативну модель діяльності (наприклад, навички складання звіту).

Таким чином, комплекс навичок і здібностей людини, який бере участь в оцінці (а також плануванні, аналізі тощо) часових інтервалів, «прив'язаних» до конкретних ситуацій діяльності, є важливим індикатором способу (стиля) роботи.

Концепція часу – це особистісний час, внутрішньо частково усвідомлюваний, частково складений з несвідомих установок «проект» часу життя, свого роду внутрішня філософія часу.

Містить ряд когнітивних та поведінкових структур (схем) достатньо високого рівня складності:

1) *Концепцію «подій – буденності»* та причинно-наслідкових зв'язків між подіями (Що є рутинним часом буденності, а що є часом

яскравих, незвичних подій?). *Пригадайте, будь ласка, 3 події, що відбулися у вашому житті протягом останніх 3-х років.*

«Події» складають історію особистості та визначають зміст і часові характеристики її долі в цілому, а також є індикаторами насиченості (наповненості) життя. «Буденність», яка протиставляється «подіям», узагалі не наділяється часовими характеристиками. Буденність – це період очікування подій, який може вимірюватись годинами, днями, а іноді і роками... З суб'єктивної точки зору він є порожнім, непорушним.

2) *Рефлексивну здатність до побудови трансперспективи* (здатності простежувати розвиток явищ і подій в минулому – сучасному-майбутньому).

3) *Свідомий проект життя*, який містить цілі та терміни їх досягнення (не лише раціональне ціле покладання та планування свого далекого майбутнього, але і мрії).

4) *Персональну стратегію оволодіння часом свого життя* (наприклад, «активний рух до мети – пасивне очікування, коли все відбудеться саме по собі»).

Особистісний час по суті є особливою часовою регуляцією поведінки людини, заснованою на знаннях, установках та ін.

Таким чином, для ефективного розв'язання завдань щоденного управління власним часом, людина повинна достатньо добре розбиратися у своїй часовій перспективі. Знання своїх стильових особливостей дозволить більш ефективно застосовувати методи ТМ.

Одним із найважливіших етапів будь-яких начинань є **цілепокладання**, або *робота з цілями*. Адже якщо не знати, чим ви хочете займатись у житті, неможливо це реалізувати. Наприклад, спробуйте придбати квиток «із Миколаєва» – без зазначення кінцевої станції навряд чи це у вас вийде.

Мета (філос.) – це уявлення, яке людина прагне здійснити. Воно містить певне уявлення, прагнення до його здійснення та уявлення про ті засоби, якими мета може бути досягнута. Поняття «мета» є продуктом діяльності свідомості та волі, суб'єктивна апіорна (безумовна) форма вольової мотивації до дії.

Отже, спочатку у людини з'являється бажання (потреба або мрія), уявлення про щось. Потім людина вирішує, чи слід йому з цієї мрії зробити мету. Тобто вже не просто мріяти про щось, а скласти план з досягнення мети. Після цього визначаються більш дрібні кроки (дії), фактично це завдання. І найголовніше після цих етапів – розпочати діяти. Тобто поступово виконувати намічені кроки (завдання), просуваючись до мети.

Отже, *мрія – це просто бажання, мета – це керівництво до дії.*

Воно містить опис ресурсів, необхідних для досягнення цієї мети. Завдання теж містить у собі терміни і ресурси, але завдання – це одинична дія.

Види цілей класифікуються за такими параметрами:

- *за джерелом*: розрізняють *внутрішні* (власні) та *зовнішні* (поставлені кимось);
- *за змістом* цілі поділяються на *особисті* та *професійні*;
- *за часом*: *короткострокові* (до 1 року), *середньострокові* (від 1 до 5 років) та *довгострокові* (понад 5 років).
- *за формою* виділяють цілі, які характеризуються *кількісними* показниками та ті, що описуються *якісно*;
- *за показником часу* розрізняють: *стратегічні*, *поточні* та *оперативні*;
- *за рівнем ієрархії* визначаються: *місія*, *головна*, *загальні* та *специфічні* (локальні) цілі;
- *за особливістю взаємодії* цілі можуть бути байдужими (індифферентними) по відношенню одна до одної, конкуруючими, доповнюючи ми (компліментарними), такими, що виключають одна іншу (антагоністичними), співпадаючими (ідентичними).

Принципи постановки цілей:

- Чого я хочу досягти?: цілі мають бути ясними й чіткими.
- Навіщо (чому) мені це необхідно?: людина має бути зацікавлена в їх досягненні (вони мають бути значущими).
- Чи зможу я цього досягти?: цілі мають бути реальними.
- Що саме я прагну отримати?: при постановці мети має бути встановлений проміжний і кінцевий результати.
- Коли я досягну?: має бути визначено час досягнення цілей.

Принципи постановки цілей складають основу процесу цілепокладання.

Цілепокладання полягає у формуванні мети як суб'єктивно-ідеального образу бажаного (ціле формування) та втілення її в об'єктивно-реальному результаті діяльності.

Методи постановки цілей:

- «Колесо цілей» - методика, яка передбачає осмислення та визначення цілей за 8-ма важливими життєвими осями: сім'я, здоров'я, гроші, кар'єра, час, друзі, розваги та відпочинок, простір навколо нас. Пропонується оцінити (за запропонованою 10-бальною шкалою) кожен з осей, де 0-1 – найнижчі показники, а 9-10 – максимально можливі («краще не буває»).

- «Дерево цілей» - структурована за ієрархічним принципом сукупність цілей, у якій визначена головна мета, та підпорядковані їй

цілі першого, другого і т.д. рівня (гілки дерева). Дозволяє вибудувати послідовно кроки з досягнення цілей.

- Метод колажу.
- Метод позитивної мети [20].

Планування

Як зазначає Г.Архангельський, планування передбачає створення моделі майбутніх дій (як правило, у формі їх послідовності з прив'язкою до більш-менш точному часу виконання, і максимальне слідування цій моделі (Г. Архангельський, 2005). Тобто, на відміну від емоційно-образного суб'єктивного образу мети, план являє собою послідовність дій, які з найбільшою вірогідністю ведуть до досягнення поставленої мети. Найпростіший план – це логічно впорядкована, зафіксована письмово послідовність дій, яка приймається як керівництво до дії.

Планування означає підготовку до реалізації цілей, їх структурування (впорядкування) за часом. Чому важливо здійснювати планування?

1. Кожна хвилина, витрачена на планування діяльності, економить 10 хвилин виконання.

2. Планування діяльності встановлює пріоритети. Часто ми витрачаємо час на те, що нам подобається, а не на те, що необхідно зробити. І в результаті не досягаємо своїх цілей.

3. І найголовніше: процес планування програмує наш розум, допомагає нам з'ясувати чітко для самих себе, що ми хочемо і до чого прагнемо.

Методи планування:

Найперший метод планування – це *письмова фіксація*. Планування означає підготовку до реалізації цілей. Принципово важливо скласти план дня, тижня, місяця або проекту, роботи в письмовому вигляді, тому що:

- плани, які тримають у голові, легко відкидаються;
- письмові плани забезпечують розвантаження пам'яті;
- письмово зафіксований план має психологічний ефект само мотивації до роботи;
- ви менше відволікаєтесь на незаплановані справи;
- завдяки контролю «не губляться» не зроблені справи;
- завдяки письмовій реєстрації підвищується ефект від планування, оскільки краще оцінюється потреба в часі й «перешкоди»;
- послідовне планування дня зумовлює самовдосконалення вашої особистої методики роботи;
- якщо існує ясність відносно того, що треба зробити протягом дня, то ви автоматично намагаєтесь раціоналізувати свою працю;

- реалістичний план повинен в принципі містити лише те, що Ви хочете або повинні, а також можете зробити в цей день.

При будь-якому плануванні завжди виникає питання *важливості* виконуваного та *термінів* виконання.

Достатньо ефективним способом для відповіді на ці питання є освоєння *матриці Ейзенхауера*. Метод полягає у розподілі всіх цілей на найближчий час (2 місяці) на 4 категорії: «важливі і термінові», «важливі і нетермінові», «неважливі, але термінові», «неважливі і нетермінові».

«Метод супермаркету».

«Батон – DVD - квартира».

«Метод крижинок» [20].

Загальна рекомендація: залишати близько 25 % робочого часу (2 години на день) на незаплановані справи.

Одним зі способів **управління робочим навантаженням** є урахування ритмічних закономірностей життєдіяльності людини. Знання своїх «біоритмів» (зокрема, періодів активності і зниження працездатності) дає можливість більш точного проектування персональної системи керування часом.

Добовий біоритм людини пов'язаний у першу чергу з ритмом сну й неспання, а також з добовими коливаннями рівня енергії (працездатності) людини. Виділяють 3 типи людей, для яких характерні певні особливості підйому й спаду активності протягом дня. Це «Сови», «Жайворонки» й «Голуби» або аритміки.

Тижневі біоритми людини. За своїм походженням вони є зовнішніми, соціальними. Загальновизнаним є тижневий енергетичний ритм, який відображає динаміку працездатності протягом тижня. Максимально сприятливими для високої працездатності є середина тижня. Найбільш активні дні – середа і четвер. Саме в цей час найбільш складні завдання вирішуються легко. До п'ятниці вже накопичується втома і відбувається спад. З т. з. ефективного ТМ-планування на кінець тижня рекомендується планувати невеликі справи, які можуть бути успішно завершені, а також доробляти незавершені.

При роботі з великими і малими завданнями важливо не лише дбати про досягнення результату, але й зберігати енергію (мотивацію), тобто вміти переводити завдання з категорії «потрібно» в категорію «Хочу і роблю із задоволенням».

«Слони» та «Жаби». У ТМ «слонами» називають важливі великі справи, а «жабами» невеличкі, не дуже важливі. «Слонів» краще з'їдати по шматочках, нарізаючи їх на біфштекси.

«Метод швейцарського сиру».

«Проміжна радість».

«Метод п'яти хвилин».

Поїдати «Жаб» теж можна по-різному.

«З'їж жабу»: кожний ранок з'їдати по 1 жабі, тобто виконувати одне невелике завдання.

«Метод письмової фіксації».

«Метод окремих папірців».

«Метод кольорових маркерів».

«Метод смайликів» [20].

Методи самомотивації і саморозвантаження

«Система бонусів» («побачення з самим собою», «зовнішнє живлення»).

«Метод холодильника».

«Обмеження термінів» (власний dead-line).

«Візуалізація».

«Ведмежатко коала» [20].

НЕ втрачайте можливості! Або знаходження особистісно-значущого сенсу. Будь-яка робота мотивує лише в тому випадку, коли людина знає, навіщо особисто їй це потрібно.

Сторітелінг

Сторітелінг – технологія створення історії та передачі за її допомогою необхідної інформації з метою впливу на емоційну, мотиваційну, когнітивну сфери слухача.

У перекладі з англійської story означає історія, а telling – розповідати. Сторітелінг – це розповідь історій.

Сторітелінг у 90-х роках минулого століття розробив і успішно впровадив в управління міжнародною корпорацією американець Девід Армстронг. Він урахував психологічний чинник, такий як: розповіді з життя значно легше сприймаються, вони цікавіші, ніж логічні аргументи й сухі міркування, а тому здатні викликати в слухача довіру й мотивувати до певних дій.

Але насправді людство займалося сторітелінгом завжди. Наші пращури передавали з покоління в покоління весь накопичений людством досвід і знання за допомогою міфів, легенд, казок. За основу брали реальні факти, але їм надавали містичного характеру, метафоричності. Такі розповіді були виразні, цікаві, легко асоціювалися з особистим досвідом.

Сьогодення швидкоплинне, стрімке та інформаційно перевантажене. Відтак людям необхідні ефективні способи обробки й передачі інформації, як сторітелінг.

Хоча ця технологія розроблена для менеджменту та маркетингу, вона може бути корисною і в галузі освіти, зокрема, виховання та навчання.

Завдання сторітелінгу – за допомогою розповіді створити умови для мотивації дітей до навчання на занятті або під час освітньої ситуації, викликати симпатію до головного персонажа, який допоможе зацікавити вихованців і доступно донести до них потрібну інформацію.

Вміння говорити, формулювати власні думки – необхідні життєві навички для кожної людини. На сьогодні володіння інформацією, її обробка, вміння чітко передавати почуття, аргументувати свою позицію – головні задачі, які стоять перед освітою.

Мова – це складний психологічний процес, який неможливо оцінювати, розвивати окремо від мислення або сприймання. Розповідь історій – процес емоційний, захоплюючий, який добре запам'ятовується. Отже, сторітелінг як вигадка казок, історій добре підходить для формування усного мовлення учнів.

Сторітелінгом зацікавлені і педагоги, і психологи у всьому світі, оскільки пояснення матеріалу у формі розповіді історій розвиває в учнів уяву, логіку та підвищує рівень культурної освіти. Історії дозволяють розповісти про те, як приймаються рішення та будуються стосунки. Через обмін історіями, вибудовуючи емоційні зв'язки, учні та вчителі створюють правильні й більш якісні взаємостосунки.

Види сторітелінгу:

- *Культурний* – розповідає про цінності, моральність та вірування;
- *Соціальний* – розповідь людей один про одного (можна розповідати дітям історії з життя відомих людей, що може стати для них прикладом для побудови свого життя).
- *Міфи, легенди* – вони відображають культуру й нагадують нам, чого в житті слід уникати аби бути щасливим.
- *Jump story* – всі люблять слухати історії про містичних істот, коли неочікуваний кінець змушує підстрибнути на стільці від страху. Такі історії допомагають подолати власні страхи.
- *Сімейний* – сімейні легенди зберігають історію наших пращурів. Ці історії передаються з покоління в покоління та мають повчальний характер.
- *Дружній* – ці історії об'єднують друзів, оскільки вони згадують про певний досвід, який вони пережили разом.
- *Особистий* – особисті історії розповідають про власний досвід та переживання. Це важливий вид сторітелінга, оскільки подібні історії допомагають зрозуміти себе, і почати розвиватися.

Основними функціями сторітелінгу є:

1. Мотиваційна. Це спосіб переконання учнів, який дає змогу надихнути їх на прояв ініціативи в навчальному процесі.

2. Об'єднуюча. Історії є інструментом розвитку дружніх, колективних міжособистісних стосунків у класі, групі.

3. Комунікативна. Історії здатні підвищити ефективність спілкування на різних рівнях.

4. Інструмент впливу. Дозволяє не директивно впливати на учнів та формувати в них суспільно корисні переконання.

5. Утилітарна. Один із найпростіших способів донести до інших зміст завдання або проекту.

Сучасне підростаюче покоління спілкується, переважно, у віртуальному світі. Тому реальне спілкування стає мистецтвом, якому потрібно навчати знову. Для цього чудово підходить метод «сторітелінгу».

Сторітелінг – це творча розповідь. На відміну від фактичної розповіді (переказу, опису по пам'яті), яка ґрунтується на роботі сприймання, пам'яті, відтворювальної уяви, в основі творчих розповідей лежить робота творчої уяви. Обов'язковими компонентами такої розповіді мають бути самостійно створені дитиною нові образи, ситуації, дії. При цьому учні використовують свій набутий досвід, знання, але по-новому комбінують їх.

Вид історії, що використовується у сторітелінгу залежить, як правило, від того, для якої саме аудиторії вона призначена. Так, наприклад, одній аудиторії більше до вподоби емоційні історії-казки, іншій — детективні історії, третій — повчальні байки. Проте в історії будь-якого виду є кілька ключових принципів, які відрізняють її від простого викладу фактів:

- наявність персонажа;
- наявність інтриги;
- наявність сюжету.

Персонаж в історії має бути якомога ближчим до аудиторії, адже інакше слухачі не будуть співпереживати йому, не зможуть «приміряти» образ цього персонажа на себе. А це одне з основних завдань сторітеллінгу — зробити слухача безпосереднім учасником історії.

Інтрига в історії дозволяє утримати увагу аудиторії, вона змушує послухати всю історію, з нетерпінням чекаючи, чим все скінчиться. Втім, занадто затягнутою інтрига бути не повинна, інакше уваги аудиторії не вистачить, щоб дослухати історію до кінця.

Сюжет в історії потрібен обов'язково. Він зазвичай буває класичним, тобто побудованим у вигляді «ланцюжка» з зав'язки, розвитку, кульмінації і розв'язки.

Історія допомагає інформувати, порівняти, візуалізувати, та деталізувати той матеріал, який подається.

Зазвичай, використовують такі **прийоми навчання розповіді історій**:

- основні: зразок, план, аналіз;
- допоміжні: запитання, нагадування, вказівка, заохочення, підказка;
- специфічні: запис розповіді учнів, придумування розповідей-мініатюр, об'єднаних однією дійовою особою тощо.

Фахівці виділяють такі **види розповідей на словесній основі**:

- розповідь на тему, запропоновану вчителем;
- розповідь за планом;
- розповідь за запропонованим початком;
- розповідь за опорними словами;
- складання казки за власним сюжетом.

Історії повинні бути змістовними, логічно послідовними, точними, виразними, зрозумілими слухачам, самостійними, невеликими за розмірами.

Структура історії

Вступ – основна мета цього етапу – підготувати учнів до самої історії, створюється контекст історії.

Розв'язка – це переломний момент в історії. Наприклад, було погано, ми щось зробили і стало добре або навпаки, було добре, але ми за чимось не вслідкували, і стало погано. Історії без розв'язки не цікаві учням.

Висновки – їх треба озвучувати обов'язково. Досить часто з однієї історії можна зробити кілька висновків, тому треба спрямувати думки учнів у потрібне нам русло. І головне на цьому етапі не перейти тонку межу між висновками та повчаннями.

Уміння розповідати повчальні сюжети з історії, з життя видатних учених та митців, історії відкриттів у математиці, фізиці, біології та хімії – все це має стати не лише засобом активізації учнівської уваги на уроці, а й ефективним інструментом донесення та закріплення смислів у свідомості учнів.

Мистецтво сторітелінгу – це один із найприродніших і водночас найефективніших способів надавати навчальному процесу особливої якості.

Особливо метод сторітелінгу ефективний для застосування в інклюзивному середовищі, зокрема, у роботі з дітьми, які мають особливі освітні потреби. Він має такі переваги:

- Цікавий засіб урізноманітнення заняття або освітньої ситуації.
- Допомагає реалізувати індивідуальний підхід та зацікавлювати дітей.
- Не потребує витрат і може бути використаний у будь-якому місці та в будь-який час.

- Розвиває уяву, фантазію та креативність.
- Сприяє налагодженню добрих взаємин між вихованцями та педагогом.
- Під час спілкування, допомоги персонажу відбувається обмін емоціями, формуються довіра та емпатія.
- Знімає психологічне напруження.
- Під час слухання, обговорення, переказування, створення оповідки діти вчаться усвідомлювати свої почуття і говорити про них.
- Сприяє розвитку зв'язного мовлення.

Розділ 2

ПРАКТИКУМ З ТЕХНОЛОГІЙ ВИХОВНОЇ РОБОТИ

2.1. Практичні роботи

Практичне заняття № 1

Тема: Теоретичні основи та моделі виховання

План

1. Виховання як педагогічна категорія. Самовиховання. Перевиховання.
2. Особливості виховного процесу. Корекційно-виховний процес.
3. Основні напрями та етапи виховного процесу.
4. Ідеал виховання. Національна специфіка виховання.
5. Моделі виховання: соціоцентрична, натуроцентрична, антропоцентрична, теоцентрична, прагматична, гуманістична, особистісно-орієнтована, вільного виховання.

Завдання:

1. Визначте моделі та їх окремі характеристики, найбільш придатні для застосування в виховному процесі в умовах інклюзії. Обґрунтуйте свій вибір.
2. Сформулюйте мету, завдання, основні риси та характеристики моделі власного виховання (як вас виховували в родині). А також визначте основні риси виховної моделі ваших дітей (у кого вони вже є або як проект на майбутнє) (*самост.робота 1.1*).

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. К.: Либідь, 2003.
2. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання. Навч. посібник. К.: Вища шк., 1997. 304 с.
3. Кацинська Л. Виховний процес у сучасній школі. Рівне, 1997. 156с.
4. Макаренко А.С. Методика виховної роботи. К., 1990.
5. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. Київ (Наказ № 1243 від 31.10. 2011)

Практичне заняття 2

Тема: Технології виховного процесу

План

1. Технологічний підхід в освіті. Етапи технологічного підходу.
2. Класифікація педагогічних технологій.
3. Технології виховного процесу: специфіка, зміст, особливості.

Завдання:

1. Заповнити таблицю «Технологічний підхід в освіті»:

№ з/п	Етап	Хронологічні межі	Характеристика етапу	Технологічні нововведення

2. Схематично зобразити та схарактеризувати структуру технології виховання.
3. Обґрунтувати відповідь на питання: «Як співвідносяться між собою моделі і технології виховання?»

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. К.: Либідь, 2003.
2. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. Київ (Наказ № 1243 від 31.10. 2011)
3. Освітні технології: навчально-методичний посібник. / За ред. Пехоти О.М. К.: А.С.К., 2001. 256 с.
4. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: Навіч. посібник / За ред. І.А.Зязюна, О.М.Пехоти. – К.: Вид. А.С.К., 2003. 240 с.
5. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. М., 1998.
6. Серета І.В. Твоє життя – твій головний проект: технологія самовиховання : навчально-методичний посібник / О.М. Пехота, Л.В. Старовойт, І.В. Серета. Миколаїв: Іліон, 2011. 244 с. (Серія “Педагогічна освіта ХХІ”).
7. Тихонова Т.В. Нові інформаційні технології навчання // Освітні технології: навчально-методичний посібник / О.М.Пехота, А.З.Кіктенко, О.М.Любарська та ін. / За заг. ред. О.М.Пехоти. К.: А.С.К., 2001. С. 163 - 180.

Практичне заняття 3 (№1 для зфн)

**Тема: Технології виховання в умовах інклюзивного середовища.
Здоров'язбережувальні технології**

План

1. Інклюзивне освітнє середовище: сутність і сучасні підходи
2. Принципи організації інклюзивного освітнього середовища
3. Формування здоров'язбережувальної компетентності
4. Здоров'язберігаючі технології у корекційному процесі

Завдання:

1. Визначити 3-5 основних принципів організації інклюзивного освітнього середовища та навести приклади їх реалізації.

2. Скласти таблицю (схему): «Класифікація здоров'язберезувальних технологій».

Література

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтовані технології виховання // Психологія і педагогіка життєтворчості: Навч.- метод. посібник. К., 1996. С.283-298.
2. Бут Т. Індекс інклюзії: посібник
3. Волкова В. Поняття “здоров'язберігаючі технології” та їх класифікація
4. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі та соціальному середовищі: навчальний посібник / О.В.Гаврилов. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.
5. Закон України «Про освіту» (2017)
6. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої освіти (2016)
7. Середовище, що належить дітям: poradnik для педагогів закладів дошкільної освіти. Упорядковано: Наталія Софій, Юлія Найда (Київ, 2019)
8. Топол В. Кілька неочевидних тез про інклюзивну освіту [Ел.ресурс]: <https://nus.org.ua/articles/kilka-neochevydnyh-tez-pro-inklyuzyvnu-osvitu/>

Практичне заняття 4 (№2 для зфн)

Тема: Ігрові технології

План

1. Психолого-педагогічний механізм гри та класифікація ігор
2. Загальнопедагогічні ігрові принципи та прийоми
3. Роль дидактичних ігор в корекційно-розвивальній роботі з дітьми-логопатами
4. Основні вимоги до проведення дидактичних ігор з дітьми-логопатами
5. Види дидактичних ігор з дітьми-логопатами
6. Організація ігрової діяльності на уроці

Завдання:

1. Схематично зобразити і описати класифікацію ігрових технологій.
2. Визначити та обґрунтувати основні вимоги до проведення дидактичних ігор з дітьми-логопатами (не менше 5).

Література

1. Артемова Л. В. Окружающий мир в дидактических играх дошкольников. М., 1992.
2. Артесова Л. Моделі структур дидактичної гри//Дошкільне виховання. №4. 2005. С. 6-8.
3. Золотоверх В. Ігротерапія як засіб подолання порушень у дітей з особливостями психофізичного розвитку// Дефектологія. 2004. №4. С. 18-22.
4. Игры в логопедической работе с детьми /под ред. Селиверстова В.И. - М.: Просвещение; 1987. 142 с.
5. Колечко В.В. Педагогические условия организации дидактических игр с детьми старшего дошкольного возраста. М.: Просвещение, 1990 38с.
6. Кольцова М.М. Ребенок учится говорить. Пальчиковый игротренинг. / СПб.: НД «МиМ», 1998. 192 с.
7. Коржанюк О.О. Використання дидактичних ігор та ігрових прийомів у корекційно-розвитковій роботі з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку [Електронний ресурс]

Практичне заняття 5

Тема: Технології арт-педагогіки та арт-терапії

План

1. Становлення технології арт-терапії.
2. Використання арт-педагогіки в освітній сфері.
3. Арт-терапія в корекційно-виховній роботі.
4. Використання технології арт-педагогіки та арт-терапії в інклюзивному середовищі.

Завдання:

1. Схематично або в вигляді таблиці зобразити основні види арт-терапії та їх зміст.
2. Описати структуру і методичні вимоги до проведення арт-терапевтичного заняття.

Література

1. Арт – терапія в епоху постмодерна (под. ред. Копытина А.И.) СПб., 2002.

2. Вознесенська О. Особливості арт-терапії як методу // Психолог. 2005. № 39. С. 5 – 8.

3. Деркач О. Арт-педагогіка як інноваційна технологія особистісно орієнтованого навчання та виховання [Електронний ресурс]

4. Деркач О. Педагогіка творчості: Казкотерапія на допомогу вчителю, вихователю, практичному психологу. Вінниця: ВДПУ, 2008. 48 с.

5. Нікішина Л.Т., Федоткіна Л.А., Вадрус Л.М., Некряч Н.С., О.М.Образцова Адаптована програма з арт-терапії для дітей з обмеженими можливостями [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://corr.ks.ua>

6. Реабілітація дітей з функціональними обмеженнями засобами мистецтва. Київ 2002.

7. Терлецька Л. Про методи арт-терапії // Психолог. 2002. № 5. С.26.

Практичне заняття 6 (№ 3 для зфн)

Тема: Інформаційно-комунікаційні технології у виховній роботі

Мета: розглянути проблему інформатизації суспільства та освітньої сфери; визначити поняття інформаційної технології та її складових; розглянути етапи розвитку інформаційних технологій та їх види; визначити проблеми і перспективи використання інформаційних технологій.

План

1. Інформатизація суспільства та освітньої сфери
2. Поняття інформаційної технології та її складові
3. Етапи розвитку інформаційних технологій
4. Сучасні інформаційні технології і їх види
5. Проблеми і перспективи використання інформаційних технологій

Завдання:

1. Заповнити таблицю «Сучасні інформаційні технології та їх види».
2. Визначити та обґрунтувати шляхи звикористання ІКТ у виховній роботі

Література

1. Осадчий В. В., Осадча К. П., Сучасні реалії і тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, Інформаційні технології і засоби навчання, Том 48, № 4, 2015.
2. Пехота О. М., Тихонова Т. В., Інформаційно-комунікаційні технології в педагогічній освіті. Миколаїв, Україна: Іліон, 2013.
3. Дишлева С., Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) та їх роль в освітньому процесі [Електронний ресурс]. Доступно: <http://osvita.ua/school/technol/6804>. Дата звернення: листопад, 25, 2018.
4. Воротникова І.П., Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів, Луганськ, Україна: СПД Резніков В. С., 2012.

2.2. Лабораторні роботи

Лабораторна робота 1

Тема: Особливості виховання дітей в різних країнах світу

Мета: розширити знання студентів щодо основних ідей, підходів і особливостей організації виховання дітей в різних країнах світу; розвинути вміння порівнювати різні концепції та підходи, виявляти їх сутність, характеристики, визначати роль для розвитку технологій виховної роботи в умовах інклюзивного середовища вітчизняних закладів освіти.

Теоретична частина

1. Ідеал виховання. Національна специфіка виховання.
2. Основні підходи до процесу виховання.
3. Особливості організації виховного процесу.
4. Моделі, технології, методи і засоби виховання.

Практична частина

Підготувати виступ та комп'ютерну презентацію щодо основних ідей, підходів і особливостей організації виховання дітей в різних країнах світу (країну можна обрати самотійно, виходячи з власного інтересу). Виступ має містити такі елементи:

- стисла характеристика - візитівка країни (можна в творчій формі);
- основні ідеї та підходи до виховання дітей;
- особливості організації виховання, існуючі традиції;
- провідні технології, методи і засоби виховання;
- висновки щодо ефективності такої моделі, її переваг і недоліків, можливості запозичення окремих ідей, форм і методів для вітчизняної системи виховання.

Література

1. Як виховують дітей у різних країнах (2014) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://starylev.com.ua/club/article/yak-vyhovuyut-ditey-u-riznyh-krayinah>
2. 6 світів. Як виховують дітей у різних країнах? (2015) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tvoemisto.tv/news/6-svitiv-yak-vyhovuyut-ditey-u-riznyh-krainah-72254.html>
3. Правила виховання дітей в різних країнах, які дуже дивують українських матерів (Не кажучи вже про бабусь) (2019) [Електронний

ресурс]. Режим доступу: <https://tutkatamka.com.ua/diti/pravila-vixovannya-ditej-v-riznix-kra%01%97nax-yaki-duzhe-divuyut-ukra%01%97nskix-matus-ne-kazhuchi-vzhe-pro-babus/>

4. Як виховують дітей у різних країнах світу: цікаві факти (2019) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://simya.24tv.ua/yak-vihovuyut-ditey-u-riznih-krayinah-svitu-tsikavi-f-akti-n1240058>

5. Як виховують дітей у різних країнах світу (2019) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://pogliad.ua/news/life/cikave/yak-vihovuyut-ditey-u-riznih-krayinah-svitu-373953>

6. Іваськів Ірина. Як виховують дітей в різних країнах. Особливості виховання (2020) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://lifeacademy.pp.ua/jak-vihovujut-ditej-v-riznih-krainah-osoblivosti-vihovannja.html>

Лабораторна робота 2 (№ 1 для зфн) **Тема: Технології соціально-виховної роботи**

Мета: моделювання (розробка) технологій соціально-виховної роботи для дітей різного віку в інклюзивному середовищі.

Теоретична частина

1. Технологія колективного творчого виховання
2. Технологія створення ситуації успіху
3. Технологія педагогічної підтримки
4. Технологія самовиховання особистості
5. Технологія тренінгу
6. Флешмоб-акція

Практична частина

1. Розробити (на вибір, для дітей певної вікової категорії в інклюзивному середовищі):
 - колективну творчу справу;
 - тренінг соціально-виховної тематики;
 - захід, мотивуючий до самовиховання і саморозвитку.
2. Продемонструвати (творчо представити) на занятті.

Література

1. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі та соціальному середовищі: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.
2. Иванов И.П. Энциклопедия коллективных творческих дел. М.: Педагогика, 1989. 206 с.

3. Косогова О.О. Метод проектів у практиці сучасної школи. Х.: «Ранок», 2011. 144 с.
4. Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник / автор І. М. Матійків – К.: Педагогічна думка, 2012. 112 с.
5. Методика соціально-виховної роботи: Навч.посібник для студентів вищих навчальних закладів / Авт.-упорядник К.В.Педь. Полтава: ПДПУ, 2009. 254 с.
6. Мілютіна К.Л. Теорія та практика психологічного тренінгу: [навч. посіб.] / Мілютіна К.Л. - К.: МАУП, 2004. 192 с.
7. Панина Т.С., Вавилова Л.Н. Тренинг как форма комплексного использования интерактивных методов и приемов обучения // Современные способы активизации обучения. М., 2006. 171 с.
8. Прутченков А.С. Социально-психологический тренинг в школе. М.: ЭКМО-Пресс, 2001. 640 с.
9. Середа І.В. Твоє життя – твій головний проект: технологія самовиховання : навчально-методичний посібник / О.М. Пехота, Л.В. Старовойт, І.В. Середа. Миколаїв : Іліон, 2011. 244 с.

Лабораторна робота 3

Тема: Ігрові технології

Мета: розглянути особливості та методику використання ігрових технологій з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку в інклюзивному середовищі.

Теоретична частина

1. Психолого-педагогічний механізм гри та класифікація ігор
2. Загальнопедагогічні ігрові принципи та прийоми
3. Роль дидактичних ігор в корекційно-розвивальній роботі з дітьми-логопатами
4. Основні вимоги до проведення дидактичних ігор з дітьми-логопатами
5. Види дидактичних ігор з дітьми-логопатами
6. Організація ігрової діяльності в інклюзивному середовищі

Практична частина

1. Підібрати (розробити) ігри (3-5) для дітей дошкільного (молодшого шкільного віку) в умовах інклюзивного середовища, з необхідним обладнанням.
2. Продемонструвати (презентувати) їх на заняття.

Література

1. Артемова Л. В. Окружающий мир в дидактических играх дошкольников. М., 1992.
2. Артесова Л. Моделі структур дидактичної гри//Дошкільне виховання. №4. 2005. С. 6-8.
3. Золотоверх В. Ігротерапія як засіб подолання порушень у дітей з особливостями психофізичного розвитку// Дефектологія. 2004. №4. С. 18-22.
4. Игры в логопедической работе с детьми /под ред. Селиверстова В.И. М.: Просвещение, 1987. 142 с.
5. Колечко В.В. Педагогические условия организации дидактических игр с детьми старшего дошкольного возраста. М.: Просвещение; 1990. 38 с.
6. Кольцова М.М. Ребенок учится говорить. Пальчиковый игротренинг. / СПб.: НД «МиМ», 1998. 192 с.
7. Коржанюк О.О. Використання дидактичних ігор та ігрових прийомів у корекційно-розвитковій роботі з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку [Електронний ресурс]

Лабораторна робота 4 (№ 2 для зфн)

Тема: Технології арт-педагогіки та арт-терапії

Мета: ознайомлення з методикою проведення заняття з використанням методів арт-терапії в інклюзивному класі (групі).

Теоретична частина

1. Становлення технології арт-терапії.
2. Використання арт-педагогіки в освітній сфері.
3. Арт-терапія в корекційно-виховній роботі.
4. Використання технології арт-педагогіки та арт-терапії в інклюзивному середовищі.

Практична частина

1. Розробити план та методику проведення заняття в інклюзивному класі (групі) з використанням методів арт-терапії, підготувати необхідні матеріали.
2. Представити фрагмент заняття.

Література

1. Арт – терапія в епоху постмодерна (под. ред. Копытина А.И.) СПб., 2002.

2. Вознесенська О. Особливості арт-терапії як методу // Психолог. 2005. № 39. С. 5 – 8.

3. Деркач О. Арт-педагогіка як інноваційна технологія особистісно орієнтованого навчання та виховання [Електронний ресурс]

4. Деркач О. Педагогіка творчості: Казкотерапія на допомогу вчителю, вихователю, практичному психологу. Вінниця: ВДПУ, 2008. 48с.

5. Нікішина Л.Т., Федоткіна Л.А., Вадрус Л.М., Некряч Н.С., О.М.Образцова Адаптована програма з арт-терапії для дітей з обмеженими можливостями [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://corr.ks.ua>

6. Реабілітація дітей з функціональними обмеженнями засобами мистецтва. Київ 2002.

7. Терлецька Л. Про методи арт-терапії // Психолог. 2002. № 5. С. 26.

Лабораторна робота 5

Тема: Інформаційно-комунікаційні технології у виховній роботі

Мета: розробка методичних матеріалів виховного спрямування з використанням ІКТ-технологій.

Теоретична частина

1. Інформатизація суспільства та освітньої сфери.
2. Поняття інформаційної технології та її складові.
3. Етапи розвитку інформаційних технологій.
4. Сучасні інформаційні технології і їх види.
5. Проблеми і перспективи використання інформаційних технологій.

Практична частина

1. Розробити один із запропонованих варіантів методичних матеріалів виховного спрямування:
 - відеоролик з актуальної виховної проблематики;
 - огляд сайтів виховного спрямування;
 - комп'ютерна гра (н-д, «Самий розумний» тощо);
 - виховний (профорієнтаційний) захід у режимі онлайн;
 - блог з актуальної виховної проблематики;
 - власний варіант методичної розробки з використанням сучасних ІКТ.

Література

1. Осадчий В. В., Осадча К. П., Сучасні реалії і тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, Інформаційні технології і засоби навчання, Том 48, № 4, 2015.

2. Пехота О. М., Тихонова Т. В., Інформаційно-комунікаційні технології в педагогічній освіті. Миколаїв, Україна: Іліон, 2013.

3. Дишлева С., Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) та їх роль в освітньому процесі [Електронний ресурс]. Доступно: <http://osvita.ua/school/technol/6804>. Дата звернення: листопад, 25, 2018.

4. Воротникова І.П., Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів, Луганськ, Україна: СПД Резніков В. С., 2012.

Лабораторна робота 6

Тема: Сучасні виховні технології

Мета: розробка і представлення виховного заходу з використанням сучасних виховних технологій.

Теоретична частина

1. Виховні проекти.
2. Педагогічний коучінг.
3. Тайм-менеджмент.
4. Кейс-технології.
5. Сторітелінг.

Практична частина

Розробити і представити на занятті виховний захід з використанням однієї з сучасних виховних технологій.

Література

1. Глухова Е.С. Тайм-менеджмент: личная эффективность: учебно-методическое пособие. Томск: ТГУ, 2012. 63 с.

2. Калинин С.И. Тайм-менеджмент: практикум по управлению временем. СПб. : Речь, 2006. 371 с.

3. Косогова О.О. Метод проектів у практиці сучасної школи. Х.: «Ранок», 2011. 144 с.

4. Освітні технології: навчально-методичний посібник / За ред. О.М.Пехоти. К.: А.С.К., 2001. 256 с.

5. Осмоловський А., Василенко Л. Від навчального проекту до соціальної самореалізації особистості //Шлях освіти. 2000. №2. С. 34.

6. Трейсі Брайан. Зроби це зараз. 21 чудовий спосіб зробити більше за менший час / Брайан Трейсі. – Сан-Франциско, 2007. 146 с. (переклад з англ.)

Розділ 3

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З КУРСУ

3.1. Методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів

Підготовка висококваліфікованих фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці, а також здатних до компетентної, відповідальної й ефективної діяльності за своєю спеціальністю неможливе без підвищення ролі самостійної роботи студентів. спрямованої на стимулювання їх професійного зростання та виховання їхньої творчої активності.

Самостійна робота студента (СРС) - невід'ємний складник підготовки фахівців в університеті. СРС є однією з форм оволодіння навчальним матеріалом поза межами обов'язкових навчальних занять. Її спрямовано на закріплення теоретичних знань, отриманих студентами за час навчання, їх поглиблення, набуття і удосконалення практичних навичок та умінь щодо відповідних спеціальностей та напрямків.

Навчальний час, відведений на самостійну роботу студента, регламентується робочим і навчальним планом і повинен складати не менше, ніж 1/3 і не більше, ніж 2/3 загального обсягу навчального часу, відведеного на вивчення окремої навчальної дисципліни.

Головною метою самостійної роботи студента є формування його пізнавальної активності, засвоєння ним основних умінь та навичок роботи з навчальними матеріалами, поглиблення та розширення вже набутих знань, підвищення рівня організованості студентів тощо.

Основними завданнями самостійної роботи студентів є засвоєння в повному обсязі основної освітньої програми та послідовне вироблення навичок ефективної самостійної професійної (практичної й науково-теоретичної) діяльності на рівні світових стандартів.

Зміст самостійної роботи студентів визначається навчальною програмою вивчення конкретної дисципліни, завданнями та рекомендаціями викладача.

Самостійна робота студентів здійснюється за кількома типами:

1. Самостійна робота з теоретичним матеріалом (СРТМ) — це самостійне поза аудиторне письмове виконання ряду завдань для засвоєння навчального матеріалу на рівні «відтворення» і «розуміння».

Можливі види завдань:

- конспектування, реферування, анотування рекомендованої літератури:

- формулювання висновків і підсумків;
- відповіді на запитання і самостійне формулювання запитань до навчальної теми;

- заповнення таблиць;
- креслення структурно-логічних схем;
- складання термінологічних словників, покажчиків планів;
- розподіл елементів бази знань на групи;
- наведення прикладів, опис ситуацій;
- завдання на аналіз, синтез, дослідження, порівняння, класифікацію, узагальнення, конкретизацію, інтерпретацію теоретичного матеріалу.

2. Самостійна робота з підготовки до практичних занять та закріплення їх результатів (СРПЗ) – самостійне поза аудиторне письмове виконання ряду завдань для засвоєння навчального матеріалу на рівні «застосування» і «створення».

Можливі види завдань:

Вирішення задач, аналіз і вирішення ситуацій, вправи, спостереження, експерименти, психодіагностика, аналіз результатів психодіагностики, підготовка до мікровикладання, оформлення звіту до практичного заняття, підготовка тестів, допоміжних таблиць і т.п.

3. Робота на практичних заняттях (ПЗ) – індивідуальне чи групове виконання ряду завдань під керівництвом викладача на рівні засвоєння навчального матеріалу «застосування» і «створення».

Можливі види завдань:

- дискусії і бесіди;
- виступи з доповідями і рефератами;
- вирішення задач і ситуацій;
- психодіагностика, інтерпретація й аналіз результатів виконання психодіагностичних методик;

- спостереження;
- експеримент;
- мікровикладання;
- дидактичні ігри.

4. Контрольна робота (КР) — індивідуальне чи групове виконання ряду контрольних завдань для перевірки реалізації навчальних цілей — досягання запланованих рівнів засвоєння навчального матеріалу теоретичного і практичного блоків тем.

Можливі види завдань:

Дидактичні тести, усні і письмові відповіді на запитання, аналіз і вирішення ситуацій, задач, співбесіди, звіти з самостійної роботи.

1.2 Карта самостійної роботи студента
667 (767/з) групи II-го курсу
спеціальності 016 Спеціальна освіта
з дисципліни Технології виховної роботи в інклюзивному середовищі

Кредит та тема	Академічний контроль (форма представлення)*	Кількість балів (за видами роботи)**	Кількість балів всього за кредит	Термін виконання (тижні)* **	Викладач (підпис)
Кредит № 1 Тема 1. Теоретичні основи та моделі виховання. Тема 2. Технології виховного процесу.	Характеристика моделі власного виховання	20	70		
	Схематично представити класифікацію педагогічних технологій.	20			
	Підготувати презентацію «Особливості виховання в різних країнах світу».	30			
Кредит № 2 Тема 3. Технології виховання в умовах інклюзивного середовища. Здоров'язбережувальні технології. Тема 4. Технології соціально-виховної роботи.	Визначити принципи організації інклюзивного освітнього середовища та навести приклади їх реалізації	20	80		
	Підготувати інформацію (буклет) про одну зі здоров'язбережувальних технологій (на вибір)	30			
	Розробити виховний захід з використ. соц.-виховних технологій.	30			
Кредит № 3 Тема 5. Ігрові технології. Тема 6. Технології арт-педагогіки та арт-терапії.	Підготувати презентацію «Використання ігрових технологій в інклюзив. середовищі»	30	60		
	Розробити план та методiku проведення заняття в інклюзивному класі (групі) з використанням методів арт-терапії.	30			
Кредит № 4 Тема 7. Інформаційно-комунікаційні технології у виховній роботі. Тема 8. Сучасні виховні технології.	Підготувати власний варіант методичної розробки з використанням сучасних ІКТ.	35	70		
	Підготувати інформацію (буклет) про одну з сучасних технологій виховного процесу: виховний проект, педагогічний коучінг, сторітелінг та ін. (на вибір)	35			
Всього балів за самостійну роботу		280 балів	280		
ВСЬОГО за семестр – 86 год. / 106 год.					

Карту отримав

(ПІБ студента)

3.3 Питання для самоперевірки та підготовки до заліку

1. Виховання як педагогічна категорія. Самовиховання. Перевиховання.
2. Особливості виховного процесу. Корекційно-виховний процес.
3. Основні напрями та етапи виховного процесу.
4. Ідеал виховання. Національна специфіка виховання.
5. Моделі виховання: соціоцентрична, натуροцентрична, антропоцентрична, теоцентрична, прагматична, гуманістична, особистісно-орієнтована, вільного виховання.
6. Технологічний підхід в освіті.
7. Етапи технологічного підходу.
8. Класифікація педагогічних технологій.
9. Технології виховного процесу: специфіка, зміст, особливості.
10. Інклюзивне освітнє середовище: сутність і сучасні підходи.
11. Принципи організації інклюзивного освітнього середовища.
12. Формування здоров'язберезувальної компетентності.
13. Здоров'язберігаючі технології у корекційному процесі.
14. Класифікація здоров'язберезувальних технологій.
15. Психолого-педагогічний механізм гри та класифікація ігор
16. Загальнопедагогічні ігрові принципи та прийоми.
17. Роль дидактичних ігор в корекційно-розвивальній роботі з дітьми-логопатами.
18. Основні вимоги до проведення дидактичних ігор з дітьми-логопатами.
19. Види дидактичних ігор з дітьми-логопатами.
20. Організація ігрової діяльності на уроці.
21. Класифікація ігрових технологій.
22. Вимоги до проведення дидактичних ігор з дітьми-логопатами.
23. Становлення технології арт-терапії.

24. Використання арт-педагогіки в освітній сфері.
25. Арт-терапія в корекційно-виховній роботі.
26. Використання технології арт-педагогіки та арт-терапії в інклюзивному середовищі.
27. Основні види арт-терапії та їх зміст.
28. Структура і методичні вимоги до проведення арт-терапевтичного заняття.
29. Інформатизація суспільства та освітньої сфери.
30. Поняття інформаційної технології та її складові.
31. Етапи розвитку інформаційних технологій.
32. Сучасні інформаційні технології і їх види.
33. Проблеми і перспективи використання інформаційних технологій.
34. Шляхи використання ІКТ у виховній роботі.
35. Ідеал виховання. Національна специфіка виховання: основні підходи, особливості організації виховного процесу, моделі, технології, методи і засоби виховання.
36. Технологія колективного творчого виховання.
37. Технологія створення ситуації успіху.
38. Технологія педагогічної підтримки.
39. Технологія самовиховання особистості.
40. Технологія тренінгу.
41. Організація ігрової діяльності в інклюзивному середовищі.
42. Психолого-педагогічний механізм гри та класифікація ігор
43. Загальнопедагогічні ігрові принципи та прийоми.
44. Виховні проекти.
45. Педагогічний коучінг.
46. Тайм-менеджмент.
47. Сторітелінг.

3.4 Тестові завдання для перевірки знань з курсу «Технології виховної роботи в інклюзивному середовищі»

1. Основними ознаками вихованості особистості є:

- А) система ставлень;
- Б) добровільне виконання певних дій;
- В) коло інтересів;
- Г) мотиви дій, вчинків;
- Д) риси характеру.

2. Компонент виховного процесу, який визначає комплекс педагогічних засобів для розв'язання мети і завдань виховання, називається:

- А) цільовий;
- Б) змістовий;
- В) операційно-діяльнісний;
- Г) аналітико-результативний.

3. Щодо етапу навчальної діяльності дидактичні ігри поділяються на:

- А) навчальні;
- Б) тренувальні;
- В) розвивальні;
- Г) контролюючі;
- Д) узагальнюючі.

4. Технологія, яка охоплює зміст, форми і методи розвитку особистості та учнівського колективу, називається:

- А) педагогічна технологія;
- Б) технологія навчання;
- В) освітня технологія;
- Г) технологія виховання;
- Д) технологія управління.

5. Комп'ютерні технології відносять до класифікації:

- А) за провідним чинником психічного розвитку;
- Б) за науковою концепцією засвоєння досвіду;
- В) за орієнтацією на особистісні структури;
- Г) за типом організації та управління пізнавальною діяльністю.

6. Як між собою пов'язані виховання і самовиховання особистості?

- А) це паралельні процеси, які діють за своїми законами;
- Б) самовиховання – це частина виховного процесу;
- В) самовиховання – це вищий рівень виховання особистості;
- Г) ніяк не пов'язані, це різні педагогічні категорії.

7. Скільки етапів виділяється у технології колективного творчого виховання?

- А) 3 етапи;
- Б) 4 етапи;
- В) 5 етапів;
- Г) 6 етапів;
- Д) 7 етапів.

8. Автором технології розв'язання винахідницьких завдань є:

- А) І.П.Іванов;
- Б) А.В.Бєлкін;
- В) О.С.Газман;
- Г) О.І.Кочетов;
- Д) С.Г.Альтшуллер.

9. Усвідомлена, планомірна діяльність людини, спрямована на вироблення в собі бажаних якостей – це:

- А) самопланування;
- Б) самовиховання;
- В) самоактуалізація;
- Г) самореалізація.

10. При використанні інтерактивної вправи «Вільний мікрофон» важливою умовою є:

- А) наявність справжнього мікрофону;
- Б) обов'язкове висловлювання всіх учнів по черзі або за бажанням;
- В) творчі виступи учнів з мікрофоном.

11. Яке із формулювань найповніше і найточніше відображає основну мету виховання українських громадян на сучасному етапі?

- А) виховання громадянина;
- Б) виховання трудівника;
- В) виховання сім'янина;
- Г) виховання особистості українського громадянина;
- Д) виховання громадського діяча.

12. Яка з означених нижче цілей притаманна соцієнтарній моделі виховання?

- А) Підкорення власних інтересів і потреб законам релігійного культу.
- Б) Підкорення власних інтересів і потреб вимогам держави, нації, класу, групи, іншої людини.
- В) Першочергове задоволення потреб особистості та сприйняття її самоактуалізації, самореалізації і самоутвердження.
- Г) Задоволення потреб особистості і суспільства водночас.

13. В основі технології саморозвитку полягає:

- А) формування способів розумових дій;
- Б) розвиток творчих здібностей;
- Г) формування самоуправляючих механізмів особистості;
- Д) формування дієво-практичної сфери.

14. Проведення колективної творчої справи є змістом такого етапу технології:

- А) другого;
- Б) третього;
- В) четвертого;
- Г) п'ятого.

15. Технологія, мета якої полягає у формуванні особистості та розвитку колективу у процесі колективної творчої діяльності:

- А) технологія створення ситуації успіху;
- Б) технологія колективного творчого виховання;
- В) технологія педагогічної підтримки;
- Г) технологія гуманного колективного виховання;
- Д) технологія самовиховання особистості.

16. Технології, спрямовані на розвиток творчих здібностей:

- А) емоційно-художні та емоційно-моральні;
- Б) технології саморозвитку;
- В) евристичні;
- Г) прикладні.

17. Операційні технології пов'язані з:

- А) формуванням знань, умінь, навичок;
- Б) формуванням способів розумових дій;
- В) формуванням сфери естетичних і моральних відносин;
- Г) формуванням самоуправляючих механізмів особистості;
- Д) формуванням дієво-практичної сфери.

18. До методів самовиховання належать:

- А) доручення; створення виховуючи ситуацій; приклад;
- Б) наслідування прикладу; самопереконавання; самокритика;
- В) заохочення; самоаналіз; самооцінка.

19. Щодо рівня пізнавальної активності дидактичні ігри поділяються на:

- А) репродуктивні;
- Б) продуктивні;
- В) творчі;
- Г) пізнавальні.

20. До пізнавальних умінь НЕ належить:

- А) уміння налагоджувати навчальну взаємодію;
- Б) уміння аргументувати і міркувати;
- В) уміння аналізувати і синтезувати інформацію;
- Д) уміння робити висновки;
- Е) уміння оцінювати як процес, так і результат.

21. Модель виховання, основна мета якої – навчити вихованця розв'язувати реальні життєві проблеми та досягати успіху у житті, називається:

- А) прагматична;
- Б) антропоцентристська;
- В) соціентарна;
- Г) гуманістична;
- Д) особистісно орієнтована;
- Е) вільна.

22. Основними завданнями трудового виховання є:

- А) формування любові, поваги до праці як до першої життєвої необхідності;
- Б) засвоєння знань об'єктивних законів, закономірностей розвитку і механізму виробництва;
- В) формування трудових вмінь, навичок культури розумової та фізичної праці;
- Г) підготовка і виконання необхідних і доступних видів трудової діяльності.

23. Авторм технології створення ситуації успіху є:

- А) І.П.Іванов;
- Б) А.В.Бєлкін;
- В) О.С.Газман;
- Г) С.Г.Альтшуллер.

24. Гра, що являє собою розігрування в особах фрагментів літературних творів чи сценаріїв, називається:

- А) рольова;
- Б) ділова;
- В) сюжетна;
- Г) драматизація.

25. Роль освітніх та педагогічних технологій полягає в тому, що вони:

- А) осучаснюють освітній процес;
- Б) підвищують технічний рівень навчання та виховання;
- В) забезпечують високу якість навчання і виховання учнів;
- Г) демонструють нові методичні можливості для вчителя.

26. Щодо рівня пізнавальної активності дидактичні ігри поділяються на:

- А) репродуктивні;
- Б) продуктивні;
- В) творчі;
- Г) пізнавальні.

27. Щоб зробити правильний вибір педагогічної технології, необхідно:
А) застосувати кілька технологій водночас, і вибрати найефективнішу;
Б) обов'язково поєднати технології з різних груп класифікацій;
В) провести експертизу її структури на предмет можливості використання в конкретних умовах;
Г) обрати найбільш сучасну та прогресивну технологію.

28. Яскравим прихильником технологічного підходу був:
А) Р.Штейнер;
Б) С.Френе;
В) О.Декролі;
Г) А. Макаренко;
Д) В. Сухомлинський.

29. В основі технології саморозвитку полягає:
А) формування способів розумових дій;
Б) формування сфери естетичних і моральних відносин;
В) формування самоуправляючих механізмів особистості;
Г) розвиток творчих здібностей;
Д) формування дієво-практичної сфери.

30. Який з фрагментів уроку можна віднести до особистісно орієнтованих технологій навчання:

А) учитель повідомляє клас, що спочатку покаже дослід, після чого учні його замалюють і запишуть.

Б) урок про три стани води вчитель почав з питань, записаних на дошці (Як одним словом сказати, що таке дощ, сніг, лід? Звідки береться вода в річках? Чому моря не виходять з берегів).

В) вчитель повідомляє тему уроку, вимагає закрити підручник і уважно його слухати.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Абілітація – первинне формування функцій і здібностей у дітей раннього віку з проблемами розвитку за рахунок створення спеціальних умов.

Аномальні діти (діти з вадами психофізичного розвитку) – діти, які мають суттєві відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, зумовлені вродженими або набутими дефектами, і потребують спеціальних умов навчання й виховання.

Антропоцентрична модель ґрунтується на визнанні унікальності, неповторності кожної дитини, на розумінні сутності людини як відкритої системи, яка постійно змінюється та оновлюється у активній взаємодії з навколишнім світом.

Артикуляційна гімнастика – підготовчі вправи, метою яких є вироблення правильних, повноцінних рухів артикуляційних органів, необхідних для правильної вимови звуків.

Арт-терапія – технологія цілеспрямованого використання мистецтва як засобу психотерапевтичного та психокорекційного впливу на особистість.

Арт-педагогіка – новий педагогічний напрямок арт-терапії, який передбачає роботу з особистістю дитини шляхом організації живого конструктивного союзу дитини та дорослого у культуротворчому мистецькому просторі з метою реалізації освітніх завдань.

Аутизм – замкнутість, відстороненність від реального світу, занурення у світ власних внутрішніх переживань.

Вільне виховання – модель виховання у гармонії з природою та навколишнім світом.

Виховання (в широкому розумінні) – це функція суспільства, яка забезпечує його розвиток через передавання новим поколінням людей соціально-історичного досвіду попередніх поколінь відповідно до вимог часу.

Виховання (у вузькому розумінні) – це процес свідомого, цілеспрямованого й систематичного формування особистості,

зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів.

Виховання культури здоров'я – виховання особистісних якостей, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я як цінність, посилення мотивації здорового способу життя.

Гра – освоєння дитиною світу тими засобами, якими вона володіє на рівні свого фізичного та інтелектуального розвитку.

Гуманістичне виховання спирається перш за все на врахування особистісних та індивідуальних особливостей вихованців та має своєю метою гармонійний розвиток особистості і передбачає гуманний характер відносин між учасниками педагогічного процесу.

Дивергенція – розходження біологічного та соціального розвитку.

Диференційоване навчання – спеціально організована навчально-пізнавальна діяльність, яка з огляду на вікові, індивідуальні особливості суб'єктів учіння, соціальний досвід спрямована на їх оптимальний фізичний, духовний і психічний розвиток, засвоєння необхідного обсягу знань, практичних дій за різними навчальними планами та програмами.

Звукова гімнастика – методика, яка полягає у проголошенні різних звуків певним способом.

Зона найближчого розвитку – потенційні можливості дитини.

Затримка психічного розвитку (ЗПР) – розлад, який виражається в уповільненому темпі дозрівання різних психічних функцій.

Здоров'я – це не лише відсутність хвороб або фізичних вад, це, насамперед, єдність фізичного, психічного, духовного, соціального, інтелектуального та творчого аспектів самопочуття людини.

Здоров'язберігаючі – технології, що створюють безпечні умови для перебування, навчання та праці в школі, а також раціональної організації навчально-виховного процесу.

Ідеал вітчизняної системи виховання - громадянин України, збагачений загальнолюдськими та національними цінностями, який керується у своїй діяльності вимогами загальнолюдського та

національного етикету, спроможний діяти творчо в сучасних умовах, це справжній патріот, який дбає про свою честь і гідність.

Інклюзивна освіта – система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, і передбачає навчання дитини з особливостями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітнього закладу.

Інклюзивне освітнє середовище – це сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

Інтеграція – включення дитини з вадами психофізичного розвитку в середовище здорових людей у процесі навчання, виховання, праці, проведення вільного часу.

Інформатизація - це комплекс соціально-педагогічних перетворень, пов'язаних з насиченням освітніх систем інформаційною продукцією, засобами й технологією, у вузькому — впровадження в заклади системи освіти інформаційних засобів, що ґрунтуються на мікропроцесорній техніці, а також інформаційної продукції і педагогічних технологій, які базуються на цих засобах.

Інформаційна технологія - це комплекс взаємозалежних, наукових, технологічних, інженерних дисциплін, що вивчають методи ефективної організації праці людей, зайнятих обробкою і зберіганням інформації; обчислювальну техніку і методи організації і взаємодії з людьми і виробничим устаткуванням, їх практичні додатки, а також зв'язані з усім цим соціальні, економічні та культурні проблеми.

Корекція (з латинської - виправлення) – система психолого-педагогічних і медичних заходів, спрямованих на виправлення або послаблення недоліків психофізичного розвитку дітей.

Корекційна педагогіка – розділ педагогічної науки, що вивчає сутність та закономірності освіти, навчання і виховання дітей з психічними і (або) фізичними порушеннями, шляхи корекції порушень їхнього психофізичного розвитку.

Корекційно-педагогічний процес в спеціальній освіті – цілісна система, що включає ряд взаємопов'язаних і взаємообумовлених компонентів: діагностико-консультативний; фізкультурно-

оздоровчий, виховно-освітній; корекційно розвиваючий; соціально-педагогічний.

Корекційна робота – діяльність, спрямована на поліпшення процесів розвитку і соціалізації дитини, послаблення або подолання психофізичних вад учнів у процесі їх навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку їхньої особистості та підготовки до самостійного життя.

Корекційно-виховна робота – система комплексних заходів психолого-педагогічного впливу на різні особливості аномального розвитку особистості в цілому.

Коучінг – технологія для розкриття потенціалу людини, сучасна практика професійної допомоги людині у розкритті всіх її можливостей, у визначенні та досягненні її особистих цілей, що сприяє досягненню найвищих результатів у житті, кар'єрі та бізнесі.

Мета виховання – формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості, яка б постійно проявляла суспільну активність.

Натуроцентрична модель виховання орієнтована на максимальне розвиток в людині того, що закладено природою, компенсацію природних недоліків і допомогу кожному у визначенні його місця в дорослому житті.

Недорозвиток мовлення – якісно низький рівень сформованості порівняно з нормою тієї чи іншої мовної функції або мовної системи в цілому.

Нові інформаційні технології навчання — методологія і технологія навчально-виховного процесу з використанням новітніх електронних засобів.

Оздоровчі – технології, спрямовані на вирішення завдань зміцнення фізичного здоров'я учнів: фізична підготовка, фізіотерапія, ароматерапія, загартовування, гімнастика, масаж, фітотерапія, музична терапія.

Особа з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.

Особистісно орієнтована модель утверджує культурологічний підхід до виховання. При цьому ключовим його принципом виступає принцип ціннісної орієнтації, який передбачає залучення дітей до взаємодії з навколишнім світом і сприяння формуванню ціннісних ставлень до цього світу з позицій сучасної культури.

Педагогічна технологія - послідовна діяльність педагога, спрямована на вирішення педагогічних або корекційних завдань, втілення на практиці певної моделі корекційного навчально-виховного процесу.

Перевиховання – це цілеспрямована робота вихователя з метою усунення недоліків у важковиховуваного або педагогічно занедбаного вихованця.

Порушення мовлення – відхилення від норми, загальноприйнятої у певному мовленнєвому середовищі, які повністю або частково перешкоджають мовленнєвому спілкуванню та обмежують можливості соціальної адаптації людини.

Прагматична модель розглядає виховання не як підготовку вихованця до майбутнього дорослого життя, а як життя виховуваного в сучасному. Основна мета виховання – навчити вихованця розв'язувати реальні життєві проблеми та з накопичуванням такого досвіду досягти максимального благополуччя та успіху.

Проектування – це тип інтелектуальної діяльності, відмінною особливістю якої є перспективна орієнтація на практично спрямоване дослідження.

Психогімнастика – метод збереження психічного здоров'я, запобігання емоційним розладам у дитини шляхом зняття психічного напруження, створення можливостей для кращого розуміння себе та інших, самовираження.

Розумова відсталість – стійке порушення пізнавальної діяльності на основі органічного ураження центральної нервової системи.

Реабілітація – застосування цілого комплексу заходів медичного, соціального, освітнього та професійного характеру з метою підготовки або перепідготовки індивідуума до найвищого рівня його функціональних здібностей.

Самовиховання особистості – це свідомо діяльність, спрямована на максимальну реалізацію вихованцем себе як особистості, в основі якої лежить мотивація самовдосконалення.

Ситуація успіху – це суб'єктивний психічний стан задоволення наслідком фізичної або моральної напруги виконавця справи, творця явища.

Складна структура аномального розвитку – структура, що складається з первинного дефекту (ядра), викликаного певним хворобливим фактором, і вторинних та супутніх порушень, що виникають під впливом первинного дефекту у процесі розвитку дитини.

Слабкозорість – виразне зниження гостроти зору або значне порушення інших зорових функцій (наприклад, звуження меж поля зору), або прогресуюче захворювання.

Словесні ігри – найскладніший різновид ігор, який змушує дітей оперувати уявленнями, мислити про речі, з якими на той час вони не діють, використовувати набуті знання у нових ситуаціях і зв'язках.

Соціо-ігрова педагогіка – нова галузь педагогіки, яка опікується пошуком ігрових прийомів і обґрунтуванням їх доцільності.

Соціоцентрична модель виховання ґрунтується на визнанні права кожної особистості на розвиток, навчання і виховання. Пріоритет в області виховання віддається соціальним інститутам, які реалізують соціальне замовлення.

Сторітелінг – технологія створення історії та передачі за її допомогою необхідної інформації з метою впливу на емоційну, мотиваційну, когнітивну сфери слухача.

Теоцентрична модель заснована на розумінні людини як продукту божественного (космічного) творіння.

Технологія виховного процесу – це сукупність методологічних і організаційно-методичних установок, що визначають підбір, komponування і порядок використання виховного інструментарію. Вона визначає стратегію, тактику і техніку організації процесу виховання.

Технології навчання здоров'ю – гігієнічне навчання, формування життєвих навичок (керування емоціями, вирішення конфліктів тощо), профілактика травматизму та зловживання психоактивними речовинами.

Тренінг – це багатофункціональний метод цілеспрямованих змін психологічних феноменів людини, групи або організації з метою гармонізації професійного та особистісного буття людини.

Тренінг – форма групової соціально-виховної роботи, яка ґрунтується на використанні активних методів формування нових навичок, самопізнання та саморозвитку.

Тугоухість – часткова слухова недостатність з різним ступенем виразності, яка є причиною порушень мовленнєвого розвитку.

Управління часом – міждисциплінарний розділ науки і практики, який вивчає проблеми та методи оптимізації часових витрат у різних сферах і галузях людського життя. Тайм-менеджмент це розділ загального управління, пов'язаний із багатьма науками: філософією, психологією, соціологією та ін.

Цілепокладання полягає у формуванні мети як суб'єктивно-ідеального образу бажаного (ціле формування) та втілення її в об'єктивно-реальному результаті діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айсмонтас Б. Б. Педагогическая психология: Схемы и тесты. М., 2004.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України / Наук. ред. та упоряд. О.Л. Кононко. К.: Світич, 2008. 430 с.
3. Бех І.Д. Особистісно зорієнтовані технології виховання // Психологія і педагогіка життєтворчості: Навч.-метод. посібник. – К., 1996.- С.283-298.
4. Бех І. Д. Психологія виховання. У 2 кн. К., 2004.
5. Бондар В. І. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтесорі: навч. посібник / В. І. Бондар, А. М. Ільченко. Полтава: РВВ ПДАА, 2009. 252 с.
6. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: [монографія] / Алла Михайлівна Богуш. К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. 376 с.
7. Бородулина С.Ю. Коррекционная педагогика: психолого-педагогическая коррекция отклонений в развитии и поведении школьников. Ростов н/Д: Феникс, 2004. 352 с.
8. Борякова Н.Ю. Педагогические системы обучения и воспитания детей с отклонениями в развитии: [учебное пособие для студентов педвузов] / Наталья Юрьевна Борякова. М.: АСТ: Астрель, 2008. 222 с.
9. Вавіна Л.С. Розвиваємо у дитини вміння бачити: Від народження до 6 років: [поради батькам] / Л.С. Вавіна, В.М. Ремаржевська. К.: Літера ЛТД, 2008. 128 с., іл.
10. Ващенко О. Виховання у школярів здорового способу життя//Психолого-педагогічні основи гуманізації виховання і навчання: Зб. наук. праць. Рівне: Тетіс, 2010. С. 340-341.
11. Вержиховська О. М. Формування моральних якостей у розумово відсталих молодших школярів у позакласній виховній роботі: монографія / О. М. Вержиховська. Кам'янець-Подільський : видавець Зволейко Д. Г., 2009. 228 с.

12. Винник М. О. Задержка психического развития у детей: методологические принципы и технологии диагностической коррекционной работе. Ростов н/Д: «Феникс», 2007. 154 с.

13. Висоцька А. М. Основні напрямки виховної роботи з формування спеціальної поведінки учнів спеціальних шкіл-інтернатів: методичний посібник / А. М. Висоцька, І. І. Івашина. Черкаси : ЧОІПОПП, 2003. 31 с.

14. Вознесенська О. Особливості арт-терапії як методу // Психолог. 2005. № 39. С. 5.

15. Волкова І. В. Поняття «здоров'язберігаючі технології» та їх класифікації [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://edu.post-diploma.kharkov.ua>.

16. Войтко В. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи: [навчально-методичний посібник]. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. 84 с.

17. Вступ до абілітації та реабілітації дітей з обмеженнями життєдіяльності: [навчально-методичний посібник] / Л.Б. Люндквіст, В.В. Бурлака, А.Г. Шевцов [та ін.]. К.: Герб, 2007. 288 с.

18. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі та соціальному середовищі: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.

19. Гавриш Наталя. Соціо-ігрова педагогіка як особливе перехрестя поколінь, або Роздуми напередодні нового навчального року // Вихователь-методист дошкільного закладу: Спеціалізований журнал. 2016. № 8. С. 7.

20. Глухова Е.С. Тайм-менеджмент: личная эффективность: учебно-методическое пособие. Томск: ТГУ, 2012. 63 с.

21. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.

22. Даніелс Е. Залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх класів. // Е. Деніелс, К. Стаффорд. Львів: Т-во «Надія», 2000. 255 с.

23. Дегтяренко Т.М. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами:

[навчальний посібник] / Т.М. Дегтяренко, Л.С. Вавіна. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 302 с.

24. Демченко І.І. Психолого-педагогічні основи корекційно-виховної роботи у питаннях і відповідях: навчальний посібник. Умань : АЛМІ, 2015. 154 с.

25. Деркач О. Арт-педагогіка як інноваційна технологія особистісно орієнтованого навчання та виховання [Електронний ресурс] Режим доступу: http://akord.at.ua/publ/statti_2/art_pedagogika_jak_innovacijna_tekhnologija_osobistisno_orientovanogo_navchannja_ta_vikhovannja/3-1-0-4

26. Деркач О. Педагогіка творчості: Казкотерапія на допомогу вчителю, вихователю, практичному психологу. Вінниця: ВДПУ, 2008. 48 с.

27. Дети с ограниченными возможностями: проблемы и инновационные тенденции в обучении и воспитании. Хрестоматия. М., 2001. 276 с.

28. Журавльова А.Є. Домашня логопедія без проблем: [книга для батьків, які хочуть самі навчити дитину правильно вимовляти звуки] / А.Є. Журавльова, В.В. Федієнко. Харків.: Видавничий дім «Школа», 2006. 112 с.: іл.

29. Забродський М. М. Педагогічна психологія. К., 2000.

30. Закон України «Про дошкільну освіту» // Відомості Верховної Ради. 2001.

31. Закон України «Про освіту» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 217, № 38-39, ст. 380.

32. Закон України «Про охорону дитинства» // Відомості Верховної Ради. 2001. № 30. С. 142-150.

33. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» // Відомості Верховної Ради. 2006. № 2-3. С. 36-42.

34. Закон України «Про спеціальну освіту» (проект) // Міністерство освіти і науки // www.mon.gov.ua.

35. Золотоверх В. Ігротерапія як засіб подолання порушень у дітей з особливостями психофізичного розвитку// Дефектологія. 2004. №4. С. 18.

36. Иванов И. П. Энциклопедия коллективных творческих дел. М.: Педагогика, 1989. 206 с.

37. Игры в логопедической работе с детьми /под ред. Селиверстова В.И. М.: Просвещение, 1987. 142 с.

38. Исцеляющее искусство. Журнал арт – терапии. СПб., 1997-1998.

39. Ілляшенко Т.Д. Корекція психосоціального розвитку дітей з церебральним паралічем у реабілітаційному центрі (Дошкільний і молодший шкільний вік) / Т.Д. Ілляшенко, А.Г. Обухівська, О.В. Романенко, Н.С. Скрипка. К., 2003. 155 с.

40. Индекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл: посіб./ [Тоні Бут]; пер. з англ. К.: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 190 с.

41. Инклюзивное образование. Политика, содержание и сравнительные перспективы / Под ред. Ф. Армстронга, Д. Армстронга, Л. Бартона. Лондон, 2000. 78 с.

42. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: [навч.-метод. посібник] / А.А. Колупаєва, Н.З. Софій, Ю.М. Найда та ін./ За заг. ред. Л.І. Даниленко. К.: 2007. 127 с.

43. Інформаційно-комунікаційні технології в педагогічній освіті: навчальний посібник / за наук. ред. О.М.Пехоти, Т.В.Тихонової. Миколаїв: Іліон, 2013. 252 с.

44. Калинин С.И. Тайм-менеджмент: практикум по управлению временем. СПб. : Речь, 2006. 371 с.

45. Калиновская Т. П. Реабилитационная деятельность учителя. Учебное пособие для студентов высших и средних педагогических учебных заведений. С-Пб: ИОВ РАО, 2002. 284 с.

46. Колечко В. В. Педагогические условия организации дидактических игр с детьми старшего дошкольного возраста. М.: Просвещение, 1990. 38 с.

47. Колупаєва А. А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади: [монографія] / Алла Анатоліївна Колупаєва. К.: Педагогічна думка, 2007. 458 с.

48. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія] / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко. К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с. (Серія «Інклюзивна освіта»)

49. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: [науково-методичний посібник] / Наук. ред. О.Л. Кононко. К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. 244 с.

50. Кондратенко М.О. Впровадження здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховний процес початкової школи. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/vprovadzhennya-zdorovyazberigaiuchikh-tekhnologii--2.html>

51. Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді / Наказ МОН України № 605 від 21.07.2004 р. Лист МОНмолодьспорту від 01.06.2012 року № 1/9-426.

52. Копытин А.И. Руководство по групповой арт – терапии. СПб.: Речь, 2003. 320 с.

53. Коржанюк О.О. Використання дидактичних ігор та ігрових прийомів у корекційно-розвитковій роботі з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку [Електронний ресурс] Режим доступу: bncs-kam-pod.at.ua/Pedagogu/Korzhanyk/dosvid.pdf

54. Концепція державного стандарту освіти учнів з порушеннями мовленнєвого розвитку // Дефектологія. 2000. № 2. С. 2-10.

55. Концепція спеціальної освіти осіб з особливостями психофізичного розвитку в найближчі роки та перспективу. К., 2003.

56. Коррекционная педагогика и специальная психология: Словарь: Учебное пособие/ Сост. Н.В. Новотворцева. 4-е изд., перераб. и доп. СПб.: КАРО, 2006. 144 с.

57. Косогова О.О. Метод проектів у практиці сучасної школи. Х.: «Ранок», 2011. 144 с.

58. Кузьмінський, А.І. Педагогіка родинного виховання: навч. посіб./ А.І.Кузьмінський, В.Л.Омеляненко. К.:Знання, 2006. 324 с.

59. Ленартович Н.А., Бондар Г.А. Здоров'язбережувальні технології в системі роботи класного керівника як один із методів реалізації виховання ціннісного ставлення до себе. Методичний посібник. Вінниця, 2015. 63 с.

60. Лебедева Л.Д. Арт-терапия в педагогике // Педагогика. 2000. № 9. С. 27.

61. Манчуленко Л.В. Методика соціально-виховної роботи в сучасних умовах: навч.посібник. Чернівці: Чернівецький ун-т, 2012. 240 с.

62. Мастюкова Е.М. Лечебная педагогика: Советы педагогам и родителям по подготовке к обучению детей с особыми проблемами в развитии. М.: ВЛАДОС, 1997. 304 с.

63. Мамайчук И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии. СПб.: Речь, 2003. 400 с.

64. Мастюкова Е. М. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии: [учебное пособие] / Е.М. Мастюкова, А.Г. Московкина / Под ред. В. И. Селиверстова. М.: Владос, 2004. 407 с.

65. Марченко І. С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія) / І. С. Марченко, 1-е видання. К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. 288 с.

66. Методика навчання учнів 1-4 класів спеціальної школи: навч. посіб. / за ред. О.В.Гаврилова. Кам'янець-Подільський: Друк- Сервіс, 2011. 312 с.

67. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / О.Л. Кононко, З.П. Плохій, А.М. Гончаренко [та ін.]. К.: Світич, 2009. 208 с.

68. Методика навчання учнів 1-4 класів спеціальної школи: навч. посіб. / за ред. О.В.Гаврилова. Кам'янець-Подільський: Друк-Сервіс, 2011. 312 с.

69. Миронова С. П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2008. 204 с.

70. Миронова С. П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник / С.П.Миронова, О.В.Гаврилов, М.П.Матвєєва. Кам'янець-Подільський, 2010. 264 с.

71. Миронова С. П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту: монографія / С. П. Миронова. Кам'янець-Подільський: Абетка – Нова, 2007. 304 с.
72. Навчання і виховання дітей. Вид. 2-е / В. М. Синьов. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 222 с.
73. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Рівне, 2012. 99 с.
74. Нагорна Ольга. Особливості застосування оздоровчих технологій до дітей з особливими освітніми потребами [Електронний ресурс] Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?..
75. Наказ Міністерства науки і освіти, молоді та спорту України №1243 від 31.10.2011 Про Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України.
76. Нетрадиційні методи оздоровлення дітей дошкільного віку: навчальний посібник / Г.І.Григоренко, Н.Ф.Денисенко, Ю.О.Коваленко, Н.В.Маковецька. Запоріжжя: ЗНУ, 2006. 116 с.
77. Нікішина Л.Т., Федоткіна Л.А., Вадрус Л.М., Некряч Н.С., О.М.Образцова Адаптована програма з арт-терапії для дітей з обмеженими можливостями [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://corr.ks.ua>
78. Настольная книга педагога-дефектолога/ Т.Б. Епифанцева и др. Изд. 3-е – Ростов н/Д: Феникс, 2007. 576 с. (Сердце отдаю детям)
79. Національна доктрина розвитку освіти // Законодавчі акти України з питань освіти / Верховна Рада України. Комітет з питань науки і освіти: Офіц. вид. К.: Парламентське вид-во, 2004. С. 279-294.
80. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Освіта. №3. 2004. С. 6-10.
81. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої освіти, 2016.
82. Оздоровча робота в дошкільному навчальному закладі: навчальний посібник / Г.І.Григоренко, Н.Ф.Денисенко, Ю.О.Коваленко, Н.В.Маковецька. Запоріжжя: ЗНУ, 2006. 99 с.
83. Освітні технології: навчально-методичний посібник / За ред. О.М.Пехоти. К.: А.С.К., 2001. 256 с.

84. Осмоловський А., Василенко Л. Від навчального проекту до соціальної самореалізації особистості // Шлях освіти. 2000. №2. С. 34.

85. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвеева; за заг. ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.

86. Панина Т.С., Вавилова Л.Н. Тренинг как форма комплексного использования интерактивных методов и примов обучения // Современные способы активизации обучения. М., 2006. 171 с.

87. Петрова В.Г., Белякова И.В. Кто они, дети с отклонениями в развитии? 2-е изд. М.: Флинта: Московский социально-психологический институт, 2000. 104 с.

88. Положення про центральну та республіканську (Автономна республіка Крим), обласні, Київську та Севастопольську міські, районні (міські) психолого-медико-педагогічні консультації / Наказ Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України від 07.07.2004. № 569/38.

89. Порядок комплектування дошкільних навчальних закладів (груп) компенсуючого типу / Наказ Міністерства освіти і науки України та Міністерства охорони здоров'я від від 27.03.2006. № 240/165.

90. Проект Положення про організацію інтегрованого навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх (дошкільних) навчальних закладах. К., 2002. 16 с.

91. Програма навчання і виховання дітей дошкільного віку від 3 до 7 років «Дитина» / Наук. ред. О.В. Проскура. К.: Богдан, 2004. 270 с.

92. Проект Положення про організацію інтегрованого навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх (дошкільних) навчальних закладах. К., 2002. 16 с.

93. Проектування, як основний вид пізнавальної діяльності учнів: методична розробка / Л.Є. Сенцова. [Електронний ресурс] / Режим доступу: stryi-mkvpv34.edukit.lviv.ua/Files/.../proektu2

94. Прутченков А.С. Социально-психологический тренинг в школе. М.: ЭКМО-Пресс, 2001. 640 с.

95. Ратнер Ф.Л. Интегрированное обучение детей с ограниченными возможностями в обществе здоровых детей / Ф.Л. Ратнер, А.Ю. Юсупова. М.: Владос, 2006. 175 с.: ил.

96. Реабілітація дітей з функціональними обмеженнями засобами мистецтва [Текст] : навчальний посібник / К.В. Щербакова, Ж.В. Петрочко; Ред. А.Й. Капська ; Держ. центр соц. служб для молоді, НПУ ім. М.П. Драгоманова. Київ : [б. и.], 2002. 95 с.

97. Резниченко Т.С. Логопедическая энциклопедия для родителей дошкольников и младших школьников / Т.С. Резниченко, О.Д. Ларина. М.: АСТ: Астрель, 2009. 319 с.: ил.

98. Рыбакова С. Г. Арт-терапия для детей с задержкой психического развития: Учебное пособие. СПб.: Речь, 2007. 144 с.

99. Рудестам К. Групповая психотерапия. СПб.: Питер, 2000. 384 с.

100. Савіна Л.П. Пальчикова гімнастика для розвитку мовлення: [посібник для батьків і педагогів]. К.: Вид-во «Школа», 2002. 48 с.

101. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 160 с.

102. Сак Т.В. Особлива дитина: Від народження до 6 років: [поради батькам]. К.: Літера ЛТД, 2008. 144 с., іл.

103. Саламанская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, принятые Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка. Испания, 7-10 июня 1994. К., 2000. 21 с.

104. Синьов В. М. Психокорекційна педагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Частина 2. Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / за ред. В. І. Бондаря. Луганськ: Альма-матер, 2003. 436 с.

105. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. М., 1998. 256 с.

106. Середа І.В. Корекційно-виховна діяльність педагога у сучасних закладах освіти: монографія / Н.В. Савінова, І.В. Середа, Н.В. Стельмах. Миколаїв: Іліон, 2019. 190 с.

107. Середа І.В. Самовиховання і саморегуляція особистості: основи самоефективності: Методичні рекомендації для самостійної

роботи студентів за змішаною формою навчання. Миколаїв: Іліон, 2021. 162 с.

108. Середа І.В. Технології корекційно-виховного процесу: навчально-методичний посібник / Н.В. Савінова, І.В. Середа, Д.М. Борулько. Миколаїв: Іліон, 2018. 172 с.

109. Середовище, що належить дітям: poradnik для педагогів закладів дошкільної освіти. Упорядковано: Наталія Софій, Юлія Найда. Київ, 2019.

110. Сєдих Н.О. Вчимося писати й говорити правильно: поради логопеда / Неля Олексіївна Сєдих. Харків: Видавнича група «Основа», 2007. 176 с.

111. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. Частина І. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. 238 с.

112. Смирнов Н.К. Здоровьесохраняющие образовательные технологии в современной школе. М.: АПК и ПРО, 2002. 121 с.

113. Соловейчик С. Педагогика для всех http://digitalphysics.ru/pdf/S_Soloveichik_-_Pedagogika_dlia_vsekh.pdf

114. Спеціальна педагогіка: Понятійно - термінологічний словник / За ред. Академіка В.І.Бондаря. Луганськ: Альма-матер, 2003. 436 с.

115. Специальная педагогика: Учебное пособие / Под ред. Н.М.Назаровой. М.: Академия, 2000. 400 с.

116. Сухар В.Л. Розвиток звукової культури мовлення дітей молодшого дошкільного віку. Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2008. 80 с.

117. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология. М., 2004.

118. Теорії і методи соціальної роботи: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Т.В.Семигіної, І.І.Миговича. К.: Академвидав., 2005. 328 с.

119. Терлецька Л. Про методи арт-терапії // Психолог. 2002. № 5. С. 26.

120. Технологізація навчально-корекційної та корекційно-виховної діяльності педагогів: монографія / Н.В.Савінова, М.І.Берегова, Д.М.Борулько та ін.; за ред. Н.В.Савінової. Миколаїв: Іліон, 2020. 200 с.

121. Топол В. Кілька неочевидних тез про інклюзивну освіту [Ел. ресурс]: <https://nus.org.ua/articles/kilka-neochevydnyh-tez-pro-inklyuzyvnu-osvitu/>

122. Чепка О.В. Спеціальна педагогіка з історією логопедії : навчально-методичний посібник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. 104 с.

123. Холковська І.Л. Корекційна педагогіка. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. С. 6-23.

124. Хрестоматія з логопедії: Історичні аспекти. Дислалія. Дизартрія. Ринолалія: навчальний посібник / За заг. ред. М.К. Шеремет, І.В. Мартиненко. К.: КНТ, 2008. 380 с.

125. Тищенко В. Як навчити дитину правильно розмовляти: Від народження до 5 років: [поради батькам] / В. Тищенко, Ю. Рібцун. К.: Літера ЛТД, 2006. 128 с.

126. Чередніченко Н.В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ). Навчально-методичний посібник (курс лекцій). К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. 208 с.

127. Чепка О.В. Сучасні системи спеціальної педагогіки та психології : навчально-методичний посібник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. 108 с.

128. Шевцова А. Активізація пізнавальної діяльності учнів за допомогою ситуативних завдань // Дивослово. 2001. №12.

129. Шульженко Д. І., Андрєєва Н. С. Корекційний розвиток аутичної дитини (книга для батьків та педагогів). К.: Д. М. Кейдун, 2011. 344 с.

130. Юрченко З.В. Ігрові методики розвитку художньо-словесних здібностей учнів 5-11 клас // Практична психологія та соціальна робота. 2000. №2. С. 9 – 12.

ДОДАТКИ

Додаток А

ОСНОВНІ ОРІЄНТИРИ ВИХОВАННЯ УЧНІВ 1-11 КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

І. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Процес становлення незалежної демократичної України з її прагненням стати повноправним членом європейської спільноти передбачає всебічне утвердження в суспільному та індивідуальному бутті цивілізованого життя на основі загальнолюдських цінностей та духовних, моральних і культурних засад життя українського народу. Тому мета сучасного освітнього процесу - не тільки сформувати необхідні компетенції, надати ґрунтовні знання з різних предметів, а й формувати громадянина, патріота; інтелектуально розвинену, духовно і морально зрілу особистість, готову протистояти асоціальним впливам, вправлятися з особистими проблемами, творити себе і оточуючий світ.

Виховання учнів у сучасній школі здійснюється в контексті громадянської і загальнолюдської культури, охоплює весь навчально-виховний процес, ґрунтується на свободі вибору мети життєдіяльності та поєднує інтереси особистості, суспільства і держави.

Орієнтири передбачають залучення учнів до різних форм творчої та суспільно корисної діяльності, зокрема: пізнавальної, оздоровчої, трудової, художньо-естетичної, спортивної, пропагандистської, ігрової, культурної, рекреаційної, екологічної, що організовуються у години дозвілля, тобто у позакласний час.

Метою основних орієнтирів виховання є створення цілісної моделі виховної системи на основі громадянських та загальнолюдських цінностей як орієнтовної для проектування моделей виховних систем у загальноосвітніх навчальних закладах України.

Для досягнення означеної мети передбачено реалізацію таких завдань:

- організація виховного процесу в класному колективі та в роботі з батьками на засадах проектної педагогіки;
- створення програми виховання для окремого класу з урахуванням індивідуально-педагогічних можливостей класних керівників, батьків, а також - результатів вивчення рівнів фізичного, соціального, психічного та духовного розвитку учнів;
- змістове наповнення програми виховання з урахуванням вікових особливостей учнів;

- задоволення базових потреб особистості вихованця (фізіологічних потреб, потреби в безпеці, любові та прихильності, визнанні та оцінці, в самоактуалізації) в умовах окремого загальноосвітнього навчального закладу;

- реалізація у процесі роботи особистісно орієнтованого, діяльнісного, системного, творчого та компетентнісного підходів до організації виховного процесу в шкільному та класному колективах;

- оптимальне поєднання форм організації виховної роботи: індивідуальної, групової, масової;

- створення належних умов для особистісного зростання кожного вихованця (створення ситуацій успіху та підтримки), його психолого-педагогічний супровід;

- співпраця з органами учнівського самоврядування, дитячими громадськими організаціями;

- інтеграція зусиль батьківської громади позашкільних закладів, представників державної влади, громадських та благодійних організацій, правоохоронних органів та установ системи охорони здоров'я.

Основні орієнтири виховання розраховані на весь період виховної діяльності з учнями окремого класу з урахуванням їх вікових, індивідуальних та психолого-педагогічних особливостей (для роботи з учнями 1-4, 5-9 та 10-11 класів).

Змістове наповнення основних орієнтирів виховання передбачає формування цінностей і ставлень особистості до себе і людей, суспільства і держави, природи і здоров'я, праці та мистецтва. Після кожної змістової лінії подаються характеристики вікових особливостей учнів, зміст та форми виховної діяльності, критерії і вимоги до виховних досягнень учнів. У змісті виховної діяльності запропоновано орієнтовні форми проведення виховних справ та їх тематика для різних вікових категорій з урахуванням інтересів, потреб, запитів класних керівників, батьків та дітей.

В основних орієнтирах виховання пропонуються форми роботи для роботи з окремими класними колективами. У проектній діяльності увага класного керівника (вихователя) акцентується на:

- розвитку творчої особистості дитини;
- виявленні та становленні індивідуальних особливостей школярів;
- рівні особистісно-виховних досягнень учнів;
- створенні відповідних умов у школі для всебічного розвитку учнів;
- функціонуванні системи медично-психологічного та соціально-педагогічного забезпечення процесу розвитку школярів.

У процесі виховання класний керівник (вихователь) керується особистісно орієнтованим підходом до здібностей, нахилів кожної дитини учня, тим самим створюючи умови для саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації на основі національних та загальнолюдських цінностей.

Виховання учнів реалізується у процесі організації:

- навчально-виховної діяльності;

- позаурочної та позакласної діяльності;
- позашкільної освіти;
- роботи органів учнівського самоврядування;
- взаємодії з батьками, громадськими організаціями, державними установами.

З цією метою створюються відповідні психолого-педагогічні умови у навчальному закладі, а саме:

- відповідність виховної практики засадам особистісно орієнтованої та гуманістичної парадигми освіти;
- ставлення до особистості дитини як до суб'єкта виховання;
- перцептивна, комунікативна, інтерактивна взаємодія всіх суб'єктів виховного процесу;
- творення необхідних умов для розвитку творчого потенціалу особистості, перспектив її саморозвитку в колективі;
- захист і підтримка інтересів особистості дитини;
- самоідентифікація та суспільно-значиме особистісне самовизначення дитини;
- стимулювання ініціативності та життєвої активності дитини;
- створення і набуття практичних навичок, необхідних для особистісної гармонізації;
- інтеграція виховних впливів освітнього середовища;
- практичне спрямування виховного процесу навчального закладу;
- культивування цінностей особистості.

Для кожної вікової категорії дітей прийнятними є використання індивідуальних (консультації), групових (тренінги, дискусії, дебати, ділові та рольові ігри), колективних (проекти) форм діяльності.

II. ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Основою сучасного виховного процесу є людина як найвища цінність. Провідною тенденцією виховання стає формування системи ціннісного ставлення особистості до соціального і природного довкілля та самої себе. Набирає сили тенденція гармонійного поєднання інтересів учасників виховного процесу: вихованця, котрий прагне до вільного саморозвитку і збереження своєї індивідуальності; суспільства, зусилля якого спрямовуються на всебічний розвиток особистості; держави, зацікавленої у тому, щоб діти зростали громадянами-патріотами, здатними забезпечити країні гідне місце у цивілізованому світі.

Сучасному вихованню має бути повною мірою властива випереджувальна роль у демократичному процесі державотворення, воно має стати засобом розвитку духовної культури, зупинення соціальної деградації, стимулом пробудження високих моральних якостей - совісті, патріотизму, людяності, почуття громадянської і власної гідності, творчої ініціативи тощо;

засобом самоорганізації, особистісної відповідальності дітей та молоді; запорукою громадянського миру і злагоди в суспільстві.

Нині значно розвинулись громадянські цінності виховання, освітні заклади стали відкритими для батьків, громадських організацій. Розширюється кількість суб'єктів виховного впливу, узгоджуються їхні дії. Поряд з ознаками позитивних змін у вихованні особистості загострилися і певні протиріччя, що спричинило виникнення нових суттєвих проблем.

Стан духовної культури і моралі суспільства, як у світі, так і в Україні, викликає занепокоєння. Корозія усталених духовних цінностей є наслідком прагматизації життя, пропаганди насилля, нехтування правових, моральних, соціальних норм і за своїми масштабами становить глобальну соціальну проблему.

Відсутність у частини молоді навичок конструктивного спілкування, загальних принципів розуміння сутності найпростіших соціальних процесів і явищ призводить до конфліктів, стресових ситуацій, неадекватної соціальної поведінки. Як наслідок — "втеча молоді від реальної дійсності" в алкоголізм, наркоманію, віртуальне комп'ютерне середовище.

Результати опитування учнівської молоді та керівників навчальних закладів в Україні, що проведено у 2010 році в межах міжнародного проекту — «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді України» свідчать, що:

- досвід курити цигарки мають від 20% до майже 78% опитаних (залежно від їхнього віку і місця навчання), пробували хоча б коли-небудь курити 55% опитаних хлопців і 41 % дівчат, перші спроби курити серед хлопців найчастіше відбувалися в 11-річному віці, рідше — в молодшому віці, серед 7-8% опитаних перші спроби курити зробили в 13-15 років, 11 % учнівської молоді курять щодня, а 4% - хоча б раз на тиждень;

- 46% респондентів вживали алкоголь протягом останнього перед опитуванням місяця (48 % - серед хлопців, 45% - серед дівчат);

- досвід вживання марихуани або гашишу у своєму житті мали 16 % учнівської молоді віком 15-17 років (24 % - серед хлопців, 9 % - серед дівчат), за останні 12 місяців вживали наркотичні речовини 8 % опитаних (14 %- серед хлопців, 4 % - серед дівчат);

- 38 % учнівської молоді щонайменше раз на рік брали участь у бійках, 32% - зверталися до медиків із травмами, майже 42% не рідше одного разу на 2 місяці потерпали від образ і 47 % ображали інших учнів/студентів свого навчального закладу;

- 42 % опитаної учнівської молоді віком 15-17 років мають досвід статевого життя (55% серед хлопців, 31 % серед дівчат), від 7 до 15 % підлітків (залежно від місця навчання) вступали в статеві стосунки до 15 років.

Отримані результати поширеності тютюнокуріння та вживання алкоголю, зростання кількості долучених до цього дівчат, рівень вживання наркотиків, збільшення кількості випадків насильства, зменшення віку

початку статевого життя і збільшення чисельності учнівської молоді, яка практикує статеві контакти свідчать про нагальну потребу посилити ефективність профілактичної роботи за цими складовими.

Соціальні умови, що продукують меркантильність і цинізм, призводять до деформації системи цінностей у доволі значної кількості громадян України. Знецінюється одвічне: любов, сім'я, культурні цінності; гіпертрофується матеріальне та культивуються особисті потреби і задоволення. Зниження рівня суспільної та особистої моралі, раннє статеве життя ведуть до формування особистості, котра не здатна створити міцну сім'ю, народити і виховати дітей. Як наслідок - поглиблюється демографічна криза.

Складні проблеми постали перед інститутом сучасної сім'ї. Діти, які виростають у неблагополучних сім'ях, недостатньо соціально зрілі, агресивні, а тому адекватно не сприймаються однолітками, що утруднює їхній особистісний розвиток.

ІІІ. МЕТА, ЧИННИКИ, ПРОЕКТНО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД, СТРУКТУРА МОДЕЛІ, ПРИНЦИПИ ТА ЗМІСТ ВИХОВАННЯ

Мета виховання

Метою виховання є формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал. Виховна мета є спільною для всіх ланок системи виховання та є критерієм ефективності виховного процесу.

У процесі привласнення особистістю вироблених людством морально-духовних цінностей коригується її потребнісна, когнітивна та діяльнісна сфери. Сучасна психолого-педагогічна наука вважає джерелом мотивації вчинків людини, її поведінки систему та ієрархію внутрішніх цінностей. У психічно здорової людини ця система має три рівні: на нижчому рівні — особисті та матеріальні цінності (власні потреби, задоволення); на середньому — культурні цінності (мистецтво, наука, загальнонародні надбання, правопорядок); на вищому — духовні цінності (ідеали, ціннісні настанови, обов'язок перед суспільством). Загальній меті виховання підпорядковується спеціально спроектована система супідрядних, поетапно конкретизованих цілей за напрямками виховання, сконцентрованих на вихованні цінностей природи, культури, соціальних цінностей та особистісних цінностей.

Чинники сучасного виховання

Першим і найважливішим чинником виховання є сім'я, яка стоїть у центрі глобальних економічних, політичних та культурних змін, які відбуваються у державі і являється тією найменшою клітиною у житті суспільства, його основою,

яка через власну культуру, мову, цінності виявляє значний вплив на виховання підростаючого покоління.

Другим важливим чинником є школа, яка сьогодні покликана, в першу чергу, стати осередком виховання, в тому числі, самовизначення і самореалізації кожної особистості. У навчально-виховному процесі головний акцент має переноситись із засвоєння певної кількості знань на виховання особистості з урахуванням її унікальної природи, і вже на цій основі формувати у неї моральні цінності, творчу і самотворчу діяльність.

Успішність виховання школярів великою мірою залежить від особистості вчителя, який повинен володіти високими моральними якостями, ґрунтовними знаннями, педагогічними технологіями, здатністю отримувати додаткові знання, необхідні для практичної діяльності.

Критеріями педагогічної культури є визнання особистісних пріоритетів та інтересів дитини; усвідомлення гуманістичних цінностей педагогічної професії, емпатія, готовність до морального вибору, тактовність, вольова регуляція, дотримання норм учительської етики, уміння рішуче діяти у конфліктних ситуаціях.

Водночас несприятливими чинниками, які гальмують процес виховання підростаючого покоління є брак знань, педагогічного досвіду, низький рівень життя, егоїзм, невизначеність сфери етичних взаємин вчителів, розбіжності у декларованих цінностях та цінностях життя, пріоритет особистісного перед професійним, порушення етичних норм тощо.

Виховання дітей як в сім'ї, так і в школі повинно враховувати індивідуальні здібності і нахили, здійснюватись рідною мовою, в атмосфері доброзичливості і взаєморозуміння, з опорою на народні і сучасні педагогічні надбання, національну і світову культуру, вселюдські і національні моральні цінності.

Важливим чинником у вихованні дітей виступають і соціальні інститути (позашкільні заклади, психологічні служби, інститути підвищення кваліфікації педагогічних працівників тощо), які виступають суб'єктами виховання дітей і дають змогу покращувати та корегувати виховання школярів.

Взаємодія всіх учасників виховного процесу забезпечує педагогічні умови ефективного виховання школярів. Можна виділити суспільні, культурні, педагогічні та родинні умови виховання у молодших підлітків.

Так, до суспільних умов можна віднести вплив державної політики, Конституції і основних законів, суспільних пріоритетів, соціального становища родини, інформативного оточення.

Культурні умови включають: врахування особливостей національного менталітету, історії народу, його світогляду, ставлення до духовної спадщини зокрема мистецтва, релігії, різноманітної творчої і доброчинної діяльності.

Педагогічні умови повинні враховувати особливості впливу школи, сім'ї і соціальних інститутів. Створення необхідних умов на рівні школи передбачає визначення мети виховання, створення навчальних і виховних програм, спеціальну підготовку вчителів, організацію педагогічної і психологічної допомоги сучасній родині у вихованні підростаючого покоління.

На рівні родини – рівень вихованості самих батьків, ступінь їх готовності до виховання власних дітей, вибір доцільного педагогічного впливу, спосіб родинного життя, традиції, проектування життє- і самотворення кожного члена родини, а також особисті якості, світоглядні позиції, життєвий досвід і можливості самореалізації.

Проектно-технологічний підхід у вихованні

Зміст та організація виховного процесу визначаються його метою як очікуваним ідеальним результатом. Кінцева мета виховання поетапно конкретизується з урахуванням: індивідуально-психологічних особливостей вихованців; особливостей їх сімейного виховання; віку; статі; національної та релігійної приналежності; соціально-економічних та географічних умов; особливостей найближчого соціального оточення; специфіки навчального закладу та наявних ресурсів для здійснення виховної роботи.

Особистісне долучення вихованців до спільної з вихователем діяльності у процесі застосування сучасних виховних технологій здійснюється через розв'язання соціально-моральних завдань, що ставлять вихованців з умови свідомого вибору і практичної реалізації особистісної позиції, стилю поведінки.

Процес виховання окрім власне наукового підходу складається з творчих актів, засадами яких є відчуття вихователем конкретної життєвої ситуації, його такт.

Складовими виховних технологій є форми організації та способи виховання. Процес виховання здійснюється у певних організаційних формах (індивідуальні, групові, колективні, масові).

Реалізація сучасних технологій виховної роботи у практиці можлива на основі проектування розвитку особистості вихованця. Застосування проектно-технологічного підходу до здійснення процесу виховання у навчальному закладі дозволяє: а) практично реалізувати індивідуальний підхід; б) планувати і прогнозувати результати виховних впливів; в) обирати найбільш ефективні для даного учня або класного колективу форми і методи виховної роботи; г) об'єктивно оцінювати ефективність і результативність виховної роботи. Таким чином відбувається перехід від "педагогіки заходів" до педагогіки цілеспрямованого і свідомого формування особистісних рис і якостей молодої людини. Основними елементами виховної технології (див. табл. 1) виступають: конкретизована (конкретна) мета виховної діяльності (1); завдання, що конкретизують дану мету (2); цільова група виховної діяльності (конкретний учень, група, клас,

школа) (3); очікуваний кінцевий результат (4); критерії, за якими будуть оцінюватись результативність та ефективність виховних впливів (5); власне зміст виховної діяльності як спільної діяльності вихователя і вихованця (6); форми виховання (7); методи здійснення виховної роботи (8); часовий проміжок, протягом якого буде здійснюватись виховна робота за даним проектом (9).

Кінцевим результатом реалізації усякого виховного проекту мають бути життєві компетентності учнів, тобто сформована можливість діяти у конкретній життєвій ситуації відповідно до власних цінностей, ставлень та переконань.

Таблиця 1. Орієнтовна структура виховної технології.

Мета виховання	Завдання	Цільова група	Кінцевий результат	Критерії	Зміст діяльності	Форми	Методи	Час
1	2	3	4	5	6	7	8	9

:

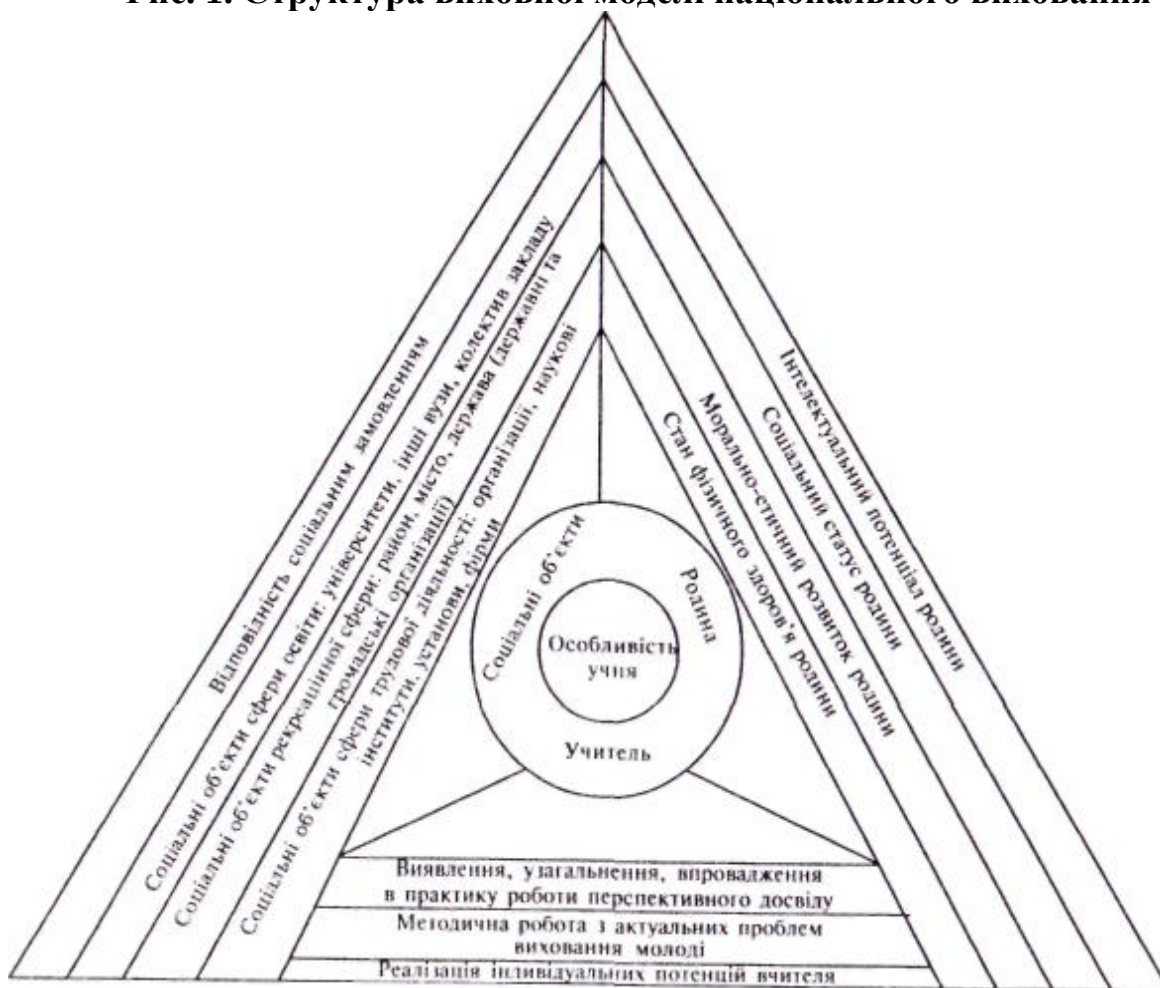
Такий підхід дає можливість оцінити ефективність проведеної виховної роботи на кожному віковому етапі розвитку вихованця. Оцінка здійснюється через порівняння очікуваних результатів виховної роботи з її реальними результатами. При цьому стає можливою оцінка ефективності виховання як окремої особистості, так і класу та школи в цілому.

Пріоритет унікальності кожної особистості вихованця вимагає відповідального ставлення до технологізації виховного процесу, високого професіоналізму і відповідальності педагога.

Структура виховної моделі національного виховання

Виховна система — це цілісний організм, який виникає у процесі інтеграції основних компонентів виховання (мета, суб'єкти виховання, їх діяльність, спілкування, відносини, кадровий потенціал, матеріальна база), що сприяє духовному розвитку і саморозвитку особистості, створенню своєрідного, за визначенням К.Ушинського, "духу школи".

Рис. 1. Структура виховної моделі національного виховання

Серцевиною виховного процесу є особистість — її нахили, здібності, потреби, інтереси, соціальний досвід, самовідданість, характер.

Одним із визначальних принципів виховної системи є взаємозв'язок впливів: родини; вчителя; соціальних об'єктів; довкілля (освітнього простору).

Родина, її цінності є складниками суспільства, яке будується на родинних принципах співжиття, дбайливого ставлення до дитини на тих чинниках, що допомагають розкрити творчий потенціал дитини.

Залучення до співпраці управлінської, духовної, культурно-мистецької еліти та громадських інституцій створює унікальне середовище координації та інтеграції всіх ланок виховної системи.

Розуміючи українську національну систему виховання як самобутнє і водночас споріднене з вселюдським культурно-історичне явище, спрямоване на виховання свідомого громадянина, патріота.

Основні принципи виховання

Принцип національної спрямованості. Передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідного краю, свого народу,

шанобливе ставлення до його культури; повагу, толерантне ставлення до культури всіх народностей, які проживають в Україні.

Принцип культуровідповідності. Вихованець і педагог спільними зусиллями перетворюють зміст історичного морально-етичного досвіду людства на систему відкритих проблем. Така проблематизація моральної культури слугує джерелом особистісного розвитку дитини, умовою засвоєння нею загальнокультурних надбань, а саме виховання здійснюється як культурологічний процес, формування базису культури особистості.

Принцип цілісності. Виховання організовується як системний педагогічний процес; спрямовується на гармонійний та всебічний розвиток особистості, формування в неї цілісної картини світу. Передбачає наступність в реалізації напрямів та етапів виховної роботи на різних освітніх рівнях: охоплює всі сфери життєдіяльності дітей та учнівської молоді; здійснюється різними соціальними інститутами, а також у навчальній та позанавчальній діяльності.

Акмеологічний принцип. Вихователь будує виховний процес так, щоб вихованець засвоїв найвищі морально-духовні цінності; створює умови для оптимальної самореалізації підростаючої особистості, розвитку її індивідуальних можливостей і здібностей. Напрями виховної роботи втілюються у відповідних результатах — міцно й органічно засвоєних загальнолюдських і національних цінностях, стратегії життя, яка передбачає постійний рух до здійснення нових, соціально значущих задумів; формування умінь долати труднощі, прогнозувати наслідки своїх учинків; здатності свідомо приймати рішення.

Принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Учасники виховного процесу є рівноправними партнерами у процесі спілкування, ставляться уважно до поглядів один одного, визнають право на відмінність, узгоджують свої позиції. Вихователь уникає жорстких приписів, не ставиться до вихованця як до пасивного об'єкта своїх впливів; зважає на його психічний стан, життєвий досвід, систему звичок і цінностей; виявляє емпатію, вдається до конструктивних та продуктивних виховних дій; схильний до творчості та педагогічної рефлексії.

Принцип адекватності виховання до психологічних умов розвитку особистості. Вихователь зосереджує свою увагу на дитині, бере до уваги її вікові та індивідуальні особливості, не форсує її розвитку, задовольняє фундаментальні потреби дитини (у розумінні, визнанні, сприйнятті, широкому ставленні до неї); виробляє індивідуальну програму її розвитку; стимулює розвиток в особистості свідомого ставлення до своєї поведінки, діяльності, життєвого вибору.

Принцип особистісної орієнтації. Означає, що загальні закони психічного розвитку проявляються у кожній дитини своєрідно і неповторно. Педагог культивує у зростаючої особистості почуття самоцінності, впевненості у собі, визнає її право на вільний розвиток та реалізацію своїх здібностей; не обмежує її в правах почуватися індивідуальністю; виробляє оптимістичну стратегію розвитку кожного вихованця; спрямовує зусилля на розвиток світогляду, самосвідомості, культури потреб, емоційної сприйнятливості, довільної поведінки, базових якостей особистості.

Принцип превентивності. Держава, соціальні виховні інститути та громадські об'єднання здійснюють профілактику негативних проявів поведінки дітей та учнівської молоді, допомагають їм виробити імунітет до негативних впливів соціального середовища. При цьому має бути забезпечена система заходів економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, інформаційно-освітнього характеру з формування позитивних соціальних настанов, запобігання вживанню наркотичних речовин та різному прояву деструктивної поведінки, відвернення суїцидів та формування навичок безпечних ставих стосунків.

Принцип технологізації. Виховний процес передбачає науково обгрунтовані дії педагога та відповідно організовані ним дії вихованців, підпорядковані досягненню спеціально спроектованої системи виховних цілей, що узгоджуються з психологічними механізмами розвитку особистості та ведуть до кінцевої мети виховання. Побудований таким чином виховний процес має ознаки проєктивності, певною мірою гарантує позитивний кінцевий результат.

Вказані принципи складають певну систему. Кожний принцип як важлива складова системи, взаємопов'язаний з іншими, їх гармонійне поєднання є запорукою ефективного виховного процесу.

Зміст виховання

Сучасний зміст виховання дітей та учнівської молоді в Україні — це науково обгрунтована система загальнокультурних і громадянських цінностей та відповідна сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризують її ставлення до суспільства і держави, інших людей, праці, природи, мистецтва, самої себе. Виховання здійснюють для ідентифікації вихованця із загальновизнаними цінностями і якостями та самореалізації його сутнісних сил. Система цінностей і якостей особистості розвивається і виявляється через її власне ставлення.

Ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави виявляється у патріотизмі, правосвідомості, політичній культурі та культурі міжетнічних відносин.

Патріотизм виявляється в любові до Батьківщини, свого народу, турботі про його благо, сприянні становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовності відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею, повазі до українських звичаїв і обрядів, усвідомленні спільності власної долі з долею Батьківщини, досконалому володінні української мовою. **Розвинена правосвідомість** виявляється в усвідомленні особистістю своїх прав, свобод, обов'язків, свідомому ставленні до законів та державної влади. **Політична культура** — це політична компетентність (наявність знань про типи держав, політичні організації та інституції, принципи, процедури й регламенти суспільної взаємодії, виборчу систему), а також лояльне й водночас вимогливе ставлення громадян до держави, її установ,

органів влади, здатність брати активну участь в ухваленні політичних рішень. Культура *міжетнічних відносин* передбачає поважне ставлення дітей та учнівської молоді до прав людини; сформованість інтересу до представників інших народів; толерантне ставлення до їхніх цінностей, традицій, мови, вірувань; вміння гармонізувати свої інтереси з етнічними та релігійними групами заради громадянської злагоди.

У молодшому шкільному віці у дитини формується здатність пізнавати себе як члена сім'ї, родини, дитячого об'єднання; як учня, жителя міста чи села; виховується любов до рідного дому, школи, вулиці, своєї країни, її природи; до рідного слова та державної мови, побуту, традицій, культурних особливостей як рідного, так й інших етносів українського народу.

У підлітковому віці виховується духовно-осмислений, рефлексивний патріотизм, який поєднує любов до свого народу, нації, Батьківщини з почуттям поваги до інших народів, своїх і чужих прав та свобод.

Тому у старшому шкільному віці пріоритетними рисами ціннісного ставлення до Батьківщини є відповідальність і дієвість. Старшокласники не лише ідентифікують себе з українським народом, але й прагнуть жити в Україні, пов'язати з нею свою долю, служити Вітчизні на шляху її національного демократичного відродження; працювати на її благо, захищати її; поважати Конституцію України і дотримуватися Законів; володіти рідною та державною мовою; визнавати пріоритети прав людини, поважати свободу, демократію, справедливість.

Ціннісне ставлення до людей виявляється у моральній активності особистості, прояві відповідальності, чесності, працелюбності, справедливості, гідності, милосердя, толерантності, совістливості, терпимості до іншого, доброзичливості, готовності допомогти іншим, обов'язковості, добросовісності, ввічливості, делікатності, тактовності; вмінні працювати з іншими; здатності прощати і просити пробачення, протистояти виявам несправедливості, жорстокості. Показник моральної вихованості особистості — це єдність моральної свідомості та поведінки, єдність слова і діла, наявність активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції.

Характер ставлення особистості до соціального довкілля змінюється з віком. У *молодшому* шкільному віці дитина оволодіває елементарним умінням та навичками підтримки та збереження міжособистісної злагоди, запобігання та мирного розв'язування конфліктів; здатністю брати до уваги думку товаришів та опонентів; орієнтацією на дорослого як носія суспільних еталонів та морального авторитета. У *підлітковому* віці зростає цінність дружби з однолітками, відбувається емансипація від безпосереднього впливу дорослих, розширюється сфера соціального спілкування, засвоюються суспільні цінності, формуються соціальні мотиви поведінки, виникає критичне ставлення до людей як регулятор поведінки. У *юнацькому* віці збільшується кількість виконуваних старшокласником соціальних ролей, зростають вимоги до відповідальності за дії та вчинки, формуються мотиви самовизначення, вдосконалюється вміння керуватися свідомо поставленою

метою, зростає роль самостійних форм діяльності: формується суспільна активність.

Ціннісне ставлення до природи формується у процесі екологічного виховання і виявляється у таких ознаках: усвідомленні функцій природи в житті людини та її самоцінності; почутті особистої причетності до збереження природних багатств, відповідальності за них; здатності особистості гармонійно співіснувати з природою; поводитися компетентно, екологічно безпечно; критичній оцінці споживацько-утилітарного ставлення до природи, яке призводить до порушення природної рівноваги, появи екологічної кризи; вмінні протистояти проявам такого ставлення доступними способами; активній участі у практичних природоохоронних заходах: здійсненні природоохоронної діяльності з власної ініціативи; посиленому екологічному просвітництві. Ціннісне ставлення до природи і сформована на його основі екологічна культура є обов'язковою умовою сталого розвитку суспільства, узгодження економічних, екологічних і соціальних чинників розвитку.

Ставлення вихованців до природи має специфічні вікові особливості. ***Молодшому шкільному віку*** властиве непрагматичне ставлення, що ґрунтується на суб'єктифікації, коли природні об'єкти стають "значущими іншими"; посилюються мотиви спілкування з природою. ***Для підліткового віку*** характерне ставлення до природи як до об'єкта охорони, а не користі. Наприкінці цього віку виникає "об'єктна" настанова користі. При цьому виявляється суперечливість у ставленні до природи: прагматичні настанови декларуються природоохоронними мотивами. ***Юнацькому віку*** властиве об'єктно-непрагматичне ставлення до природи, що ґрунтується на естетичній настанові.

Ціннісне ставлення до мистецтва формується у процесі естетичного виховання і виявляється у відповідній ерудиції, широкому спектрі естетичних почуттів, діях і вчинках, пов'язаних з мистецтвом. Особистість, якій властиве це ставлення, володіє системою елементарних мистецьких знань, адекватно сприймає художні твори, здатна збагнути та виразити власне ставлення до мистецтва, прагне та вміє здійснювати творчу діяльність у мистецькій сфері.

Естетичне виховання спрямоване на розвиток у зростаючої особистості широкого спектра почуттів — здатності збагнути та виразити власне ставлення до мистецтва. Важливим є сприймання об'єктів довкілля як естетичної цінності, ерудиція у галузі мистецтва (володіння системою елементарних мистецьких знань, понять, термінів, адекватне сприйняття художніх творів, творча діяльність в мистецькій сфері), власний погляд на світ, здатність радіти за інших як ознака духовної зрілості.

Використовуючи мистецтво як основний чинник естетичного виховання, педагог враховує вікові особливості школярів: відкритість ***учнів початкової школи*** до сприймання художніх творів, їхню емоційну мобільність та готовність з насолодою виконувати творчі завдання; концентрацію ***підлітків***

на пізнанні свого внутрішнього світу, а отже, використанні мистецтва як засобу духовного становлення, що проходить шлях від почуттєвого сприймання до осмислених естетичних дій; усвідомлення *старшокласниками* (вік, коли почуття набувають якісно нового характеру, переживання стають змістовнішими і доволі глибоко впливають на емоційне сприйняття життя) того факту, що мистецтво безпосередньо пов'язане з життям народу, його культурою.

Ціннісне ставлення до праці є визначальною складовою змісту виховання особистості, що спрямована на формування у неї розуміння особистої значущості праці як джерела саморозвитку і самовдосконалення.

Ціннісне ставлення до праці, складний змістовно-синтетичний компонент особистості, який включає в себе ставлення дітей та учнівської молоді до праці як однієї з важливих життєвих потреб, почуття задоволеності працею й наявності сукупності найважливіших моральних якостей, що визначають ставлення до трудової діяльності загалом (працьовитість, відповідальність, охайність, бережливість, вміння раціонально розподіляти робочий час і т.п.).

Трудове виховання – це процес цілеспрямованого й усвідомленого прилучення зростаючої особистості до суспільних цінностей праці, які формуються у неї за допомогою пізнавальних і конкретно перетворювальних видів діяльності перманентно зростаючої складності.

Рівень розвитку трудової вихованості визначає ініціативність й активність учня на уроках, вміння зосередити свої зусилля на подоланні труднощів, пов'язаних із навчальною діяльністю й самоосвітою, вмінням знаходити свої місце у працюючому колективі, допомоги ближнім, ставленні до оточуючих, володіння комунікативними навичками, позитивна взаємодія з учителями, працьовитість у всіх формах трудової діяльності, ретельність та сумлінність виконання доручень, негативне, критичне ставиться до власного ледарства та ледарства оточуючих, прояв бережливості в процесі будь-якої діяльності, охайність, вміння раціонально розподіляти робочий час, здатність до продуктивної діяльності, прояв об'єктивного самоконтролю.

Провідною метою трудового виховання у початковій школі є виховання у молодших школярів позитивного ставлення до праці засобами організації різноманітних форм предметно-перетворювальних практичних дій. При цьому має відбуватися розвиток особистості, набуття молодшими школярами первинних уявлень про важливість праці для них самих, родини і суспільства в цілому, засвоєння правил безпеки життя під час виконання трудових завдань, пропедевтичне ознайомлення із сучасним світом професій.

Мета трудового виховання у основній школі полягає у формуванні розуміння учнів значення правильного вибору професії для особистості та сучасного суспільства; уявлень про сучасний ринок праці, знань про складові головного та резервного професійного плану; відмінності між окремими напрямками профільного навчання у старшій школі; навичок пошуку необхідної інформації про можливість продовження навчання за обраним

профілем і побудови індивідуальної освітньої траєкторії.

Метою трудового виховання *у старшій школі* є формування в учнів готовності до свідомого професійного самовизначення та морально-психологічна підготовка до майбутньої професійної діяльності.

Ціннісне ставлення до себе передбачає сформованість у зростаючої особистості вміння цінувати себе як носія фізичних, духовно-душевних та соціальних сил. Воно є важливою умовою формування у дітей та учнівської молоді активної життєвої позиції.

Ціннісне ставлення до свого фізичного "Я" — це вміння особистості оцінювати свою зовнішність, тілобудову, поставу, розвиток рухових здібностей, фізичну витривалість, високу працездатність, функціональну спроможність, здатність відновлювати силу після фізичного навантаження, вольові риси, статеву належність, гігієнічні навички, корисні звички, стан свого здоров'я та турбуватися про безпеку власної життєдіяльності, вести здоровий спосіб життя, активно відпочивати.

Ціннісне ставлення до свого психічного "Я" передбачає вихованість у дітей та учнівської молоді культури пізнання власного внутрішнього світу — думок, переживань, станів, намірів, прагнень, цілей, життєвих перспектив, ідеалів, цінностей, ставлень. Важливо навчити зростаючу особистість сприймати себе такою, якою вона є, знати свої позитивні і негативні якості, сприяти формуванню у неї реалістичної Я-концепції, готовності та здатності до самовдосконалення, конструктивної самокритичності.

Ціннісне ставлення до свого соціального "Я" виявляється у таких ознаках: здатності орієнтуватися та пристосовуватися до нових умов життя, конструктивно на них впливати; визначенні свого статусу в соціальній групі, налагодженні спільної праці з дорослими та однолітками; вмінні запобігати конфліктам, справедливому і шляхетному ставленні до інших людей; позиції активного суб'єкта громадянського суспільства, який може і має впливати на долю країни.

Характер ціннісного ставлення особистості до себе істотно змінюється з віком. *У молодшому шкільному віці* розвивається рефлексія, формується вміння оцінювати себе як предмет змін. *У підлітковому віці* формується прагнення до самоствердження, з'являється хворобливе переживання неспіху, зростає роль самооцінки в регуляції поведінки. *У юнацькому віці* актуалізується потреба у самовизначенні, оцінці своїх здібностей і можливостей; виникає процес визначення сенсу життя та свого місця в ньому.

Виховний простір розвитку особистості

Головне завдання сьогоденної практики — створення виховного простору. Виховний простір — це не тільки середовище, а й духовний простір учня і педагога, це простір культури, що впливає на розвиток особистості. У ньому має бути представлений весь спектр цінностей культури і культурних форм життя. Це простір соціальних, культурних,

життєвих виборів особистості, котра самореалізується у різних виховних середовищах (академічне середовище, клубне, середовище творчих майстерень тощо).

Основні вимоги до створення виховного простору:

- психологізація як здатність враховувати у комплексі всі зовнішні й внутрішні впливи на дитину й одночасно творити духовно-творче розвивальне середовище, нейтралізуючи негативні з них та посилюючи позитивні;

- відкритість до соціуму, діяти у співпраці з сім'єю, громадськістю;

- залучення дітей до розв'язання суспільно значущих і особистісних життєвих проблем, формувати досвід громадянської поведінки;

- розвиток творчого потенціалу всіх суб'єктів навчально-виховного процесу;

- спонукання школярів до самостійного розв'язання власних життєвих проблем у нестабільному суспільстві;

- життєтворчість як здатність забезпечити дитині можливість облаштувати власне життя, творити колективні та міжособистісні взаємини;

- педагогічна культура вчителів і вихователів, невід'ємними особливостями якої є людяність, інтелігентність, толерантність, розуміння, здатність до взаємодії;

- педагогічний захист й підтримка дітей у розв'язанні їхніх життєвих проблем та в індивідуальному саморозвитку, забезпечення їхньої особистісної недоторканності та безпеки;

- самореалізація людини в особистісній, професійній та соціальній сферах її життєдіяльності.

Педагогічне спілкування має спиратись на передову, прогресивну мораль – гуманістичну, в основі якої лежить демократизм, розумність, природність, ми відводимо першочергове місце принципу гуманізму. Він передбачає визнання того, що людина – найвища цінність на Землі; передбачає опору на особистість, яка здатна до самореалізації, самовдосконалення; розглядає самоцінність особистості як результат її власного саморозвитку, самовиховання. У спілкуванні – це вміння знайти гідне, схвальне, добре в іншій людині, вміння цінувати в інших індивідуальне, неповторне.

В основі педагогічного спілкування лежить плюралізм. Він полягає у вмінні і можливості толерантно ставитись до світогляду, переконань, позицій, думок і почуттів інших людей, не ображати, не принижувати їх гідності, визнавати, що кожна людина може змінитись, якщо вона помиляється, має можливість морального зростання. Це терпимість, толерантність, яка допомагає гуманізувати міжособистісні стосунки, робить їх людяними, природними, невимушеними, доброзичливими; це передумова для плідного співробітництва між людьми, визначальна умова для реалізації плюралізму думок, встановлення діалогу; це й гуманне ставлення до представників інших традицій і моральних звичок, вірувань.

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Виховання є **соціальним явищем**, зумовленим суспільними відносинами між людьми у процесі їх сумісної практичної та духовної діяльності. Це соціальне явище є одночасно і **процесом**, у якому одні люди впливають на інших з метою спрямованого формування особистості. Цей процес виконує функцію забезпечення життєвої наступності між старшим і молодшим поколіннями.

Метою всіх педагогічних впливів системи на особистість у процесі її виховання має стати становлення життєво активного, гуманістично спрямованого громадянина, який би у своїй життєтворчості керувався національно-культурними та вселюдськими цінностями.

Мети виховання можна досягти лише **при дотриманні психологічних вимог** до організації виховного процесу:

- виховує вчинок, а не слово. Слово лише пояснює суть вимог;
- включення в особистісно значущу діяльність;
- урахування домінуючої мотивації особистості при конструюванні виховного процесу;
- цілеспрямоване створення емоційно збагачених виховних ситуацій;
- здійснення спілкування на рівні емпатії;
- обов'язкове включення у процес саморефлексії.

ОСНОВНІ ДІЇ ВИХОВАТЕЛЯ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

ОСНОВНІ ЛАНКИ УЧАСТІ ВИХОВАНЦІВ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

ОСОБИСТІСНО -ОРІЄНТОВАНА МОДЕЛЬ ВИХОВАННЯ

ПРИНЦИПИ СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА

Інклюзивне освітнє середовище – це «сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для **СПІЛЬНОГО НАВЧАННЯ**, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» (ЗУ «Про освіту»).

У 2013 році Міжнародна асоціація «Крок за кроком» (InternationalStepbyStepAssociation) розробила принципи якісної педагогіки, одним із яких був принцип створення розвивального освітнього середовища.

I. Середовище сприяє розвитку кожної особистості

Педагог створює таке середовище, де кожна дитина відчуває свою належність до спільноти групи і відчуває себе комфортно	Педагог створює середовище, яке стимулює дітей розширювати межі пізнання і дій, іти на прийнятні ризики у процесі розвитку та навчання	Педагог створює атмосферу, де діти можуть вільно висловлюватися та виражати себе	Педагог виявляє повагу до дітей, цікавлячись їхніми почуттями, ідеями та їхнім життям	У стосунках із кожною дитиною педагог сприяє розвитку почуття довіри, прихильності та індивідуальних взаємин
--	--	--	---	--

II. Фізичне середовище є привабливим, безпечним, інклюзивним та стимулювальним; спонукає дітей досліджувати, навчатися та бути самостійними

Педагог турбується, щоб середовище було фізично безпечним і легко контрольованим	Педагог піклується, щоб навколишній простір був привабливим і комфортним для різноманітної діяльності дітей	Педагог організовує логічно розташовані центри діяльності	Педагог використовує багато різноманітних та доступних матеріалів, які стимулюють розвиток, спонукають дітей досліджувати, гратись і навчатись	Педагог заохочує дітей брати участь у плануванні та організації освітнього середовища	Педагог адаптує фізичне середовище відповідно до потреб окремих дітей / груп дітей
--	---	---	--	---	--

III. Середовище сприяє розвитку у дітей відчуття спільноти та їх участі у створенні культури групи

Педагог чітко висловлює свої очікування щодо поведінки дітей і залучає їх до розроблення правил групи	Педагог створює середовище, яке ґрунтується на демократичних цінностях і сприяє участі дітей у житті групи	Педагог послідовно використовує рутинні дії/заняття для того, щоб розвивати саморегуляцію і самостійність дітей	Педагог спрямовує поведінку дітей на основі знання особистості кожної дитини та рівня її розвитку
---	--	---	---

Якщо педагог створює інклюзивне освітнє середовище, де кожна дитина відчуває свою належність до колективу і почувається комфортно, то діти відчувають себе **компетентними і захищеними**; відчувають, що педагог і однолітки **цінують їх**; можуть ставити запитання і просити про допомогу; **навчаються співпрацювати** з іншими; **отримують задоволення** і більш **позитивно сприймають** своє перебування у закладі; відчувають себе **впевненими**, коли вони перебувають у групі; не відчувають занепокоєння або напруження і **зосереджені на процесі навчання**; вчать працювати у команді.

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ

Під *здоров'язберігаючими технологіями* сучасні вчені розуміють сприятливі умови навчання дитини в школі (відсутність стресових ситуацій, адекватність вимог, методик навчання та виховання); оптимальну організацію навчального процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм); повноцінний та раціонально організований руховий режим.

Типи технологій

• <i>здоров'язберігаючі</i> – технології, що створюють безпечні умови для перебування, навчання та праці в школі, а також раціональної організації навчально-виховного процесу;	• <i>оздоровчі</i> – технології, спрямовані на вирішення завдань зміцнення фізичного здоров'я учнів: фізична підготовка, фізіотерапія, ароматерапія, загартовування, гімнастика, масаж, фітотерапія, музична терапія;	• <i>технології навчання здоров'ю</i> – гігієнічне навчання, формування життєвих навичок (керування емоціями, вирішення конфліктів тощо), профілактика травматизму та зловживання психоактивними речовинами;	• <i>виховання культури здоров'я</i> – виховання особистісних якостей, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я як цінність, посилення мотивації здорового способу життя [О.Ващенко].
---	---	--	---

Здоров'язберігаючі технології, які використовуються в освітньому процесі:

Класифікація здоров'язбережувальних технологій (за М.Гончаренко)

- ❖ медико-гігієнічні технології (дотримання санітарно-гігієнічних норм, надання повноцінної медичної допомоги суб'єктам навчально-виховного процесу тощо);
- ❖ фізкультурно-оздоровчі технології (загартовування, розвиток в учнів сили, швидкості, гнучкості, витривалості);
- ❖ екологічні здоров'язбережувальні технології (підвищення рівня духовно-етичного здоров'я учнів, формування у них екологічної свідомості та прагнення до збереження навколишнього середовища);
- ❖ технології забезпечення безпеки життєдіяльності (дотримання правил пожежної безпеки, охорони праці, цивільної оборони тощо);
- ❖ лікарсько-оздоровчі технології (реалізація принципів лікувальної педагогіки та лікувальної фізкультури);
- ❖ соціально-адаптуючі й особистісно розвивальні технології (упровадження у навчально-виховний процес програм соціальної та сімейної педагогіки, соціально-психологічних тренінгів для вчителів, учнів і їх батьків);

здоров'язбережувальні освітні технології (застосування психолого-педагогічних методів і прийомів, спрямованих на збереження здоров'я дітей і підвищення ефективності навчально-виховного процесу)

КАЗКОТЕРАПІЯ - це один із найдавніших методів арт-терапії, який виник, щойно люди навчилися говорити

У наш час казкотерапія дає людям змогу розвинути самосвідомість, стати самими собою та побудувати особливі довірчі близькі стосунки з навколишніми, а також реалізувати свій творчий потенціал

Казкотерапія – одна з універсальних і привабливих форм роботи педагога з розвитку мовлення дітей. Вона є джерелом розкриття й розвитку творчих мовленнєвих здібностей. Без казки, зауважував В.О. Сухомлинський, живої та яскравої, яка оволоділа свідомістю й почуттями дитини, неможливо уявити дитячого мислення й мовлення як певного ступеня розвитку людського мислення і мовлення.

Казкотерапія

*На думку науковців,
казкотерапія допомагає:*

- ◆ боротися зі стресом;
гармонізувати свій внутрішній світ;
- реалізувати творчий потенціал;
- ◆ знайти рішення складної проблеми;
- ◆ зміцнити силу духу;
- ◆ стати добрішим і позитивно сприймати життя
- ◆ розвиток мовленнєвої компетентності, вправління у правлній звуковимові

- ◆ *Сеанс казкотерапії зазвичай відбувається у три етапи:*

2. **Розслаблення.** Це творча дія, пов'язане із заспокоєнням і налаштуванням на подальший процес написання казки. На цьому етапі дитині можуть запропонувати намалювати малюнок, зліпити скульптуру чи зробити колаж. Також психолог може прочитати йому спеціально підібрану казку.

3. **Казка.** Написання або обговорення казки. Якщо з'являються труднощі при створенні казки, то звучать навідні запитання або історії.

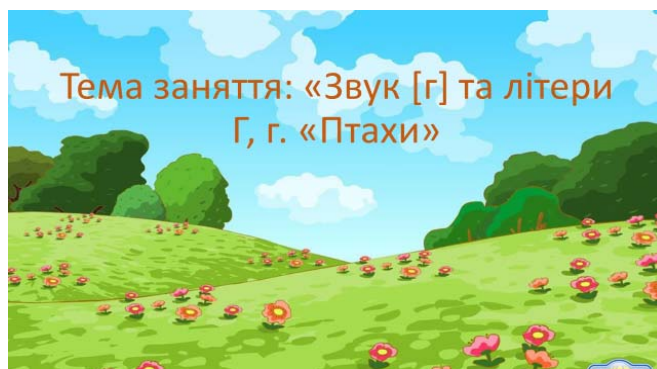
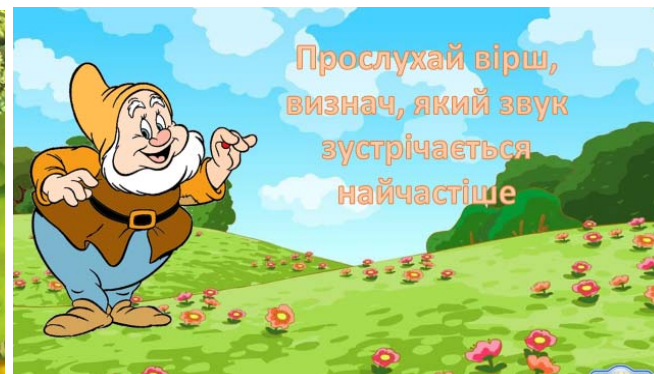
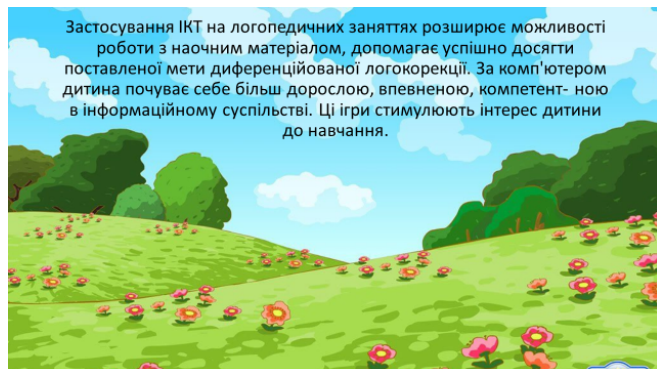
3. Прочитання казки, завершення. Важлива подія — і для автора, і для педагога, після якої дитина може розповісти про свої почуття, переживання, розкривши суть своєї вигаданої історії, а педагог може дати подальші рекомендації.

Види роботи з казкою:

- ◆ використання казки як метафори. Казкові образи і сюжети асоціюються з життєвим досвідом дитини. Ці асоціації можна обговорити;
- ◆ малювання за мотивами казки. Вільні асоціації проявляються в малюнках, які аналізують та обговорюють;
- ◆ обговорення поведінки і мотивів вчин персонажів. Розмова про моральні цінності, систему оцінювання себе та оточуючих;
 - ◆ програвання епізодів казки;
- ◆ використання казки як притчі-повчання. Підказка варіанту вирішення ситуації прикладі казкового сюжету.

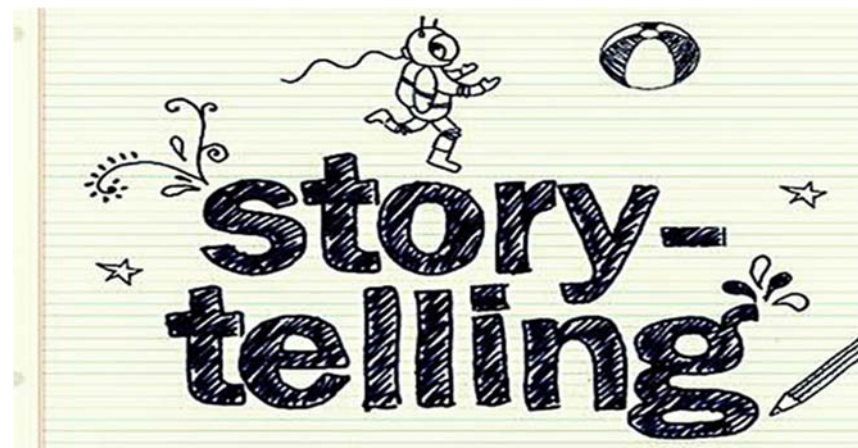
ВИКОРИСТАННЯ ІКТ НА ЛОГОПЕДИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ

СТОРИТЕЛІНГ

Сторітелінг – технологія створення історії та передачі за її допомогою необхідної інформації з метою впливу на емоційну, мотиваційну, когнітивну сфери слухача. У перекладі з англійської story означає історія, а telling – розповідати. Отже, сторітелінг – це розповідь історій.

Метод сторітелінгу Метод сторітелінгу, або розповідання історій, особливо ефективний в епоху технологій, коли факти, що їх мають запам'ятати на уроках учні, губляться серед інформаційного шуму. Вдало побудована історія має великий шанс прижитися серед учнівської аудиторії. Адже розповідання історій передбачає вкраплення власного або чужого досвіду, комунікацію та емоційне співпереживання. Донесення ідеї, а не лише інформації.

Сторітелінг – ефективний метод навчання та виховання

Яким буває сторітелінг?

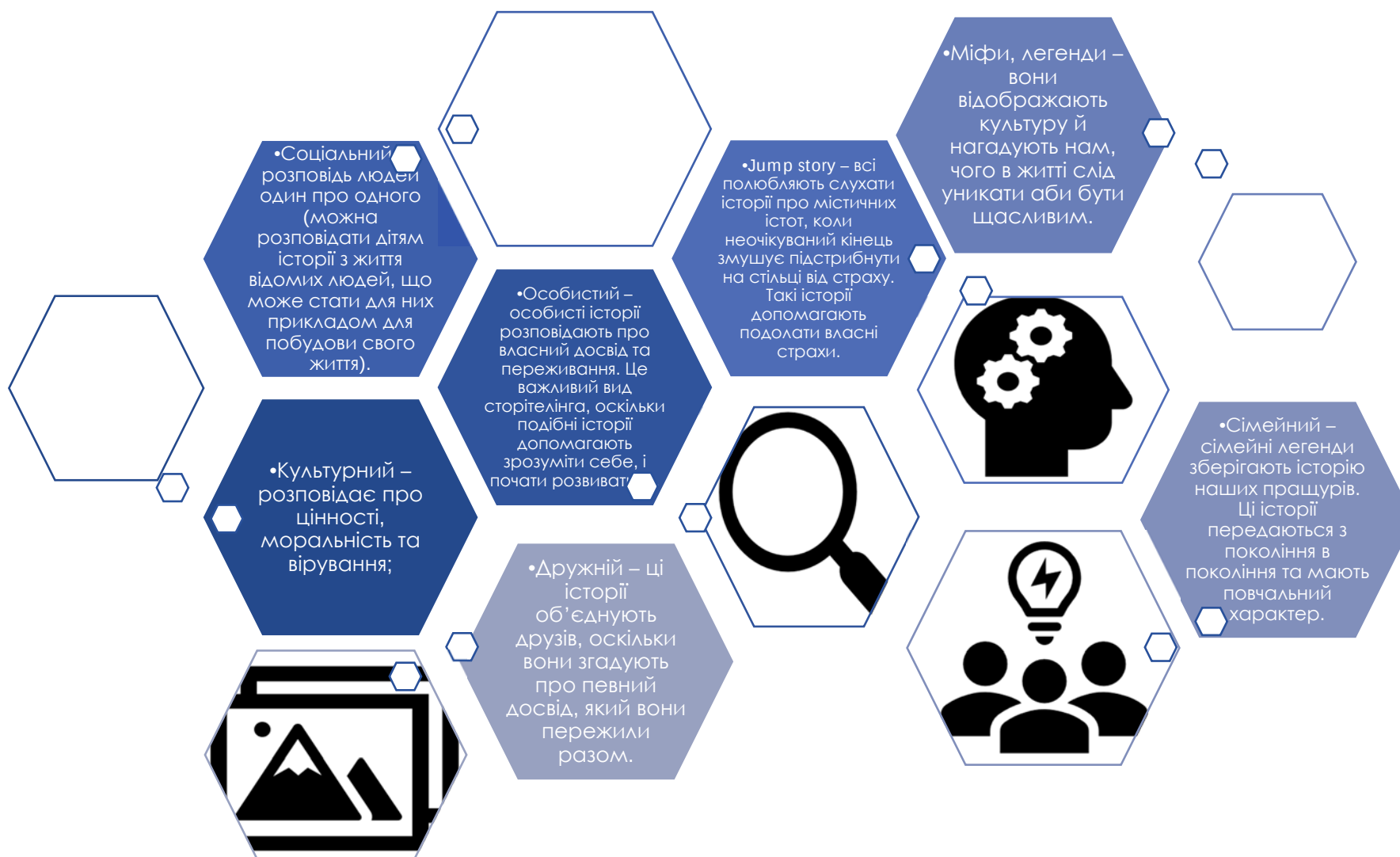
Розповідати захоплюючі історії може вчитель (наприклад, на початку вивчення теми – для того, аби вмотивувати учнів чи допомогти запам'ятати складну інформацію). Учні його пасивно слухають, а тому такий сторітелінг називають **пасивним**. **Активний** сторітелінг – це самостійне розповідання історій учнями, яке вчитель може практикувати або впродовж вивчення теми або наприкінці її, аби закріпити набуті знання.

Завдання сторітелінгу — за допомогою розповіді створити умови для мотивації дітей до навчання на занятті або під час освітньої ситуації, викликати симпатію до головного персонажа, який допоможе зацікавити вихованців і доступно донести до них потрібну інформацію.

Вміння говорити, формулювати власні думки – необхідні життєві навички для кожної людини. На сьогодні володіння інформацією, її обробка, вміння чітко передавати почуття, аргументувати свою позицію – головні задачі, які стоять перед освітою.

Мова – це складний психологічний процес, який неможливо оцінювати, розвивати окремо від мислення або сприймання. Розповідь історій – процес емоційний, захоплюючий, який добре запам'ятовується. Отже, сторітелінг як вигадка казок, історій добре підходить для формування усного мовлення учнів.

Сторітелінгом зацікавлені і педагоги, і психологи у всьому світі, оскільки пояснення матеріалу у формі розповіді історій розвиває в учнів уяву, логіку та підвищує рівень культурної освіти. Історії дозволяють розповісти про те, як приймаються рішення та будуються стосунки. Через обмін історіями, вибудовуючи емоційні зв'язки, учні та вчителі створюють правильні й більш якісні взаємостосунки.

Основні функції сторітелінгу

1. Мотиваційна. Це спосіб переконання учнів, який дає змогу надихнути їх на прояв ініціативи в навчальному процесі.
2. Об'єднуюча. Історії є інструментом розвитку дружніх, колективних міжособистісних стосунків у класі, групі.
3. Комунікативна. Історії здатні підвищити ефективність спілкування на різних рівнях.
4. Інструмент впливу. Дозволяє не директивно впливати на учнів та формувати в них суспільно корисні переконання.
5. Утилітарна. Один із найпростіших способів донести до інших зміст завдання або проекту.

Про що йдеться в хорошій історії?

Особливо метод сторітелінгу ефективні у роботі з дітьми які мають особливі освітні потреби:

- Цікавий засіб урізноманітнення заняття або освітньої ситуації.
- Допомагає реалізувати індивідуальний підхід та зацікавлювати дітей.
- Не потребує витрат і може бути використаний у будь-якому місці та в будь-який час.
 - Розвиває уяву, фантазію та креативність.
- Сприяє налагодженню добрих взаємин між вихованцями та педагогом.
 - Під час спілкування, допомоги персонажу відбувається обмін емоціями, формуються довіра та емпатія.
 - Знімає психологічне напруження.
- Під час слухання, обговорення, переказування, створення оповідки діти вчаться усвідомлювати свої почуття і говорити про них.
 - Розвиток зв'язного мовлення.

КОЛЬОРОТЕРАПІЯ

Фахівці рекомендують використовувати колір по-різному, тобто „опромінювати” або „купатися” з ним, „одягатися”, візуалізувати, „вдихати” чи медитувати з ним. Можна застосовувати „кольоровий пляж”, експериментувати, грати з кольором (розфарбовувати себе вигаданим пензликом). Можна використовувати кольорові тканини, прикладаючи їх до тіла. Надає відповідної чарівності та викликає цікавість використання різноколірних електричних лампочок.

Середня тривалість опромінення становить 5-15 хвилин, але для більшості кольорів (виняток червоний) час може збільшуватися до 30 хвилин.

Частіше використовується **зелений колір**. Це – єдиний колір, яким можна опромінювати безмежно. Це колір збалансованості та гармонії, заспокійливий, він позитивно діє на нервову систему, корисний для очей, лікує застуду, головний біль.

Жовтий колір. Під час дихальних вправ „пропускають” промені жовтого кольору через шлунок, очищуючи його.

Синій колір – знімає напруження, допомагає при застудах, лікує очі, вуха, легені, ніс.

Зелено-блакитний колір надає відчуття спокою, задоволення, безпеки. Ефективним виявляється використання змішаних кольорів таких як **помаранчевий** (червоний та жовтий),

Зелений (синій та жовтий), **фіолетовий** (синій та червоний), бо вони поєднують лікувальні ефекти обох кольорів доповнюючи один одного.

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ АРТ-ТЕРАПІЇ В РОБОТІ З ДІТЬМИ З ООП

Малювання манкою

Манна крупа має приємні кінестетичні відчуття (за своїми властивостями збігаються з властивостями піску), спонукає до створення нетипових спонтанних образів. За допомогою кількох простих рухів дитина має прекрасну можливість висловити свої почуття. Якщо результат не подобається, завжди є можливість виправити, доповнити, зруйнувати та повторити спочатку або переробити – це знижує рівень тривоги. Робота з манкою дає відмінний результат релаксації.

Манка має терапевтичну властивість при роботі з тривожними, сором'язливими, боязкими дітьми.

За допомогою корекційно-розвиваючих ігор з манкою у дітей з ООП стимулюється та розвивається:

- ✓ сенсорне (чуттєве) сприйняття світу;
- ✓ тактильна чутливість;
- ✓ дрібна моторика;
- ✓ удосконалюється зорова, нервова, м'язова і кісткова системи організму;
- ✓ зорово-моторна координація;
- ✓ впливає на мовленнєвий розвиток та комунікативні навички,
- ✓ пізнавальні процеси (увага, уява, пам'ять,)
- ✓ фантазія;
- ✓ спонтанність у вираженні емоцій та почуттів;
- ✓ знижується емоційна напруга,
- ✓ розслаблює.

В роботі з манкою можна використовувати додатковий матеріал:

- Різні крупи (рис, гречка, горох, кофейні зерна, квасоля тощо);
- Каштани, жолуді або горіхи;
- Камінці (декоративні, морські, річкові);
- Гудзики;
- Маленькі іграшки (кіндер-сюрприз);
- Палички для коктейлів;
- Пензлики;

- Трафарети, шаблони;
- Картон;
- Клей;
- Їмкості: підноси, глибокі та мілкі ємності; широка ємність з високим або низьким бортиком, одноразовий посуд, ложки.

Працювати з манкою безпечно, екологічно, терапевтично.

Можна використовувати з дітьми від 2-х – 3-х років

Методики малювання:

- Пальцем
- Одночасне використання кількох пальців
- Долонею
- Насипання з кулачка
- Пучкою
- Кулаком
- Ребром
- Малювання одночасно обома руками

Варіанти ігор та вправ

- 1. Гра «Знайомство з крупою».** Перше що обов'язково потрібно зробити – дати дитині можливість «познайомитися» з манкою. Під час первинної взаємодії, дитина має можливість дізнатися про її властивості.

Хід гри.

Беремо манку, насипаємо на піднос невелику гірку. І пропонуємо дитині:

- Відчути крупу на дотик, побачити колір, форму і розмір.
- Торкнутися долонями крупи.
- Взяти в одну долоню та пересипати в іншу.
- Занурити руки, до крупи стискати і розтискати кулачки, пересипати з однієї руки в іншу.
- Потерти між долонями, пальцями, «посолити» крупою (сипати по крупинках).
- Пересипати з однієї ємності в іншу і слухати як вона звучить.
- Розрівняти крупу на поверхні і помалювати на неї (калякі-малякі);
- Робимо високу гірку;
- Робимо дощик (низький, середній, високий)

Під час взаємодії з крупою попросити дитину описати (розказати):

- що вона відчуває,
- які емоції виникають,

- чи подобається на дотик,
- що нагадує (пісок),
- яка вага (легка чи важка),
- який колір має.

Як дитина грається у піску, так дати можливість пограти з манкою. Ця гра познайомить з властивостями крупи, дасть можливість зрозуміти яка вона на дотик і що можна з нею робити. Як тільки дитина «награється» навчиться взаємодіяти з нею, можна пропанувати інші конкретні завдання.

2. Гра «планшет».

Малювання манкою (насіпання з кулачка) та на манці.

І варіант.

Необхідний матеріал: піднос (щільний папір), манна крупа.

Хід гри.

- ✓ Беремо манку, насипаємо на піднос 3-4 мм.
- ✓ І пропануємо дитині:
 - Намалювати все що захоче;
 - Приєднуємося до дитини й показуємо приклади малюнків:
 - Крапки;
 - Лінії (рівні, хвилясті, зигзаг тощо) — малюємо одним, двома, всіма пальцями;
 - Коло, квадрат, трикутник тощо;
 - Цифри;
 - Букви;
 - Не складні образи: сонечко, квітка, грибочок тощо.

Під час взаємодії з крупою обов'язково:

- Говоримо з дитиною.
- Називаємо всі дії: «вказівним пальцем малюю коло», «це хвиляста лінія», «цифра три», «буква А», «маленький трикутник» тощо.
- Допмагайте дитині проговорювати її дії.

По закінченню роботи попросити дитину описати (розказати):

- що вона відчуває,
- які емоції виникають,
- чи подобається на дотик,
- що нагадує (пісок),
- яка вага (легка чи важка),
- який колір має,
- що було складно,
- чи сподобалося малювати.

II варіант.

Необхідний матеріал: піднос (щільний кольоровий папір), манна крупа, шаблони з малюнками.

Хід гри.

- ✓ Беремо манку, насипаємо на теку 3-4 мм.
- ✓ Даємо шаблон з картинкою, яку дитина повинна відтворити на манній крупі.

Приклад шаблонів:

- будинок з деревом;
- сонечко з хмаринкою;
- будинок, квітка, сонечко.

Обов'язково перед малюванням обговорити з дитиною малюнок:

- що намальовано? (будинок, дерево);
- будинок намальований зверху чи знизу?
- На що схожий будинок? (будинок схожий на квадрат);
- На що схожий дах? (дах схожий на трикутник) тощо.

Багато допомагати дитині давати розгорнуту відповідь.

III варіант.

Необхідний матеріал: щільний кольоровий папір, манна крупа, клей ПВА, пензлик, шаблони з малюнками, візерунками, орнаментом (за потребою).

Хід гри.

- ✓ Беремо щільний кольоровий папір.
- ✓ За допомогою пензлика наносимо візерунок, орнамент тощо клеєм.
- ✓ Малювати бажано широкими лініями (манка краще заповнить простір), у швидкому темпі, щоб клей не встиг підсохнути.
- ✓ Рясно посипаємо візерунок манкою та залишаємо на кілька хвилин.
- ✓ Залишки крупи акуратно прибираємо.
- ✓ Залишаємо на годину, для повного висихання.

3. Малюнки – трафарети.

Необхідний матеріал: щільний кольоровий папір, манна крупа, трафарети (щільний папір в якому вирізані різні форми, фігури тощо), ситечко.

Хід гри.

- ✓ Діти заповнюють форму трафарету, насипаючи манку або з кулачка, або з допомогою ситечка.
- ✓ Трафарет обережно прибирається.
- ✓ Малюнок можна домалювати та доповнити за бажанням.

4. Аплікації кольоровою манкою. Для того, щоб малюнки були яскравими можна використовувати кольорову манку.

Фарбуємо манку:

- манна крупа – 3-4 ст.ложки;
- харчовий барвник;
- медичний спирт – 1 ст.ложка

Манну крупу з'єднуємо з харчовим барвником, додаємо спирт та перемішуємо.

Барвник додавати не великими частинами, щоб отримати бажаний колір.

Коли отримали потрібний колір, викладаємо крупу на папір і залишаємо висихати.

Необхідний матеріал: шаблони з малюнками, візерунками, орнаментом, кольорова манна крупа, клей ПВА, пензлик.

Хід гри.

- ✓ Пензликом наносимо клей щоб не встиг підсохнути.
- ✓ Рясно посипаємо кольоровою манкою та залишаємо на кілька хвилин.
- ✓ Залишки крупи акуратно прибираємо.
- ✓ Оскільки використовується кілька кольорів для малюнка, то кожную його частину, виконуємо окремо, щоб не змішувалися кольори.
- ✓ Залишаємо на годину, для повного висихання.

Обов'язково перед малюванням обговорити з дитиною малюнок:

- що намальовано?
- Яку має форму?
- На що схоже?
- Який колір? Тощо.

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

Зоопарк

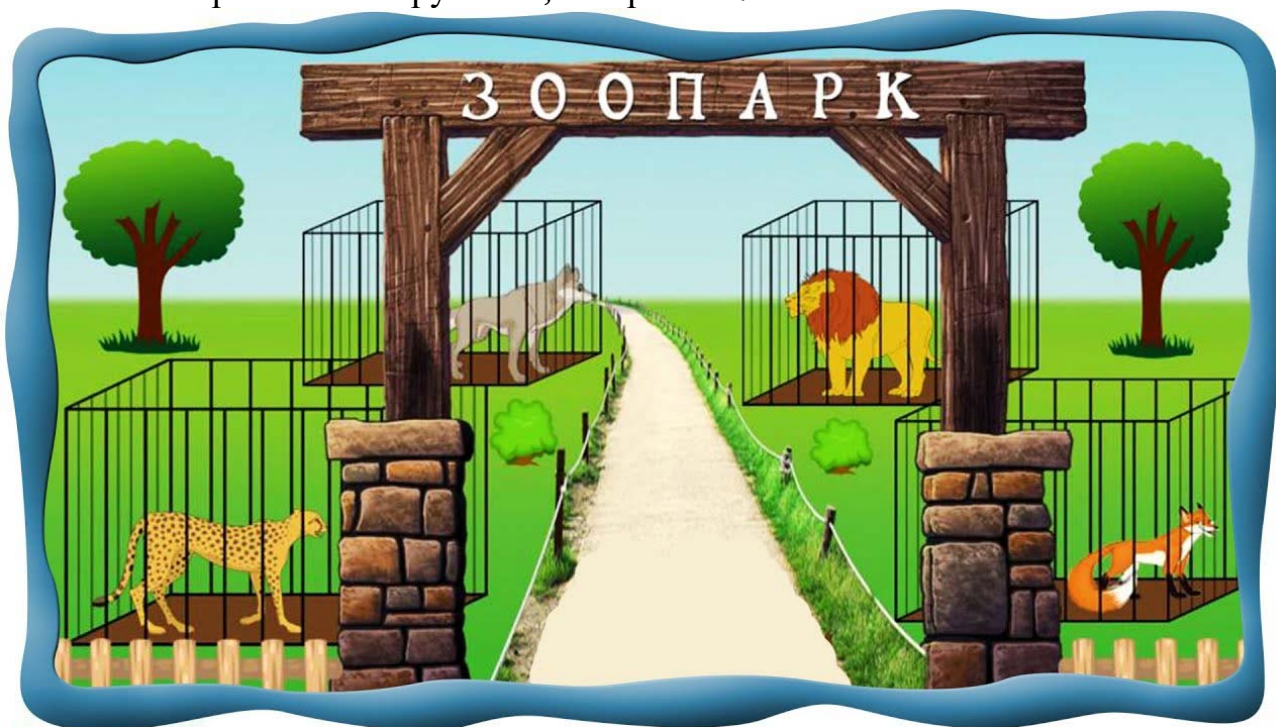
Мета. Навчити дітей розрізняти й називати диких тварин, їхні звички, їжу, якою вони живляться; виділяти кількість предметів незалежно від їх величини.

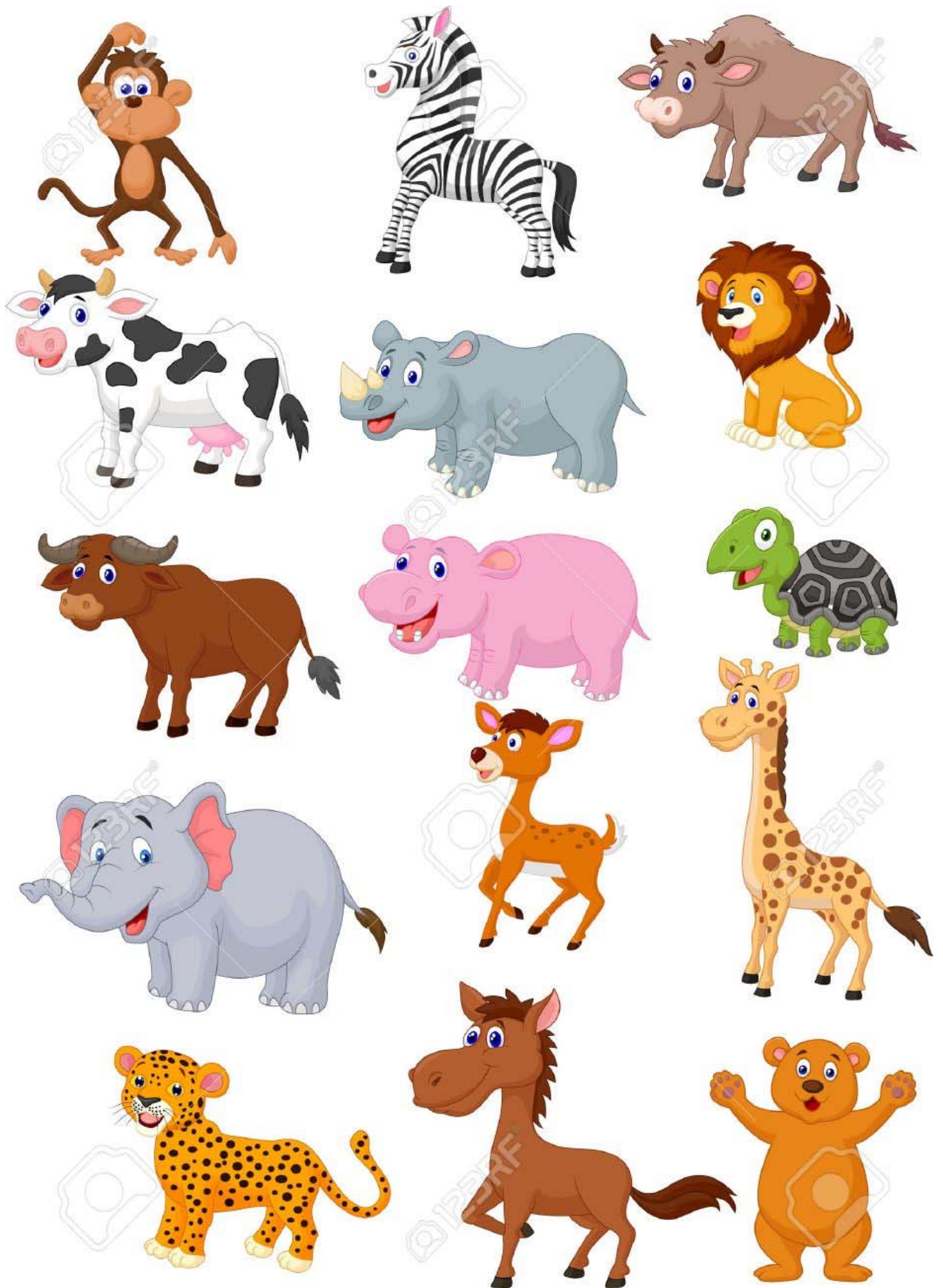
Обладнання. Відомі дітям дикі тварини і птахи. Клітки, будівельний матеріал, каса, квитки, гроші, талони дозволу на ловлю тварин, сітка; картинки з зображеннями їжі тварин (м'ясо, фрукти, овочі, зерно).

Хід гри. Дітей ділять на дві групи. Одна група бере сітку й талони і вирушає в поле, ліс, джунглі, до водойм для вилову тварин (розмішені в різних місцях кімнати). Друга — створює зоопарк: клітки, касу, вхід — з будівельного матеріалу. Пропонуйте дітям зайнятися підрахунком брусків і побудованих з них кліток, а також спійманих тварин. Зоопарк готовий. Клітки різного розміру розміщені так, щоб між ними можна було переміщати тварин; є майданчик для молодняку. Діти, які повернулися з подорожі, розміщують тварин по клітках, рахують їх, порівнюють кількість тварин різного виду. Клітки вибирають з таким розрахунком, щоб тваринам було зручно.

Тепер до зоопарку приходять відвідувачі. Працівники зоопарку годують тварин, а мисливці перевіряють, чи правильно підібрано їжу. Відвідувачі зоопарку рахують, скільки в кожній клітці тварин, обговорюють чи зручно їм, порівнюють за зовнішнім виглядом, розмірами.

Варіант. Запропонуйте дітям вивести дитинчат тварин на майданчик для молодняку. В цей час працівники зоопарку прибирають клітки, розширюють їх, якщо це необхідно і т. д. При поверненні з прогулянки тварин ще раз рахують, намагаються розмістити зручніше, ніж раніше.

AFRICAN ANIMALS

СИНИЦА

ГРАЧ

ГОЛУБЬ

ВОРОБЕЙ

ВОРОНА

СОВА

СОРОКА

СОЛОВЕЙ

ТРЯСОГУЗКА

ЛАСТОЧКА

ДЯТЕЛ

КУКУШКА

Куди їдуть машини?

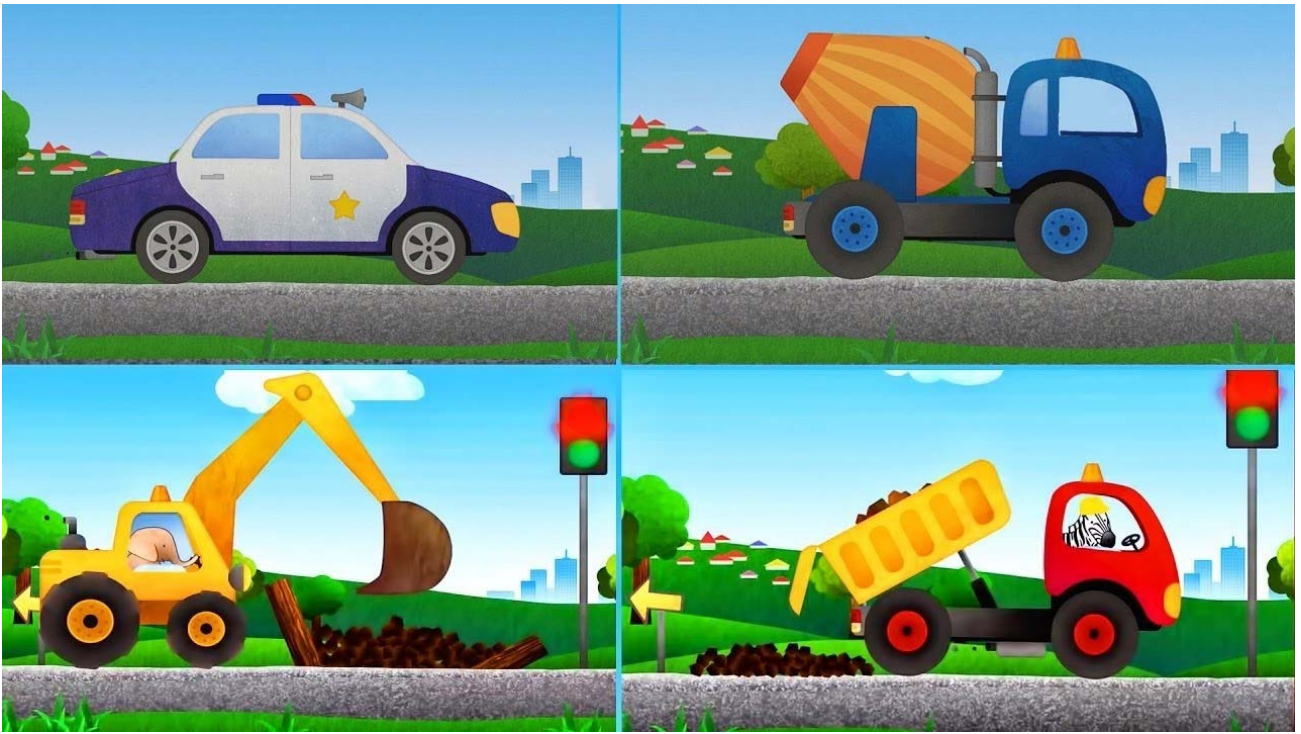
Мета. Закріпити уявлення про призначення різних видів транспорту, ознайомити дітей з правилами руху машин і поведінки пасажирів.

Обладнання. Відомі дітям легкові та вантажні машини, вантаж для них (іграшки або картинки), світлофор.

Хід гри. Доцільно створити зацікавлюючу ситуацію — заховати машини (перевернути картинки), а потім з таємничим виглядом сказати: «Цікаво, кому яка машина дістанеться». Показуючи по черзі машини, слід розповісти, що чи кого можна на них возити. Необхідно разом з дітьми вгадати сигнали світлофора. Та дитина, що не змогла відповісти на запитання, бере в дорогу помічника, який знає елементарні правила дорожнього руху, але залишився без машини.

Час вирушати за вантажем чи пасажирами. Необхідно регулювати рух машин за допомогою світлофора. Той, хто забуває чи порушує правила, керування машиною передає помічнику або дитині, котра спостерігає за грою, а сам на деякий час стає запасним, але все ж ще в машині. Вздовж дороги знаходяться вантажі чи пасажирів. Той, хто зробив правильний вибір, робить ще одне коло, везе вантаж на будівництво, а пасажирів в дитячий садок чи на роботу. Гра продовжується доти, поки всі діти не побувають у ролі шоферів. Спочатку роль світлофора виконуйте самі, а потім її можна доручити і дітям.

Потяг

Мета. Продовжувати розвивати у дітей вміння уважно слухати, правильно вимовляти звуки. Привчати діяти узгоджено і за сигналом, імітувати рухи, звуки.

Хід гри. Діти самостійно вибирають напрямок поїздки і за бажанням стають чи вагонами, чи пасажирями. Вони стають один за одним і слідом за вами повільно розпочинають рухатись, здійснюючи руками характерні рухи, примовляючи: «чух-чух-чух». Двічі об'їхавши кімнату, потяг уповільнює хід. «Ш-ш-ш», — промовляють діти, поступово знижуючи голос. Коли потяг зупинився, запропонуйте дітям оглянути вагончики, а пасажирям вийти на прогулянку. Всі бажані оглядають колеса, стукаючи паличкою по них — «тук-тук». Потім лунає гудок тепловоза («У-у-у»). Пасажири повертаються до вагончиків і потяг іде далі.

Багато використати віршики, загадки про потяг.

З коробків для сірників

Я вагончики зробив.

Як з двору вантаж вивозив,

Пихкав я, аж зуби стис.

Важко бути паровозом,

Паровозом без коліс!

Поїзд наш летить до Криму

З вітерцем, з клубами диму

Поїзд наш летить до Криму.

Виглядаємо в вікно,

Наче дивимось кіно...

Кінь біжить, аж земля дрижить.

Мишоловка

Мета. Розвивати у дітей вміння уважно слухати, правильно вимовляти звуки, а також швидко реакцію і спритність. Привчати діяти узгоджено за сигналом.

Обладнання. Медальйони із зображенням хитрих мишей.

Хід гри. Діти з медальйонами стають мишками — стрибають, пищать. Інші діти створюють мишоловку, взявши одне одного за руки. Доцільно розпочати гру віршиком. Потім мишенята розбігаються, починають бігати через мишоловку! Діти йдуть по колу, примовляючи:

Як ці миші надоїли,

Все погризли, есе поїли...

За сигналом «хлоп» діти присідають. Мишки, що залишилися в мишоловці, вважаються пійманими і залишаються на місці. Мишенята, які врятувались, радісно стрибають, пищать. Гра повторюється.

Варіант. Прочитайте дітям вірш про кішку і мишку. Одні діти наслідують кішок, інші — мишенят. Використайте вірші, загадки.

Одягнемо ляльку на прогулянку

Мета. Навчити дітей відтворювати дії мами, няні та вихователя, які збирають дітей на прогулянку. Закріпити навички одягатися та роздягатися. Вчити дітей правильно називати одяг для різного сезону, підвести до розуміння загальних понять «одяг», «взуття».

Обладнання. Лялька, одяг для літнього, зимового, весняно-осіннього сезону, шафа та скриня для одягу, стілець. Картонні площинні ляльки та одяг з цупкого паперу (для кожної дитини), які зробили старші діти. Шафа — чотиригранна картонна коробка з прорізами для одягу (одна для чотирьох дітей).

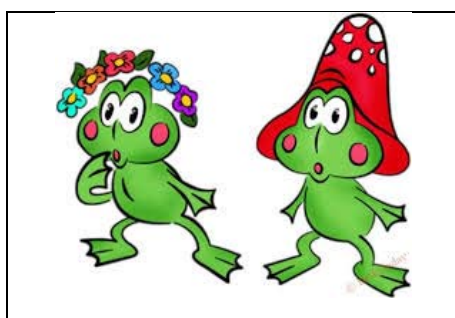
Хід гри. Діти чують, що хтось стукає у двері. Вони відкривають і бачать ляльку, яка просить взяти її на прогулянку та показати майданчик. Діти з радістю погоджуються, але ляльку потрібно одягнути за сезоном. Де ж взяти одяг? Хтось із дітей, напевно, здогадається, що він у скрині. З дозволу вихователя діти по черзі виймають одяг із скрині, називають кожну річ, її колір, відбирають те, що необхідне ляльці саме в цей час. Дозвольте дітям потримати речі в руках, обмінятися ними, вияснити, які саме речі одягнути. Те, що не потрібно ляльці, діти вішають до шафи.

Потім діти під керівництвом вихователя в певній послідовності одягають ляльку на прогулянку. Вона дякує їм, виходить разом з ними в роздягальню і спостерігає, чи правильно вдягаються самі діти. На прогулянці ляльці можна показати майданчик, запросити до гри.

Варіант. Діти повертаються з прогулянки. Кожного одягнена лялька чекає на допомогу. Діти роздягають ляльок в потрібній послідовності. Одяг вішають до шафи чи складають в скриню по черзі: пальто, головні убори, чобітки і т. д. Якщо хтось помиляється, діти підказують, що за чим складати.

КУБУВАННЯ

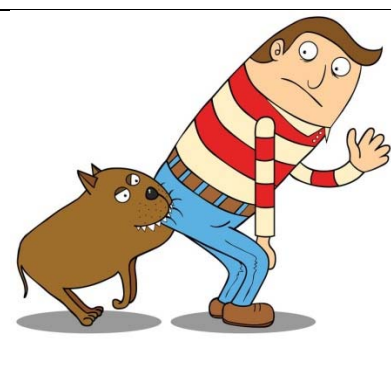
Технологія «Roll-a-story» (кинь кубик та розкажи історію) Учні поділяються на групи, але кількість учасників однієї групи має бути не менша трьох. Перший учасник групи кидає кубик перший кубик і з'ясовує, про якого героя буде складати казку вся група. Другий учасник групи кидає інший кубик і з'ясовує, в якому місці буде відбуватися історія казки. А третій учасник кидає третій кубик і з'ясовує, яка буде проблема казки. Після чого група складає кумедну казку.

Кубик 1 «Головний герой казки»

Кубик 2 «Місце, в якому буде відбуватися історія»

Кубик 3 «Проблема сказки»

Навчальне видання

САВІНОВА
Наталія Володимирівна
СЕРЕДА
Ірина Валеріївна
БЕРЕГОВА
Марія Ігорівна

**ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ
В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Навчально-методичний посібник

Формат 60×84¹/₁₆. Ум. друк. арк. 11,4. Тираж 100 пр. Зам. № 729-060.

ВИДАВЕЦЬ І ВИГОТОВЛЮВАЧ
Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г. В.
54038, м. Миколаїв, вул. Бузника, 5/1.
Свідоцтво МК № 11 від 26.01.2007 р.